magazin istoric

Apare din aprilie 1967

FEBRUARIE
2022

GL 24EGO

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

FEBRUARIE
2022

SUMAR februarie 2022

4 Să nu pierdem măsura
M. MALIȚA

5 Să fie democrație, primesc, dar cu dictator
„Viziratul“ în politica românească
M.E. IONESCU

10 Diplomați între coperte de dosare
Ale Securității
C. NIȚULESCU

EXCLUSIVITATE

15 Își dorm somnul de veci în Alsacia și Lorena
Cimitire ale prizonierilor români din Primul Război Mondial
C. WOEHRLE

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

19 În vizită la faraoni
REGINA MARIA

24 Să privești înapoi ca să înțelegi ce urmează
Războiul Crimeei
P. OTU

29 Ciuma răvășește Transilvania
Ș. SOLCAN

DICȚIONAR ISTORIC

33 Anglosfera, metamorfoza Imperiului Britanic
ȘT. CIOCHINARU

38 Cum nu a mai ajuns „Oltcit“ Chrysler
N. MACOVEI

POVEȘTILE BUCUREȘTIULUI

42 Corsete, pălării și umbrelițe din La Belle Époque
AL. RUSU

47 La Curtea reginei Soraya
A. MANOLIU-VOROBCHIEVICI, M. NICOLAE-POSESCU

52 Sica, între kitschurile unor reconstituiri și realitatea documentelor
C. BORANGIC

magazin istoric

Anul LV – serie nouă – nr. 2 (659)
februarie 2022

www.magazinistoric.ro
e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com
Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

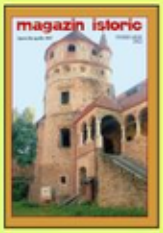

1 Turnul vechi de formă cilindrică cu trei etaje este creația fondatorilor castelului Bethlen din Criș, Marc Bethlen (1443 – 1473) și soția acestuia, Ana Laczk. În secolul al XVII-lea se înălțau încă două etaje. În 1588 și 1598 Michael Bethlen i-a adăugat ușile și ferestrele în stil renascentist. Alexius Bethlen (1643 – 1696) a ridicat ultimul etaj

2 Muzeul de istorie „Teodor Cincu" din Tecuci deține un obiect unicat în România: automobilul de tip Cabriolet, marca EGO 4/14, fabricat în anul 1924 în uzina de avioane „Merkur" din Germania. În lume mai există doar un singur exemplar. Mașina a putut fi admirată în filmul *Restul e tăcere*, regizor Nae Caranfil, sau la manifestări organizate la Sinaia și Constanța, în anul 2017

3 Una dintre bătăliile importante ale Războiului Crimeei desfășurate pe teritoriul Principatelor Române s-a dat la Oltenița (23 octombrie/4 noiembrie 1853). Interesul european față de acest conflict este demonstrat și de aceste două litografii color cu scene ale bătăliei, realizate de Mattias Trentsenski și păstrate la cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române

4 Cronicarul Jean de Wavrin (c. 1400 – c. 1474) a alcătuit o *Culegere de cronici și vechi povestiri despre Marea Britanie*, o sursă pentru istoria engleză din cele mai vechi timpuri și până în 1471. Între miniaturile ce ilustrează acest manuscris păstrat de British Library se numără și cea care înfățișează primirea unui rege armean de către Richard al II-lea, la Westminster

Revistă editată de
FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician DAN BERINDEI
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Corectura
Georgeta Apreotesei

Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghiță Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Calea 13 Septembrie nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, sector 5, Telefon: 021.312.68.77, 0755.290.606

CNI CORESI
Tipărit la CNI „CORESI" SA

NEVOIA DE MĂSURĂ

MIRCEA MALIȚA

Se atribuie unuia dintre cei șapte înțelepți ai Antichității (printre ei erau și Solon din Atena și Thales din Milet) maxima: „să ai o măsură în toate". Enunță succint o idee care răzbătea în întreaga cultură a grecilor. Lipsa de măsură era *hybrisul*, considerat păcat capital. Zeii îi pedepseau, așa cum rezultă din toate tragediile grecești, pe cei ce-l comiteau. Mai târziu, poetul Horațiu a fixat-o într-un vers devenit celebru și care a străbătut secole: „Est modus in rebus" (E o măsură în toate). El a adăugat: „sunt certi denique fines" (și apoi sunt desigur limitele). Propoziția a devenit axiomă a stoicilor, școală ilustrată la greci prin Zenon și Crissip, adoptată de romani, care au avut și un împărat stoic, Marc Aureliu.

Tot lui Horațiu i se datorează prețuirea „mediocrității de aur" (*aurea mediocritas*). La el nu există nuanța peiorativă dată de moderni. Horațiu vorbește în latină, unde cuvântul înseamnă măsură, moderație, cale de mijloc.

Nu numai grecii aveau aversiune față de nerespectarea măsurii, dar și religiile care s-au fondat prin norme de comportament uman. Dacă parcurgem cele șapte păcate importante din învățătura creștină, găsim două, lăcomia și trufia, care sunt, de fapt, excese ale unei trăsături admisibile în doze normale. Este normal să ai poftă de mâncare, chiar și de viață. La fel, științele omului prețuiesc respectul de sine ca parte a demnității umane. Dar lăcomia este o exagerare, o extravaganță, un extremism maladiv ce ține de bulimie sau hiperoxie. Lăcomia și trufia sunt depășiri de limite.

S-ar părea că extremismul este un neajuns uneori local, care deranjează cel mult viața proprie a indivizilor și celor din jur. Dar cum în economie și în politică, pe plan național și internațional, unde factorul personal joacă un rol considerabil, existența acestor lipse de moderație și măsură poate avea consecințe uriașe, mai ales când ele devin contagioase și se propagă exponențial. Oare fuga după controlul resurselor naturale pe glob sau a câștigurilor imense ale multinaționalelor nu este atinsă de lăcomie – cusur aparent banal, dar care contaminează structuri și activități mondiale? Dacă lăcomia este păcatul de a ținti inadecvat lucruri ce nu ți se cuvin, trufia este o supraevaluare a mijloacelor de care dispui și o subapreciere a puterii și inteligenței celorlalți, parteneri sau inamici. Câte erori în viața popoarelor nu se datorează acestei ordinare hipertrofii a sinelui transpusă în marile decizii ale păcii și războiului, în nerezolvarea conflictelor și în declanșarea crizelor?

Secolul trecut e citat în analele istorici ca un secol al extremelor în materie de apetituri imperialiste și de doctrine politice false. Ce a fost Hitler altceva decât un monument de lăcomie (visul dominării nu doar a Europei, ci și a lumii) și de trufie (calculul greșit, bazat pe resurse insuficiente și pe subevaluarea adversarilor). Japonia imperială, la fel. Secolul nostru a început prin recrudescența unor extremisme religioase (fundamentaliste) și etnice (obsesia identității și segregației) într-o lume a interdependenței. Intoleranța furibundă este un păcat împotriva moderației și a măsurii. Să fie și secolul acesta un secol deficitar la capitolul înțelepciunii?

(*Minți senine, minți învolburate. Eseuri și evocări*, Editura Scripta, București, 2009)

57 Teatrul visurilor de lângă Teatrul „Giulești“
P.-N. CONSTANTIN

60 Dragobetele sărută fetele
C. PAJURĂ, D.T. GIURESCU; I. GRINȚESCU

61 Așot I, prințul prinților
D.L. NEAGU

65 O istorie pe lună
Guvernul de la ora 1 noaptea

66 Metamorfozele castelului Bethlen
Ü. BENCZE, L.-L. ZÓLYA

INVITAȚIE LA BIBLIOTECA ACADEMIEI

71 Partitura protosinghelului Varlaam
R.-A. SORESCU

INEDIT

72 Amintiri din anul Marii Uniri
TH. PÂSLARU, T.D. LAZĂR

♦

76 Întru luminarea minții și cultivarea sufletului
Muzeul de istorie „Teodor Cincu“, Tecuci
D. DOJAN, D. ALECSĂ, P. CIOBOTARU

81 Mihai Rădulescu și Rugul Aprins
M. VASILEANU

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ

85 Trifon cel Nebun
G. ROȘU

♦

87 All inclusiv, acum 150 ani
Povestea lui Thomas Cook
T. STĂNESCU-STANCIU

HOOVER INSTITUTION

93 Certuri în emigrație

RUBRICI

64 Pentru biblioteca dumneavoastră

92 Telex

84; 94; 95 Blitz… Concurs; Rebus; Dialog

La un moment dat, pentru Gheorghe Mârzescu Ion C. Brătianu a devenit „sinistrul bătrân"

De pildă, în „copilăria" regimului politic modern național, până la Primul Război Mondial, invocata alternanță la putere a celor două partide, conservator și liberal, a fost viciată de existența unui fenomen, pe care contemporanii, făcând trimitere la atotputernicia unui înalt dregător imperial, secund al sultanului otoman, a cărui forță politică copleșitoare era binecunoscută ereditar, l-au numit „viziratul". Cum arată și numele, acest fenomen de derapaj al sistemului democratic poartă numele unui dregător, vizirul, iar stabilirea ca atare a puterii lui bruia până la anihilare celelalte instituții ale statului constituțional și diminua influența deținătorilor acestora în echilibrul fin al mecanismelor de exercitare democratică a puterii. Adică învecina autocrația, un altfel de sistem politic decât constituționalismul democratic, fie și în faza „copilăriei".

În percepția contemporană, lipsa alternanței la putere, întemeiată pe manipularea administrativă a alegerilor și „miluirea" opoziției (termenul de „opoziție miluită" a fost inventat de Alexandru Lahovary) prin diferite mijloace – recompense prin funcții ale partizanilor opoziției, cumpărarea organelor de presă și a jurnaliștilor, bineînțeles cu bani de la buget, organizarea de manifestații și contra-manifestații pentru a duce în derizoriu conducerea adversarilor puterii și a contracara planurile acestora, prin folosirea instituțiilor de forță ale statului (poliție și jandarmerie) – duc invariabil la „vizirat". El era în percepția opoziției caracterizat prin lâncezeală administrativă, o slabă activitate legislativă îndeosebi și absența unor proiecte viabile ale puterii sau interesul scăzut pentru implementarea lor, generând o întârziere considerabilă a procesului de construcție economică și politică. Nu în ultimul rând, o asemenea blocare a sistemului de gestiune democratică a puterii, pentru că supunea decizia bunului plac al „vizirului", instala o perioadă de îndelungată criză politică în falduri-le căreia era antrenată întreaga activitate a statului, condamnând chiar statul la eșec.

Mai mult, în condițiile „viziratului" se hrănește terenul fertil al apariției unui lider autoritar, care se înconjoară de un grup de fideli, colaboratorii cei mai apropiați, care încep să se considere infailibili și de neînlocuit. Titu Maiorescu a observat cu atenție perioada 1876 – 1888, când Ion C. Brătianu a deținut șefia Guvernului, cunoscută în epocă drept „vizirat", premierul fiind numit (de cele mai multe ori în „șoaptă"), cu teamă și admirație amestecată cu invidie, „vizirul". Ion C. Brătianu se bucura deopotrivă în rândurile puterii și opoziției de o atenție deosebită; în fapt, temut de întregul sistem politic pe care îl patrona, era, într-un fel, prizonierul fidelilor săi, al „camarilei" sau „ocultei". Același fin observator, Titu Maiorescu, face portretul „vizirului", numit direct „despot reacționar" în plină Cameră parlamentară, la 28 noiembrie 1886, Ion C. Brătianu fiind prezent. „Un om cu apucături viziriale, un reacționar, care

Anton Carp, membru al „ocultei"

Care sunt rădăcinile istorice ale „statului paralel"? Cu acest episod ele se conturează mai clar (Magazin istoric, nr. 12/2021, 1/2022).

„VIZIRATUL" CA SISTEM POLITIC ÎN ROMÂNIA MODERNĂ

MIHAIL E. IONESCU

„Vizirul", Ion C. Brătianu, fiii, Vintilă și Ion I.C. Brătianu, și soția, Pia

Evitarea caracterului reprezentativ autentic al Parlamentului și recursul la votul cenzitar, pe colegii, în funcție de avere, s-a izbit de la început, în ambele Principate, de rezistența acerbă a oligarhiei formate îndeosebi din proprietarii mari și mijlocii de pământ, în dauna rezolvării chestiunii agrare, fundamentală pentru rostul României viitoare, procesul întârziindu-se mai bine de o jumătate de secol. Abia în anul 1917, în timpul marilor bătălii din Moldova, pe câmpul de luptă, regele Ferdinand a promis o largă rezolvare a chestiunii țărănești prin reforma agrară, finalizată șase ani mai târziu.

Dar existența acestei oligarhii perpetuate la conducerea statului român modern a avut, pe lângă abandonarea vreme de decenii a dosarului rezolvării problemei agrare, și alte consecințe pernicioase pentru evoluția regimului politic intern. Unele dintre ele s-au răsfrânt în amintitul raport între tradiție și inovație de-a lungul întregii evoluții politice a României până azi, dobândind forme adecvate contextului istoric, dar esențialmente reprezentând o parte a genomului politic autohton.

ducerea la absurd a sistemului constituțional", vrea să „pună voința sa în locul voinței tuturor", „să facă să atârne toate de bunul plac al său", fără să se simtă „dator să dea seama țării despre actele sale publice", paralizând astfel „adevărata viață parlamentară". Este așadar, în acest portret istoric al „vizirului", vorba despre „omnipotența unui individ", protector al „nepotismului cotropitor", profesând „cesarismul", „despot" sprijinit de partizani care par că „răsuflă prin plămânii unui singur om". Deopotrivă, întrunește obediența necondiționată a unei mici echipe de partizani, aducând la paroxism supușenia acestora, grupați în ceea ce în epocă s-a numit „oculta". „Vizirul" se izolează, scrie același Titu Maiorescu, „în micul cerc al unei camarile de familiari, el se ocupă de toate amănuntele administrației și devine cu atât mai inaccesibil la observările puținilor membri independenți din partid, cu cât toți ceilalți l-au deprins la cea mai oarbă supunere".

În final însă, „vizirul" cade pradă foștilor lui admiratori și adulatori, care îl sfâșie: „Nu mai e acum vorba de meritele lui Brătianu din trecut; cele mai învierșunate atacuri le primește de la foștii săi partizani. Domnii Gheorghe Mârzescu și Miltiade Tzorly își intitulează broșura despre procesul dumnealor *Regimul corupțiunii și al teroarei sub Guvernul domnului I.C. Brătianu* […] și «sinistrul bătrân» este calificarea obișnuită a încărunțitului bărbat de stat." Meritele sale, dacă sunt, se uită, „se accentuează numai părțile rele ale administrației sale, viziriatul, satrapiile, creșterea agiului, corupțiunea". Cum observa Titu Maiorescu în acest de neuitat portret robot al „vizirului", cu care ne vom întâlni mai apoi aidoma în alte împrejurări istorice: „și Ioan Brătianu tot nu vrea să înțeleagă, că venise momentul retragerii, venise de mult." O lecție istorică pe care, în deceniile următoare, și alți „viziri" în tumultuoasa istorie românească a secolului XX nu au învățat-o, spre paguba, uneori chiar viața lor.

O altă consecință nefastă a „viziratului", inaugurat în 1876 – 1888 în constituționalismul românesc prin premieratul lui Ion C. Brătianu, este formarea rapidă în jurul liderului autoritar – fără voia sau prin voința expresă a acestuia – a unei „camarile" de devotați politici. Atunci, acest grup a primit numele de „oculta", mic grup de partizani brătienești, consilieri de încredere și unele rudenii, la curent cu planurile imediate sau de perspectivă ale „vizirului", nu arareori însărcinați să le aducă la împlinire, fie prin funcțiile primite, fie îndeplinind rolul unor curele de transmisie către instituții sau alte centre de putere (inclusiv pentru păstrarea neștirbită a infailibilității liderului în caz de eșec în plan public).

Îndeobște, camarila este specifică regimului monarhic, regele înconjurându-se, „legal", de un astfel de grup chiar în monarhiile constituționale, dar faptul că Ion C. Brătianu, ca șef de partid și premier, a construit o astfel de structură – care în epocă a purtat, pe lângă numele de „oculta", și pe cel de camarilă – este suficient pentru a proba veritabila putere monarhică deținută de boierul muntean. Având reședința-palat la Florica, unde petrecea mare parte din timp, el lăsa treburile țării, inclusiv sesiunile parlamentare, pe seama devotaților, afișând un comportament evident monarhic, ceea ce este din nou simptomatic pentru sistemul politic românesc.

Mihail Pherekyde, vorbind, și în spatele lui, în dreapta imaginii, D.A. Sturdza

vrea să reducă sistemul constituțional la absurd și, mascat sub o formă străină de convingerea lui și de inteligența multora din țară, profită de mecanismul constituțional să-și pue voința sa în locul voinței tutulor, să facă să atârne toate de la bunul plac al său, fără să se simtă dator să dea seama țării despre actele sale publice, dar care va câștiga, te miri prin ce mijloace, o majoritate oarbă de aderenți în Cameră și va paraliza astfel adevărata viață parlamentară. Semnalul îl dase demult d. Dimitrie A. Sturdza prin cuvintele rostite de pe banca ministerială: «Ori de câte ori d. Brătianu mă va chema pe această bancă, voi veni și de îndată ce-mi va zice: e bine să lucrezi aiurea și să vie altul în locul d-tale, totdeauna voi face așa.»"

Era „viziratului" nu se instalează brusc, prin lovitură de stat sau o covârșitoare victorie la urne a viitorului „vizir", ci ea se dezvoltă treptat, prin coagularea unui grup restrâns de fideli, care nu ies din cuvântul șefului atoateștiutor, răsplătiți prin funcții și hatâruri, prin nesocotirea procedeelor democratice constituționale: el nu mai participă la ședințele de răspuns la mesajul tronului, când e chemat să semneze chiar această declarație a Parlamentului, făcând așadar publică puterea sa de nimic îngrădită, inclusiv de cea a monarhului, prin încercarea de blocare permanentă a opoziției la pârghiile puterii, interzicând exercițiul alternanței la guvernare a partidelor, atribut general admis, deși nescris, al regelui.

Iată, de pildă, acest „defect" al democrației românești incipiente, inaugurat și moștenit sistemic în expresia prelungitei guvernări liberale dintre 1876 și 1888, sub mâna de fier a „vizirului" Ion C. Brătianu, în percepția contemporanului Titu Maiorescu, un adversar politic al liberalilor (în noiembrie 1886): „Ioan Brătianu își schimbă mereu miniștrii după micile agitări personale înăuntrul partidului, fără nicio privire la competența de resort. Față de acești colegi Brătianu devine în curând singurul ministru. El și numai el administrează toate resorturile (afară de al școalelor, unde d. Dimitrie A. Sturdza, părăsind Externele, e ministru de la 2 Fevruarie 1885 – 1 Martie 1888); în fiecare minister își are câte un funcționar de încredere, de regulă pe director; miniștrii titulari cu responsabilitatea lor înaintea Parlamentului sunt numai niște figuranți pro forma, «umbrele» prezidentului de Consiliu, cum au fost calificați în Cameră. Începe epoca așa-numitului «viziriat»." În concepția maioresciană, împărtășită de mulți dintre cei prezenți atunci în Camera Deputaților, exprimată prin aprobări sau ilaritate la susținerea acestei filipice politice împotriva „viziriatului", sunt enumerate câteva caracteristici ale vizirului: este un „despot... cu apucături viziriale", care profesează „re-

Conservatorul Alexandru Lahovary este creatorul sintagmei „miluirea opoziției", care consta în: recompense prin funcții ale partizanilor opoziției, cumpărarea organelor de presă și a jurnaliștilor, bineînțeles cu bani de la buget, organizarea de manifestații și contramanifestații pentru a duce în derizoriu conducerea adversarilor puterii și a contracara planurile acestora, prin folosirea instituțiilor de forță ale statului (poliție și jandarmerie).

1978 – 1989

DIPLOMAȚI ROMÂNI ÎN ATENȚIA SECURITĂȚII

CIPRIAN NIȚULESCU

În perioada menționată Securitatea a intensificat urmărirea diplomaților, intervenția sa fiind decisivă în înlăturarea a numeroși angajați din minister. Avem însă în vedere în acest studiu doar pe cei care au deținut atunci funcții de director și director adjunct (precum Iuliu Dobroiu, Dimitrie Stănescu, Marcel Dinu, Romulus Neagu, Lucian Petrescu, Constantin Vasiliu, Mircea Răceanu, Liviu Bota – funcționar internațional al O.N.U. cu funcție de director) sau erau acreditați ca ambasadori (Corneliu Mănescu, Valeriu Georgescu, Gheorghe Dolgu). Prezentarea succintă a cazurilor acestor persoane cu autoritate și experiență în domeniul relațiilor internaționale reflectă controlul Departamentului Securității Statului (D.S.S.) asupra M.A.E., dar și teme majore de interes contrainformativ ale acelor ani.

Un diplomat se putea afla în atenția operativă a Securității atât ca persoană urmărită, cât și ca informator. Dacă din studiul documentelor de arhivă se poate constata din 1978 o creștere a numărului de dosare de urmărire informativă deschise diplomaților români, în privința evoluției numărului dosarelor de rețea o analiză este dificilă, deoarece dosarele membrilor de partid erau distruse la închiderea lor, conform unui ordin dat după numirea lui Emil Bobu în fruntea Ministerului de Interne. Pentru a ilustra rezultatele Direcției a III-a Contraspionaj la începutul anului 1978 (principala unitate care urmărea diplomații, la oficiile din străinătate această atribuție aparținând UM 0195 – contrainformații externe), prezentăm un fragment dintr-un raport al D.S.S., condus din 7 martie 1978 de Tudor Postelnicu (ministru de Interne între 1987 – 1989), în care se preciza că „din rândul celor 4.891.360 străini care ne-au vizitat țara în 1977 și în primul trimestru al anului 1978, au fost identificați și incluși în baza de lucru a organelor de Securitate un număr de 6.453 străini […], din care 375 sunt lucrați prin dosare de urmărire informativă. Dintre cetățenii români identificați ca legături ale străinilor, au fost selecționați și puși în lucru 5.549 suspecți, dintre care 642 prin dosare de urmărire informativă, iar 4.907 în cadrul dosarelor de obiectiv, problemă […] S-a acordat prioritate executării unui control mai eficient asupra celor 176 cadre și agenți de spionaj identificați că în anul 1977 acționau împotriva României, din care 123 își desfășurau activitatea sub acoperire diplomatică […] Prin măsurile luate a fost determinată rechemarea de la post înainte de termen a 12 diplomați și reprezentanți străini“. Cazul unor diplomați cu statut de funcționari internaționali care au fost împiedicați de Securitate să-și exercite activitatea a fost în mod firesc cunoscut mai bine în Occident.

Că acest comportament se datora faptului că Ion C. Brătianu a avut un rol însemnat în aducerea lui Carol în țară ca rege, în 1866 – exigența unui principe străin pe tronul României era indiscutabil stabilită în 1857 și acceptată/legitimată de puterile garante –, ori că miza pe faptul că regele va trece cu vederea „viziratul" din alte pricini (vezi și cele citate anterior din istoricul Iorga) este greu de știut. Ne întrebăm și dacă au validitate unele opinii din epocă, anume că regele Carol era îndatorat rubedeniilor cu șanse la domnie ale vechilor domnitori pământeni în Moldova și Muntenia de a se situa de partea „principelui/regelui străin", decis la 1857, principiu care se pare că este amenințat chiar azi de urmași ai celor dintâi.

În ianuarie 1896, într-o dispută în Parlament pe chestiunea recentelor alegeri legislative implicând doi liberali aparținând unor aripi deosebite ale partidului (partizani ai lui N. Fleva și ai lui D.A. Sturdza), unul dintre ei, chiar ministru de Interne în funcție, acuza „«Direcțiunea ocultă» care conduce partidul (compusă, după cum se zicea, din d-nii Eugeniu Carada, directorul Băncii Naționale și mentorul fiilor Brătieni, M. Pherekyde, Anton Carp, Tache Protopopescu, [Anastasie] Stolojan, [Constantin] Nacu s.a.)". Avem aici, dintr-o sursă de încredere ridicată, componența incompletă a „ocultei", adică a „consiliului restrâns" al lui Ion C. Brătianu, despre care au curs în epocă râuri de cerneală, dar mai important, a făcut carieră în istoria politică românească. Referitor la acest ultim aspect,

Anastasie Stolojan, alt membru al „ocultei"

în perioada de după Primul Război Mondial, o dată cu introducerea votului universal și cu diversificarea remarcabilă a instituțiilor statului, determinată de exigențele administrației moderne a României Mari, a fost posibil ca termenul de „oculta" să fie aplicat formatului instituțional – chiar legal – în care regele, de pildă, putea să-și exprime ultimul cuvânt în anumite chestiuni (cum ar fi cele de securitate națională), chiar înainte sau după deciziile Parlamentului în domeniu. În această perspectivă, Consiliul Superior al Oștirii sau Consiliul Suprem de Apărare a Țării oferea, în perioada interbelică, exemple frecvente de acest gen, mai ales privind planurile și comenzile făcute, în țară sau străinătate, pentru înzestrarea forțelor militare, precum și pentru alte lucrări privind organizarea teritoriului național pentru apărare (drumuri, fortificații, lucrări de artă, infrastructură militară).

„Oculta", ca termen al limbajului politic neaoș românesc, echivalează contemporanul *deep state* (statul profund, neștiut), atât de frecvent utilizat azi, mai ales în ce privește deciziile luate în statele democratice, dar nelegitimate parlamentar sau devenite posibile prin anumite procedee parlamentare sau chiar sub o „acoperire" legislativă mai lesne sau mai greu descifrabilă privind intențiile urmărite. De observat, cel puțin în cazul românesc, este faptul că „oculta" nu este sinonimă cu „camarila" rezervată tradițional monarhului, chiar dacă mai ales în timpul regelui Carol al II-lea, în anii '30, ele au părut că tind să se confunde. Atunci, sub directa intervenție a regelui, „camarila" oficială – la care se adăugau funcționarii Palatului și eventual cei superiori ai Domeniilor Regale – a fost extinsă „ocult" la anumiți șefi de industrie sau alte personalități – prieteni de tinerețe ai monarhului, rude, politicieni de încredere etc. –, încropind în preajma celei de a doua conflagrații mondiale un „guvern neștiut" public, sustras oricărui control și care conducea destinele României. Era o formă adaptată vremii a „viziratului" exercitat chiar de rege, a cărui indiscutabilă inteligență politică identificase această trăsătură profitabilă sieși a sistemului politic autohton.

A dispărut azi din limbajul politic termenul de „oculta" în înțelesul tradițional sau din practica politică? Greu de spus. Mai degrabă se poate avansa teza că a fost… ocultată prin utilizarea sintagmei împrumutate din spațiul mediatic anglo-saxon, deja menționatul *deep state* (statul profund, neștiut).

(Va urma)

Secretarul general al O.S.C.E., Jan Kubis, îi înmânează medalia organizației

român Ion Neculai, spunându-i, printre altele, că el nu este un caz izolat, aducând ca argument cazul lui Dumitru Mazilu și al unui alt funcționar O.N.U. de la Geneva, căruia, de asemenea, nu i s-a permis revenirea la post. De remarcat că șeful Misiunii române la O.N.U. a făcut demersuri la secretarul general adjunct cu probleme de dezarmare, Ysushi Akashi (care-l avea drept consilier principal pe L. Bota), cu precizarea că partea română nu va recunoaște nicio decizie ca o persoană să lucreze în calitate de funcționar internațional trimis al României, fără aprobarea și asentimentul Guvernului român. Se mai semnala în nota Securității din noiembrie 1988 (pe care există și însemnarea marginală: „Acest element dușmănos trebuie urmărit cu toată atenția") că de la sosirea la New York Liviu Bota menține relații apropiate cu diplomați francezi, scandinavi și îndeosebi cu unii diplomați sovietici, „față de aceștia vădind o atitudine de subordonare, existând și indicii că ar fi manevrat." Soția sa lucra la Biblioteca O.N.U. din Geneva și solicitase autorităților elvețiene naturalizarea fiicei (realizată în 1989) pentru a-și putea continua studiile. Bota a activat până în 1999 în cadrul O.N.U., ajungând la funcția de subsecretar general al O.N.U., iar în anii 1999 – 2007 a fost șef al Misiunii Permanente a României pe lângă Organizațiile Internaționale și Negocierile Multilaterale de la Viena. În 2011 era președinte al Fundației Universitare „Marea Neagră".

Marcel Dinu s-a născut la 24 iulie 1935, în Silistra (Bulgaria, în prezent). Era fiul lui Iulian și Natalia, absolvent al Facultății de Construcții din București (1953 – 1958) și al cursului de relații internaționale (1962 – 1964), fiind apoi angajat în M.A.E. la Direcția Economică. Funcționar internațional la ONUDI, Viena (1967 – 1972), director al Direcției II Relații (1972 – 1978; director adjunct până în 1974), director al Direcției IV Relații (1978 – 1986) – la cele două Direcții coordonând activitatea a 62 de misiuni diplomatice din Africa, Asia, Australia, Japonia, America Latină, Orientul Mijlociu. A fost ambasador în R.F.G. (octombrie 1986 – ianuarie 1990). În iulie 1985 i se deschidea dosar de urmărire informativă (D.U.I. „David") de Direcția a III-a Contraspionaj. Se dorea să se stabilească dacă a fost angrenat în furnizarea de informații serviciului de spionaj

Marcel Dinu surprins în două fotografii de filaj

Liviu Aurelian Bota

Liviu Aurelian Bota s-a născut la 22 octombrie 1936, în comuna Someș-Odorhei, județul Sălaj. Era fiul lui Vasile și Elena. În 1954 – 1955 a urmat un an cursurile Institutului de Relații Internaționale (I.R.I.) din București, absolvind apoi Institutul de Relații Internaționale din Moscova (1955 – 1961; cu un stagiu de șase luni la Ambasada R.P.R. din Washington, în 1960 – 1961). Era apoi încadrat în M.A.E. ca referent ajutor relații la Direcția II Relații. A fost trimis la post la Misiunea Permanentă a României de la O.N.U. (1963 – 1967), lucrând apoi în Centrală, la Direcția Tratate și Organizații Internaționale (1967 – 1971), perioadă în care a urmat și un curs de perfecționare la Academia de Drept Internațional din Haga. A fost doctorand la Academia „Șt. Gheorghiu". În anii 1971 – 1973 a fost director adjunct al Centrului de Informare al O.N.U., București (cu grad de secretar I). În perioada decembrie 1973 – 1980 a fost funcționar internațional la Secretariatul O.N.U. (în 1977 fusese avansat consilier diplomatic). Din aprilie 1980 era funcționar internațional la O.N.U. – Geneva, director al nou-înființatului Institut Internațional pentru Studii asupra Dezarmării (UNIDIR). La 30 ianuarie 1980 ministrul de Externe Ștefan Andrei îi trimitea lui N. Ceaușescu o „Notă de propuneri" privind acceptarea unei candidaturi a R.S.R. pentru postul de director al acestui institut al O.N.U., menționând: „Ministerul Afacerilor Externe francez i-a făcut cunoscută secretarului general al O.N.U. dorința Franței ca acest post să fie ocupat de România [...] Propunem să se accepte oferta secretarului general al O.N.U. privind avansarea în grad a tovarășului Liviu Bota și numirea lui în postul de director al Institutului O.N.U. pentru studii asupra dezarmării". Pentru a obține aprobarea lui N. Ceaușescu, Ștefan Andrei a prezentat această alegere (dintre circa 14 candidați) ca pe „o recunoaștere a contribuției dumneavoastră la cauza dezarmării". Adunarea Generală a O.N.U. hotărâse în 1979, la inițiativa Franței, înființarea acelui institut.

La 22 decembrie 1982 Centrul de Informații Externe (C.I.E.) îi deschidea dosar de urmărire informativă (D.U.I.) în cooperare cu Direcția Contraspionaj pentru legături apropiate cu elemente suspecte de apartenență la serviciile de informații sovietice, americane și franceze. Pe această bază a fost adus legendat în 1986 în țară pentru consultări și oprit până în februarie 1988. Personalități importante din cadrul O.N.U. au făcut presiuni asupra autorităților române în vederea permiterii înapoierii la post. Un alt funcționar internațional, Sorin Dumitrescu, care fusese și el oprit în țară de Securitate cu câțiva ani înainte, scria într-o carte apărută în 2016 că Liviu Bota era fiul unui înalt ofițer de Securitate și că „timp de mai mult de doi ani, el a putut să se ducă regulat la biroul reprezentantului Națiunilor Unite la București și să participe fără a fi deranjat la diverse recepții". Precizăm că în dosarul de Securitate al diplomatului Gh. Petricu există o notă a D.G.I.E. din iunie 1963 care îl menționează pe L. Bota ca locotenent-major.

În 1988 ocupa funcția de consilier pe probleme de dezarmare al directorului general al Centrului O.N.U. din Geneva, Jan Martenson, și coordona activitatea centrelor de dezarmare din Lagos, Lima și Katmandu. La 18 noiembrie 1988 l-a contactat la sediul O.N.U. din New York pe funcționarul internațional

Iuliu Dobroiu

menționat ca șef al referanturii S.U.A. în 1974.

Într-o adresă din 24 ianuarie 1980, semnată de Romus Dima (șeful C.I.E.) și trimisă lui Iulian Vlad (secretar de Stat în M.I.) se preciza că I. Dobroiu adoptă frecvent în discuțiile cu colegii de muncă, inclusiv cu subalternii, o atitudine „negativistă" cu privire la situația internă din România („la noi în țară nimic nu merge bine, totul fiind numai propagandă"), în cadrul Direcției II Relații din M.A.E. constatându-se o atmosferă de dezaprobare a situației din România, cu „colportarea de bancuri cu substrat dușmănos, inclusiv la adresa conducerii superioare de partid și de stat". Dobroiu a fost în curând trimis în misiune permanentă la Hanoi (fiind „puternic marcat" de trimiterea la acel post, inițial având „o labilitate psihică surprinzătoare" și solicitând repetat rechemarea în țară, potrivit sursei „Arthur"). După reîntoarcerea din R.S. Vietnam în aprilie 1981, a fost încadrat în Direcția I Relații (pe problema Tratatului de la Varșovia). Spre sfârșitul anului 1983 era propus pentru misiune permanentă la New York. Propunerea nu s-a concretizat, el afirmând că „prioritate au cei de la M.I.". În 1984 era membru în conducerea organizației de bază P.C.R. din M.A.E. și lector al C.C. al P.C.R.

La 16 iunie 1984 se aproba deschiderea unui dosar de urmărire pe numele său, C.I.E. semnalând Direcției de Contraspionaj și relații apropiate cu diplomați americani. În urma verificărilor s-a observat că cercul său de relații apropiate din M.A.E. era format în special din diplomați de origine evreiască, care răspundeau de probleme privind S.U.A. și NATO, el erijându-se în calitate de coordonator al acelui grup (o notă nedatată). Sursa „Cezar" semnala, la 18 septembrie 1985, că I. Dobroiu afirmase că „una se propune de la M.A.E. și alta vine ca indicație de sus. În tratativele cu țările socialiste una ne înțelegem și după aceea alta se face. Se lucrează pompieristic, și nu după o strategie bine gândită și pusă la punct. Toată această situație se datorează faptului că Ceaușescu nu mai are capacitate biologică să asculte în timp cum trebuie, să judece și apoi să decidă, ci acesta este nervos [...], nu are timpul necesar [...] să le discearnă și atunci se dau indicații la întâmplare". De asemenea, în legătură cu măsurile de transferare din M.A.E. în 1984, afirma că „față de unii lucrători nu există niciun motiv real care ar justifica scoaterea din minister, ci doar că trebuie să se realizeze procentul de 40% de reducere", măsurile vizând „în primul rând pe acei lucrători care și-au făcut studiile în U.R.S.S". Se afla în relații apropiate cu colegi cu studii la Kiev (Constantin Ene, Lucian Petrescu, Romulus Neagu – directori în M.A.E., primii doi până în zilele Revoluției). Era de părere că România oferea maghiarilor condiții de viață inferioare celor din Ungaria, aprecia „buna organizare" a activității economice și de aprovizionare din U.R.S.S., Cehoslovacia, Bulgaria, Ungaria. În România cinstea și probitatea „numai în Ardeal au existat, în Muntenia au fost numai hoți". Nu înțelegea de ce sunt instalați la organele P.C.R. din Ardeal „veneticii" din Oltenia și Moldova. Sursa „Vasiliu" considera, la 13 martie 1976, că Dobroiu dispunea de o lungă experiență diplomatică (cu un „caracter tehnic"), având „o slabă conștiință politică și patriotică", acționând „în stil mercenar", cu o „concepție diplomatică depășită" („important este să-l tragi pe sfoară pe partener").

La 17 februarie 1986 a fost transferat ca șef serviciu la I.S. Loto-Pronosport. În Raportul de închidere a dosarului (31 martie 1986) se preciza că la 5 februarie 1986 a fost informată conducerea D.S.S. cu propunerea de a fi sesizată Secția de Cadre a C.C. al P.C.R. pentru îndepărtarea lui I. Dobroiu din M.A.E. În anii 1990 – 1991 a fost ambasador în Polonia, în 1991 – 1994 era consilier în Centrala M.A.E.

(Va urma)

israelian și se verifica modul cum respectă prevederile Legii 23/1971 privind păstrarea și manipularea documentelor secrete. Au fost folosite mijloace complexe de tehnică operativă (supraveghere video – TV –, interceptarea discuțiilor prin microfon – IDM –, interceptarea discuțiilor telefonice – ICT), filaj și percheziții secrete la locul de muncă. M. Dinu păstra în fișetul său documente secrete (telegrame, adrese de la M.Ap.N., M.I. etc.) care în mod normal trebuia păstrate la Biroul Documente secrete.

La baza deschiderii dosarului stătea faptul că diplomații israelieni aflați la post în București îi solicitau lui Marcel Dinu diferite servicii pe care acesta le rezolva în termenul cel mai scurt, iar ambasadorii Israelului aveau caracterizări elogioase la adresa sa. Astfel, ambasadorul Zwi Brosh afirma că „există norocul de a colabora cu directorul Dinu Marcel din M.A.E. român, un tip deschis și cu influență în locurile-cheie, cu o bogată experiență. Lucrează de 11 ani cu Israelul, iar fără el nu am fi realizat ceea ce s-a realizat. Este un om care valorează greutatea sa în aur." Relații apropiate a avut și cu alți ambasadori ai Israelului, precum Yosef Govrin (care menționa în memoriile sale că „era considerat cel mai mare specialist din Ministerul de Externe român în problemele Orientului Apropiat în general și în probleme arabe în particular [...] În convorbiri oficiale se abătea uneori de la linia oficială și făcea aprecieri neobișnuite. În convorbiri ne-oficiale era de o sinceritate peste așteptări"). Era luat în atenție și adjunctul său Ioan Revecu pentru interesul acordat documentelor secrete, cât și unor obiecte ale șefului său. S-a recurs și la o combinație informativă în iulie 1986, un director din Ministerul Comerțului Exterior prezentându-i o listă confidențială (falsă) cu muniție și armament pe care România intenționa să o vândă la cererea Organizației pentru Eliberarea Palestinei, testându-i astfel reacția. Dosarul (788 file) era închis în august 1986, neverificându-se suspiciunile. De precizat că M. Dinu a fost colaborator al D.I.E. din 1969, în 1973 fiind preluat de Direcția a III-a Contraspionaj. După 1989 a fost director adjunct și director al Direcției Analiză și Informare Politică din M.A.E. (1990 – 1992), secretar de Stat (decembrie 1992 – ianuarie 1997) – perioadă în care a fost și șef al misiunii diplomatice de la Chișinău (din august 1996), apoi ambasador în Republica Moldova (ianuarie 1997 – ianuarie 1999) și ambasador în Egipt (2002 – 2006). În anul 2000 a fost numit prim-vicepreședinte al Asociației Române de Politică Externă, iar în ianuarie 2001 șeful Oficiului pentru Relații cu Republica Moldova, cu rang de secretar de Stat.

Iuliu Dobroiu s-a născut la 8 octombrie 1933, în Cluj. Până în 1964 a purtat numele Dobai, fiind de naționalitate maghiară, fiul lui Iuliu și Paraschiva. A absolvit Institutul de Relații Internaționale din Kiev (1951 – 1956), fiind apoi angajat în M.A.E. Era cunoscător al limbilor engleză, franceză, germană, maghiară, rusă, daneză. A fost trimis la post la Legația din Danemarca (1957 – 1961), apoi în Austria (1964 – 1968), R.F.G. (1969 – 1974), Vietnam (1980 – 1981). A fost director al Direcției Țări Balcanice din M.A.E. (1968 – 1969) și director și director adjunct al Direcției Europa Occidentală (1974 – 1980). Există informații în dosar (notă informativă) că a fost și șef de cabinet al ministrului de Externe C. Mănescu, iar în dosarul lui P. Silard este

Membrii fondatori ai Asociației Memoria și Istoria Mormintelor Românilor din Franța, cimitirul din Soultzmatt (foto: Sébastien Riotto)

Din 1871, de la finalul războiului franco-prusian, Alsacia și Moselle au devenit teritorii ale Reichului german. Populațiile locale vorbesc un dialect germanic, iar proximitatea imperiului și schimburile cu acesta permit o asimilare rapidă, mai ales a celor de la țară. Orașele sunt mai degrabă francofile, dar cei care optează pentru naționalitatea franceză sunt rari și numai 49.926 și-au părăsit într-adevăr domiciliul, după ce și-au declarat opțiunea pentru naționalitatea franceză.

ARHIVELE, METEREZE ÎN CALEA IDEOLOGIEI

În timpul Primului Război Mondial germanii construiesc cu tenacitate infrastructură feroviară pe crestele Vosgilor, pentru a alimenta frontul pe care îl țin la începutul anului 1917. Prizonierii de război români, sosiți la sfârșitul lunii ianuarie, sunt folosiți ca mână de lucru la construcția de căi ferate, în mine sau în exploatările agricole. Aceste detașamente de muncă pot număra până la 500 – 600 de prizonieri, iar altele pot să aibă numai unul.

În estul Franței, iarna lui 1917 a fost foarte geroasă, numărul deceselor fiind foarte ridicat în cursul primului semestru. Temperaturile au coborât până la -20°C, iar organismele subnutrite nu au rezistat multă vreme muncii extenuante la care erau erau supuse. Detașamente întregi de muncă sunt decimate, spitalele militare, supraîncărcate de bolnavi, declară zilnic decesul unor tineri.

Arhivele sunt singurul zid de apărare în fața ideologiei, subiectivității sau manipulării. O idee apriori pretinde că după primul conflict mondial germanii și-ar fi distrus arhivele pentru a-și ascunde atrocitățile comise și a șterge urmele crimelor. Sistemul militar german și administrația lui sunt mari producători de arhive. Ele nu ezită să furnizeze liste și alte documente forurilor tutelare sau instituțiilor de tipul Comitetului Internațional al Crucii Roșii, care are un birou special pentru prizonierii de război români. Chiar dacă o parte a arhivelor a putut dispărea, marea lor majoritate este bine conservată și adesea, din cauza scrierii germane de la începutul secolului, ignorată, declarată indescifrabilă, deci de neexploatat.

Astfel, noi elemente privind captivitatea soldaților români prizonieri de război în Franța ies la lumină și permit identificarea unor victime de război uitate în această regiune îndepărtată, unde oameni au venit să moară în condiții dintre cele mai înspăimântătoare, epuizarea doborând organisme dintre cele mai puternice.

Încă de la sfârșitul Primului Război Mondial, regina Maria a Românici a creat în Franța Comitetul Mormintelor Românești, cu antene în Lorena și Alsacia. Sediul, aflat la Paris, era condus de soția ministrului Cantacuzino [Scarlat, 1874-1949], antena din Lorena funcționa sub direcția generalului Berthelot, despre ale cărui legături cu România nu mai este cazul să amintim, iar în Alsacia, comitetul era coordonat de elvețianul Max Dollfus, un prieten personal al reginei Maria, care a trudit în sânul Comitetului Internațional al Crucii Roșii în vremea războiului în serviciul prizonierilor de război români. Misiunea comitetelor era aceea de a repera locurile unde erau înmormântați români și de a le strânge într-un perimetru ce le era rezervat. În 1924, misiunea era îndeplinită: în

EXCLUSIVITATE

CIMITIRELE ROMÂNEȘTI DIN FRANȚA

Cimitirul din Haguenau (foto: Christophe Woehrle)

Dr. CHRISTOPHE WOEHRLE
(Franța)

În Primul Război Mondial germanii au deținut aproximativ o treime dintre prizonierii români, adică puțin peste 40.000 de oameni, ceilalți fiind capturați de aliații lor. Lagărele principale s-au aflat în Prusia Orientală, actuala Polonie, dar captivii au fost repartizați pe întreg teritoriul german.

Câteva cifre sunt elocvente pentru a înțelege în ce măsură a fost afectată România de fenomenul prizonieratului în timpul Primului Război Mondial. Franța a mobilizat pe toată durata războiului 8.000.000 de soldați și au căzut în mâinile inamicului 535.411 dintre ei. Aceștia reprezintă 6,7% din numărul total al combatanților francezi, iar 17.069 dintre ei au murit în captivitate, adică 2,1%. În 1917, armata română număra 1.200.000 de soldați, dintre care au fost capturați de dușman 147.986, adică 12,3%, de două ori mai mult decât Franța. Un studiu recent al lui Bogdan Nehoi estimează numărul prizonierilor români morți în captivitate la 63.854, dintre care aproape jumătate la germani. Ceea ce reprezintă 5,3%, adică de două ori și jumătate mai mult decât mortalitatea în rândul prizonierilor de război francezi. Comparativ, Germania a avut 168.000 de militari în captivitate în Rusia, rata mortalității ridicându-se la aproape 40%, în vreme ce austro-ungarii, cu 2.100.000 de prizoniri de război în Rusia, au înregistrat o rată a mortalității de 25%.

Statuia reginei Maria, cimitirul din Soultzmatt (foto: Christophe Woehrle)

a fost, în timpul Primului Război Mondial, și un detașament de prizonieri de război. Conform datelor Oficiului național al foștilor combatanți și victimelor de război, Necropola multinațională de acolo deține mormintele individuale a 821 prizonieri de război români.

La Senones, în Vosgi, se găsesc alte 11 morminte de prizonieri de război români.

CHIPUL REGINEI MARIA

Soultzmatt-ul a reținut puternica prezență a reginei Maria, prin plăci, dar și printr-o statuie de bronz. „Soldați români! Departe de patria voastră pentru care v-ați jertfit, odihniți-vă în pace, aureolați de glorie, în acest pământ, care nu vă mai este străin" – sunt cuvintele reginei Maria de pe placa de marmură a cimitirului de la Soultzmatt. Chipul reginei veghează din anul 1933.

Statuia este alegoria mamei, bunicii, surorii, logodnicei, soției soldaților înhumați în acel loc. Din 1933, ea străjuiește, impresionează prin frumusețea-i perfectă, prin aerul ei ce sugerează vigilența, rugăciunea, așteptarea și speranța. A fost sculptată într-un atelier de turnătorie de artă românească din București. Există chiar inscripția „Turnătoria Arta Română din București. Colentina". Placa are indicația, în patru limbi, „Regina Maria a României. 1914 – 1927".

La Dieuze a fost instalat mai târziu un monument dedicat soldaților francezi căzuți pe pământ românesc în 1914 – 1918. Era anul 1998 când opera sculptorului român Remus Botar Botarro – un discipol al lui Constantin Brâncuși – și-a găsit locul acolo.

La Haguenau o poartă tradițională de lemn „deschide" parcela din Necropola națională. Să mai spunem și că trupurile soldaților români au fost înhumate inițial la Strasbourg-Cronenbourg, ca și în cimitirul german de la Colmar. Abia în 1972 au avut loc exhumarea și reînhumarea rămășițelor pământești la Haguenau.

După mai bine de zece ani și după dezvăluirile din arhivele germane, cunoștințele despre captivitatea de război a românilor în Alsacia și în Lorena au progresat semnificativ. Grație descoperirilor din diferite fonduri este posibil astăzi, la peste un secol de la sfârșitul războiului, să fie identificat individual fiecare soldat român mort în prizonierat în Alsacia și Lorena. Ceea ce a presupus o muncă de identificare întreprinsă deja de mulți ani și care va fi încheiată în lunile următoare, muncă ale cărei rezultate vor fi publicate în mass-media și în revistele de specialitate. A fost creată Asociația Memoria și Istoria Mormintelor Românilor din Franța, care și-a propus ca obiectiv să transmită tinerelor generații istoria acestor oameni. Ea a obținut înaltul patronaj al Majestății Sale Margareta, custodele coroanei României, la 15 octombrie 2021.

Asociația nu activează exclusiv în Alsacia, unde odihnesc victimele Marelui Război și unde puțini știu ce s-a petrecut cu adevărat, ci și în România, unde sunt familii ce așteaptă de decenii să cunoască soarta strămoșilor lor, care nu au mai revenit din război.

Câți români vor găsi astfel pe pământ alsacian sau loren un răspuns salvator la suferințele provocate de tragediile lor familiale? Fără îndoială că mii. ■

Monumentul din cimitirul din Dieuze (foto: Christophe Woehrle)

Alsacia s-a creat necropola de la Soultzmatt, iar în Lorena cea de la Dieuze. Fiecare comitet și-a realizat parțial sarcina, pentru că, din lipsă de mijloace, unele trupuri nu au putut fi identificate sau exhumate.

SOULTZMATT, DIEUZE, HAGUENAU, SENONES...

În Alsacia și în Lorena se află trei necropole care adăpostesc un număr ridicat de victime originare din România, din timpul Primului Război Mondial. Soultzmatt este cea mai mare necropolă românească, cu 688 de morminte, dintre care două gropi comune. Chiar dacă Dieuze numără mai multe morminte de soldați români, ea nu este rezervată exclusiv soldaților români; și alte naționalități și-au găsit odihna veșnică în această necropolă multinațională. Soultzmatt este numai a românilor, locul pe care se află este teritoriu românesc de la crearea ei, ceea ce o face necropola românească cea mai mare din Franța, dar și singura, celelalte fiind parcele românești în interiorul unei necropole. Comuna Haguenau, din nordul Alsaciei, adăpostește un mare număr de morminte de români, iar un careu românesc mai modest se mai află în Necropola națională a valonilor de la Mulhouse. În ce privește Lorena, ea are Necropola națională de la Dieuze și pe cea de la Senones. Soldați români mai sunt înmormântați individual în unele cimitire comunale și în gropi comune, de pildă, la Labry, în Meurthe-et-Moselle, sau la Quatzenheim, în cimitirul evreiesc al comunei.

Amplasarea cimitirului românesc de la Soultzmatt, dispunerea mormintelor, amenajarea statuilor și a crucilor treflate conferă acestui loc un aer de tihnă și un sentiment de pace care îl învăluie pe vizitatorul aflat în inima naturii înverzite a colinelor de la poalele Vosgilor.

La Haguenau nu ai același sentiment. Situată în inima orașului, juxtapusă cimitirului civil, Necropola națională se expune brusc ochilor vizitatorului. În ea își dorm somnul de veci, în parcele marcate distinct, soldați germani, ruși, români din Primul Război Mondial, soldați britanici, sovietici, francezi (între care mulți musulmani) din Al Doilea Război Mondial. Există și morminte individuale din 1870 – 1871. Acolo sunt înhumați 473 de prizonieri de război români.

Conform datelor din arhive, Comitetul din Alsacia al Mormintelor Românilor știa, fără îndoială, de existența mormintelor prezente în cimitirul militar din Mulhouse. Arhivele Comitetului arată și că operațiunile de transferare a rămășițelor au avut de suferit de pe urma lipsei acute de mijloace financiare. Pare-se că așa se și explică faptul că mormintele s-au păstrat la Mulhouse. Acolo se află 35 de morminte de români.

Dieuze, unde odihnesc astăzi rămășițele pământești ale multor prizonieri de război români,

Christophe Woehrle este doctor în istorie contemporană al Universității din Bamberg, Cavaler al artelor și literelor, președinte al Asociației Memoria și Istoria Mormintelor Românilor din Franța, sub înaltul patronaj al M.S. Margareta, custodele coroanei României.

La sfârșitul anului trecut a fost invitat în România și decorat de M.S. Margareta, custodele coroanei României. Cu acel prilej i-a acordat un interviu domnului ambasador Dumitru Preda, difuzat de TVR Internațional.

Fațada templului de la Abydos

înfășoară și mătură praful din jurul lor. Nu poți înțelege aceste creaturi care lucrează toată viața, zi de zi, și poartă asemenea haine lungi. Te gândești că trebuie să fie nespus de stânjenitoare, atât pentru mers cât și pentru lucru. Cară totul pe vârful capului, ceea ce le face să meargă admirabil de drept și le dă o aparență nobilă. Își duc copiii pe umeri. Îmi place să le văd pășind cu vasele lor de apă de forma plăcută a urcioarelor văzute în picturile de la Sfintele Locuri […]

Cămile pretutindeni, imagini bizare ale deșertului, totdeauna proiectate pe fundal, stând ori mișcându-se. E ceva șerpesc în legătură cu gâtul lor lung. Își poartă mutrișoara amenințătoare la capătul acestui gât lung, ca o sfidare. Pesemne ca să faci mai bine cunoștință cu ele. M-au fascinat, dar nu le-am putut dibui mentalitatea. Puii sunt exact replica lor […]

Templul [de la Abydos] se întinde de-a lungul unui sat. Am ajuns acolo cu mașina.

O curte mare în afară, dar zidurile mai toate căzute. Cele două gropi unde fuseseră sădiți prețioșii arbori de tămâie încă sunt vizibile. Potrivit basoreliefurilor, se vede că faraonul se apropia totdeauna de zeitate cu tămâie în mână, purtată într-un soi de lingură mare, și aproape în fiecare imagine e reprezentat aruncând boabele de tămâie în lingură ca un lanț, adică tămâia face aceeași curbă spre a ajunge în lingură.

Rămâne de neînțeles faptul că, ajuns să-i onoreze pe zei, faraonul vine ca un zeu însuși spre a lua loc printre ei. Toate acestea sunt înfățișate în picturile și basoreliefurile de pe pereți. Istoria se citește anevoie; în Egipt poate fi înțeleasă cu ochii pe zidurile templului. Cel din Abydos a fost cea mai mare necropolă a Egiptului antic, Sfânta Sfintelor, lângă care ori în apropierea căreia toți cei foarte credincioși doreau să fie îngropați. Templul e construit în cinstea lui Osiris, soțul lui Isis, care primește rugile, Osiris, soarele ce nu va fi cucerit de noapte, ci se înalță veșnic, simbol al reînvierii sufletului.

„Abydos, loc al morții, loc al multor rugi, locul neprihănit al atâtor năzuințe". Am citat din Hitchens [Robert (1864 – 1950), ziarist și scriitor britanic]. Și fără îndoială e ceva neprihănit cu acest templu unde reliefurile de piatră din părțile ascunse au o tentă veche de fildeș. Templul are șapte sanctuare dedicate lui Osiris, Isis, Ptah, Karakhte, Amon, al șaptelea fiind al faraonului – în acest caz Theti I, îndeaproape urmat de Ramses al II-lea, al cărui chip e pe toți pereții, cu o lungă șuviță de păr cârlionțat, semn al tinereții sale.

Din păcate, nu le-am putut descrie pe toate, n-am avut timp, dar cel dintâi m-a făcut receptivă la ce urma încă să vină, a fost inițierea în așa-zisa mentalitate a religiei lor. Templul este o nestemată, sculpturile nespus de frumoase și o asemenea revelație a istoriei religiei și obiceiurilor, încât e ca și cum ai învăța toate lecțiile dintr-o dată […]

Karnak e anevoie de explicat și de descris. E o lume în sine. S-au făcut o mulțime de reparații și reconstrucții, puneri la loc, ceea ce a făcut ca locul să fie mai curând haotic. Dar dimensiunea lui îți taie respirația, mai ales vechea sală hipostilă, considerată una dintre minunile lumii. E lungă de 338 de picioare și lată de 170, în suprafață de 600 de iarzi. Acoperișul e susținut de 134 de coloane, pe 16 rânduri, cele două rânduri din mijloc fiind mai înalte decât celelalte, asemenea foilor de papirus, cu capitel deschis, în vreme ce restul sunt strânse, cu capiteluri închise.

Un șir întreg de regi a contribuit la ridicarea acestui templu gigantic, fiecare și-a lăsat numele și moartea îi e gravată pe pereți, Ramses al II-lea

Horus îi înmânează însemnele regale unui faraon; frescă din sanctuarul lui Osiris de la Abydos

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

CĂLĂTORIE ÎN EGIPT

REGINA MARIA

Însemnările zilnice **ale reginei Maria constituie o cronică plină de interes pentru anii 1916 – 1938. Din volumul anului 1930, aflat în pregătire pentru tipar la Editura „Omnium", publicăm în continuare câteva impresii reținute din călătoria efectuată alături de fiica ei, prințesa Ileana, în Egipt, la începutul acelui an. Am tradus textul din limba engleză.**

Regina Maria, în centru (în dreapta ei, cu rochie albă, prințesa Ileana; sursa: giza.fas.harvard.edu)

Mic dejun devreme și plecăm imediat spre Abydos, templul lui Seth I. E unul dintre cele mai mici și mai vechi temple, socotit din epoca cea mai bună și mai desăvârșită. Am plecat cu mașina spre Baliana, orășel de-a lungul unui drum plăcut. Totul e pitoresc în asemenea măsură, încât ai senzația că asiști la un spectacol pregătit anume ca să te distreze pe tine. Pentru mine, care absorb îndată orice amănunt, văd cel mai mic lucru despre om, animal, casă, plantă ori copac, e o încântare continuă. Ce plăcere inexprimabilă pentru ochi să vezi trecând prin fața lor o întreagă populație din care fiecare făptură e un tablou. Acești bărbați negri înalți, în halatele lor lungi ca niște caftane, mai toate albastre, uneori vineții, pe capetele ciudat de rotunde un fel de tichii, asemenea unor cești răsturnate, cu bucăți de pânză de diferite culori răsucite ca niște turbane în jurul capului sau altele vărgate aruncate pe umeri, dezvăluie o perfectă armonie de roșu și galben portocaliu, exact culoarea potrivită care să contrasteze cu safirul înflorit al hainelor lor. Și pretutindeni aceste chipuri pășind de-a lungul drumului, lucrând la câmp, călărind măgarul ori cămila, așezați pe treptele de la ușă. Înalți, cu mers majestuos, cu capetele purtate mândru pe umeri, ca niște zdravene coloane de bronz. În general, chipuri urâte, dar tipuri interesante. Am fost impresionată mai ales de statura lor. Desigur, halatele lungi îi pot face să arate mai înalți, dar, categoric, sunt o rasă înaltă și bine clădită. Femeile sunt îmbrăcate la fel, în negru, uneori în ceva ruginiu, dar niciodată în culori deschise. Și ele sunt înalte și au un mers elegant. Îmbrăcămintea le e ca a bărbaților, doar că au rochii largi, lungi și șaluri groase în care se

Lord Carnarvon (stânga) și Howard Carter la mormântul lui Tutankamon

forma mumiei să poată fi văzut. Acest ultim sarcofag a fost închis în alte trei, cu minunate decorații din lemn, îndepărtate între timp, dar care încă se mai văd pe pereți, căci transportul e dificil, mai ales din cauza greutății, cum să le scoți prin spărtura strâmtă fără să le strici? Evident, în mormânt au fost puse împreună, dar după mii de ani îndrăznește cineva să le scoată în bucăți? Nu vor fi categoric distruse? E o chestiune încă discutabilă. Din nenorocire, Carter personal nu era acolo. În mormântul propriu-zis nu mai e mult de lucru. Pereții sunt grosolan pictați și coborârea la mormânt e relativ ușoară, în comparație cu alte multe morminte unde am pătruns, precum cel al lui Seth I, al lui Meneptah, fiul lui Ramses al II-lea, și al altora care au intrări și pasaje încurcate. Unele morminte sunt adevărate cripte sau mici temple. Pictura de pe pereți e extraordinară, multe au rămas decorate până azi. Unele sunt doar pictate, altele gravate, sculptate și pictate, câteva cu basoreliefuri deosebite, ca la Abydos – care rămâne prototipul lucrului frumos și făcut cu desăvârșit gust. Totul este tulburător, copleșitor și brusc, capătă înțeles, începe să prindă viață în inima și mintea noastră. Acest popor vechi și arta lui sunt atât de profund îmbinate, încât istoria lor nu poate fi înfățișată cu nicio altă formă de artă, căci istoria înseamnă și religie, din cauza felului bizar în care fiecare faraon era și zeu când se ducea la templele sale [...]

Apoi am ieșit pentru Deir-el-Bahri, templul reginei Hatșepsut, regină strașnică, uzurpatoare a prerogativelor regale, manifestându-se ca însăși ca un bărbat și adesea fiind chiar reprezentată cu barbă, una prinsă sub obraji, potrivit picturii egiptene.

Templul e așezat mai frumos ca oricare altul, deși nu impresionează prin arhitectură ori dimensiuni, iar la restaurare a fost vopsit în culoarea caisei, ceea ce a dăunat demnității lui plăcute. E așezat sub un munte galben ca aurul, plin de creste și prăpăstii, ce pare a fi fost sculptat de zei, într-adins pentru templul ridicat de o femeie. Hatșepsut, fiica lui Tutmes I și soția lui Tutmes al II-lea, a fost răsturnată de nepotul ei, Tutmes al III-lea, care i-a pângărit memoria, sfărâmându-i chipul în bucăți pe fiecare zid și dărâmându-i numeroasele statui existente. Câțiva americani răbdurii, pe care i-am vizitat după aceea, le-au refăcut, bucată cu bucată, ca pe un *puzzle*, din care multe piese s-au pierdut.

Fără îndoială, Deir-el-Bahri e cel mai zâmbitor dintre temple, cu perspectivă largă, nestânjenită de ceva, te apropii de el treptat de pe panta cu mai multe terase. Niciun palat n-ar putea avea o poziție mai desăvârșită. Într-un fel, simți mâna femeii în alegerea locului [...]

Pe urmă ne-am îndreptat spre Ramesseum, un templu superb construit de Ramses al II-lea, care, mai mult ca oricare alt faraon, și-a pus pecetea pe Egipt. Deși ruinat în parte, el rămâne încântător, mai puțin impunător decât Karnak și Luxor, dar e mai de înțeles; afară de asta, e așezat tare frumos, izolat cu un șir de coline aurite pe fundal și o largă, cuprinzătoare vedere asupra câmpiei roditoare din față. Stilul construcției e foarte asemănător cu cel de la Karnak, cu pilaștri mai înalți în mijloc, cu capiteluri în formă de potir și alții mai mici împodobiți cu simple capiteluri. De la 11 coloane asemănătoare se mai păstrează baza uriașă; când s-au prăvălit, coloanele aveau exact dimensiunea unor uriași elvețieni de brânză. În partea cealaltă e o a doua sală mai mică.

Deir-el-Bahri, „cel mai zâmbitor dintre temple"

Unele curți au fost invadate de copaci, încât zidurile și coloanele li

„Vechea sală hipostilă, considerată una dintre minunile lumii", de la Karnak

Ramesseum...

apărând cel mai frecvent. E adevărat că a domnit, am impresia, 68 de ani [66, potrivit *Encyclopaedia Britannica*]. Într-una dintre curți sunt două obeliscuri superbe, fuseseră patru, dar au rămas doar două. La Karnak se înșiră curte după curte și sunt mai multe temple pe care începi să le încurci. Într-o curte îndepărtată se află un templu pentru zeii în vizită și aici e o cameră neagră, n-a fost defel distrusă, unde se află o zeiță ciudată cu cap de leu și o pieptănătură ca o farfurie, Sekmet, soția lui Ptah, zeul prieteniei. Nevastă-sa totuși e o doamnă cumplită. Stă într-o cameră mică întunecoasă de piatră, singura dâră de lumină pătrunde printr-o mică spărtură din tavan, oferind o imagine exactă de cum stăteau zeii în zilele când erau adorați. Foarte impresionant. Încet, încet ochii se obișnuiesc cu obscuritatea, iar zeitățile devin înfricoșător de impunătoare. Doamna asta cu cap de leu e într-adevăr expresivă, imaginea stârnind teamă și uimire în refugiul ei întunecat și indestructibil [...]

Azi am făcut o vizită interesantă la mormintele din Valea Regilor. Drumul în sine e teribil de impresionant, adevărată țară a morții, într-o vale întortocheată, cu stânci galben-roșcate, contorsionate, înspăimântătoare, multe modelate. În Egipt de regulă vezi „coloși" mutilați, fără cap, fără mâini – rocile înseși ajung să capete aspect de giganți distruși ori schițați, încă neterminați de mâna meșterului ori sfărâmați în bucăți de rivali, urmași ori iconoclaști. Deasupra acestor stânci galben-roșcate cerul devine de un albastru anume atât de intens că pare pictat. Drumul se termină brusc, aici e Valea Regilor. Primul la care te duci e celebrul mormânt al lui Tutankamon, descoperit de Carter [Howard (1874 – 1939), arheolog britanic] la 4 noiembrie 1922 și deschis de el și de lord Carnarvon la 26 noiembrie.

... și statuia lui Ramses al II-lea, de la Luxor

Mormântul în sine nu e impunător, e doar un mormânt mic pentru un faraon tânăr, doar că datorită poziției lui ascunse, sub cel al lui Ramses al VI-lea, a scăpat descoperirii și n-a fost prădat. Mr. Lecaut [arheolog francez, însoțitorul reginei] ne-a descris exaltarea în fața acestei descoperiri; ani și ani de săpături, cu morminte mereu goale, cu excepția unui sarcofag și, desigur, frumoase picturi murale, și deodată acest neașteptat, nesperat, uimitor mormânt plin, înțesat de comori. N-a fost doar o descoperire materială colosală, unică, uluitoare, ci din punct de vedere științific aici era realitatea, nu doar picturile! Acum, tot ce a rămas din numeroasele sarcofage, e unul conținând sicriul cu mumia care are forma acesteia și e din lemn sculptat. Sarcofagul e din piatră gălbui-roșcată, cu chipuri de zeități cu brațe înaripate, frumos sculptate la cele patru colțuri, lucrate pe toată lungimea și pe fundul sarcofagului ca protecție supremă. Capacul poate fi ridicat și pus la loc cu ajutorul unei plăci de sticlă, încât sicriul de aur cu

1853 – 1856

RĂZBOIUL CRIMEEI

PETRE OTU

● Conexiunea dintre Crimeea și Orientul Apropiat ● Emisarul țarului pleacă cu o corabie de bagaje, dar uită să ia harta Imperiului Otoman ● Rusia, „jandarmul" Europei la 1848 ● Lev Tolstoi, izvor istoric ● Între cruciadă și pedeapsă morală ● Crimeea, portavion natural al Rusiei în Marea Neagră ● Teatrul baltic al Războiului Crimeei ● Ecaterina a II-a despre protestele europenilor: „Lasă-i pe ei să se maimuțărească, în timp ce noi ne vedem de treabă"

În martie 2014, Federația Rusă, printr-o complexă operațiune cu caracteristici ale unui conflict hibrid, a ocupat Peninsula Crimeea, parte componentă a Ucrainei din anul 1954. Acest act al Moscovei, ce a provocat o gravă criză internațională, nici până astăzi soluționată, a fost larg condamnat de cancelariile lumii și de opinia publică. A fost ocazia redescoperirii conflictului militar de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Războiul Crimeei s-a desfășurat între 28 martie 1853 – 30 martie 1856. S-au confruntat Rusia, pe de o parte, și o coaliție formată din Marea Britanie, Franța, Imperiul Otoman și Sardinia, pe de altă parte. Un conflict aproape uitat de marele public al zilelor noastre, dar care, la mijlocul secolului al XIX-lea, a avut impact asupra echilibrului pe continentul european, cu reverberații de lungă durată.

De-a lungul timpului specialiștii l-au analizat sub multiple aspecte. O facem și noi succint în paginile revistei Magazin istoric**, reamintind o poveste de demult, dar care explică, în bună măsură, evenimentele de astăzi, ce trezesc îngrijorări serioase, mai ales statelor situate în centrul și sud-estul continentului. Trecutul oferă nenumărate lecții, dar există o incapacitate funciară a oamenilor de a ține seama de ele. Războiul Crimeei nu face excepție.**

Pretextul războiului l-a constituit disputa aprigă între ortodocși și catolici pentru accesul la locurile sfinte ale creștinismului din Ierusalim. Mult timp acestea au fost sub controlul ortodocșilor, rușii având întâietate. Pentru aceștia pelerinajul era o obligație. Chiar țarul Nicolae I (1825 – 1855) avusese intenția să se reculeagă acolo, dar a fost împiedicat de izbucnirea revoluțiilor europene în 1848. Rusia se considera moștenitoarea Bizanțului, „a treia Romă", și prin urmare patronajul asupra credincioșilor ortodocși reprezenta un drept ce nu se putea pune la îndoială.

Împăratul francez Napoleon

s-au prăbușit; e atâta pace în jur, soarele și cerul parcă și-au împărțit locul ca să nu ajungă întunecos. Într-altă curte zace statuia uriașă a lui Ramses al II-lea, sfărâmată în bucăți și desfigurată. Cred că e cea mai mare statuie din lume, însă culcată [...]

Și acum, la Edfu!

Dintre toate templele, Edfu e cel mai complet, mai neatins de timp. E singur, pe malul Nilului, depărtat de oricare alt templu, între Luxor și Aswan. Nu departe de El Kab, altădată capitala Egiptului de Sus, și e vechi de 2.000 de ani. Construcția lui a durat mai bine de 180 de ani și azi e templul cel mai bine conservat din întreaga lume antică. Are turnuri înalte de 112 picioare, o propilee de 50 de picioare de jur împrejur și ziduri în lungime de 450 de picioare. Început în domnia lui Ptolemeu al III-lea, a fost terminat doar cu 57 de ani înainte de nașterea lui Christos.

Templul lui Horus de la Edfu

Aici vei găsi forme absolut perfecte. Edfu înseamnă consacrarea formei. E calm, senin, impozant. Nici un adaos nu l-ar putea îmbunătăți, dimpotrivă, orice schimbare l-ar diminua, i-ar dăuna.

Vechii egipteni și-au făcut multe dintre temple potrivit unui singur tipar. Sanctuarul era sufletul, miezul templului; era înconjurat de camere adăpostind obiectele prețioase legate de ceremonii și sacrificii. De la această inimă a templului porneau mai multe săli ale căror acoperișuri erau susținute de coloane – acele săli hipostile omniprezente în Egipt. În fața acestor săli era o curte înconjurată de o colonadă. În curte se adunau preoții templului. Poporului îi era îngăduit să pătrundă în colonadă. Intrarea avea totdeauna forma pe care o întâlnim pretutindeni la monumentele egiptene, mai largă la bază, două turnuri pătrate impozante ridicate deasupra portalului, cu o cornișă în partea de sus – e ceea ce se cheamă pilon. Vizitând templele egiptene îți dai seama repede de subtilitatea, amestecată cu înaltă simplitate, de simțul misterului și al poeziei care i-au inspirat pe constructorii din trecut. Ei dirijau spiritul ușor, misterios, făcându-l să înainteze de la poarta dintre turnuri spre Sfânta Sfintelor. Aflându-te în curtea exterioară, simțeai deja apropierea sanctuarului. Aproape inconștient îți dădeai seama că tot restul templului fusese construit pentru această Sfântă a Sfintelor, că totul duce spre acest sanctuar. Și simțeai că ești tras ușor înainte spre acest loc sfânt. Erai impresionat de nemaipomenitele coloane, fascinat de minunatele coloane, dar tot timpul rămâneai cu senzația așteptării, a dorinței arzătoare de a pătrunde tot mai departe, în așa fel, încât să ajungi la inima locului. Abia când, în cele din urmă, erai în sanctuar, te puteai simți împlinit. Acesta e înțelesul desăvârșit, e tot ce simți și ești bucuros că în mormânt nu e nicio reprezentare de zeu ca să te poți simți liber și foarte aproape de sufletul cuiva.

Reprezentare a lui Hatșepsut aflată la Metropolitan Museum

Unul dintre înțelesurile date de arhitecții egipteni acestei apropieri e foarte simplu, dar ciudat de eficient. Înseamnă doar să pună fiecare sală la un nivel superior precedentei, iar sanctuarul, strâmt și misterios de întunecos, să fie la cel mai înalt nivel dintre toate.

În niciun alt templu n-am văzut acest înțeles al apropierii de inima sanctuarului atât de acut ca la Edfu, aceasta din pricina perfecției lui conservări.

Prezentare și selecție:
Georgeta FILITTI

echilibrul puterii pe continent.

Într-o încercare de a tranșa soarta „bolnavului", țarul Nicolae I a vizitat Marea Britanie și a propus dezmembrarea Imperiului Otoman. Autoritățile de la Londra l-au ascultat cu atenție, dar nu au acceptat soluțiile pe care le-a oferit. Mai mult, după eșecul misiunii Menșikov, flota britanică a început la 9 iunie 1853 deplasarea spre Dardanele.

Forțând lucrurile, armata rusă, la ordinul țarului, a trecut Prutul (3 iulie 1853) și a ocupat Moldova și Țara Românească, fără ca Sankt Peterburgul să declare război Porții. Noua ocupație rusească i-a determinat pe domnitorii Moldovei (Grigore Ghica) și Țării Românești (Barbu Știrbei) să se retragă la Viena la începutul lunii octombrie 1853. Cele două principate au intrat sub administrație rusă, generalul Andrei Budberg fiind numit președinte plenipotențiar al Rusiei în cele două principate. Baronul Budberg era ajutat în administrarea celor două principate de doi vicepreședinți, Kalcinski la București și principele Urusov la Iași.

Scriitorul rus Lev Nikolaevici Tolstoi s-a aflat în București începând din martie 1854. Marele scriitor rus era rudă cu prințul Mihail Dmitrievici Gorceakov, comandantul trupelor ruse de la Dunăre. El se afla în Caucaz și, la îndemnul mătușii sale, s-a deplasat la București, cu speranța că va deveni aghiotantul generalului Gorceakov. Scrisorile către mătușă, dar și jurnalul lui Tolstoi conțin informații interesante despre realitățile românești ale vremii.

Criza era departe de a da semne de rezolvare, deși la Viena marile puteri încă negociau. Do-

Stratford Canning de Redcliffe, diplomatul britanic, a contribuit decisiv la eșuarea misiunii lui Menșikov

cumentul elaborat nu a mulțumit Poarta otomană, astfel că, la 23 octombrie 1853, sultanul a declarat război Rusiei și a trimis o armată de 90.000 de oameni pe linia Dunării și alta de 75.000 în est, în Caucaz.

În toamna anului 1853 și în prima parte a anului 1854, confruntările militare ruso-otomane s-au desfășurat pe aliniamentul Dunării, mai importante fiind bătăliile de la Oltenița (23 octombrie/4 noiembrie 1853), Cetate (19/31 decembrie 1853), Silistra (martie – aprilie 1854), Giurgiu (23 – 25 iunie 1854) etc.

În replică la atacurile otomane la Dunăre, flota rusă, condusă de amiralul Pavel Stepanovici Nahimov, a nimicit, la 30 noiembrie 1853, flota otomană, ancorată în portul Sinope. Acest eșec a sporit îngrijorarea Marii Britanii și Franței, care au intensificat preparativele politice și militare.

La 27 februarie 1854, Londra și Parisul au dat un ultimatum Rusiei să-și retragă trupele din Principate, în șase zile din Moldova și până la sfârșitul lunii aprilie din Țara Românească. Deciziile au curs apoi rapid. La 12 martie 1854 s-a încheiat un tratat de alianță între Franța, Marea Britanie și Imperiul Otoman; la 27 martie 1854, Franța a declarat război Imperiului Rus, la fel procedând o zi mai târziu și Marea Britanie. Austria a masat trupe la granițele sale sud-estice, punând presiune asupra Rusiei.

Țarul s-a trezit izolat, urmând să facă față unei coaliții formate din Marea Britanie, Franța, Imperiul Otoman, la care s-a adăugat ulterior Sardinia. Nicolae I, care a scontat pe rivalitatea franco-britanică, a văzut cu uimire cum creștinii îi sprijineau pe musulmani împotriva unei puteri creștine.

Războiul început nu mai putea fi considerat o cruciadă, un război sfânt, devenind o simplă afacere ghidată de principiile echilibrului de putere. Țarul

Bătălia de la Oltenița, *litografie color, ...*

al III-lea, care proclamase, în decembrie 1851, printr-o lovitură de stat, al doilea imperiu, avid de glorie militară și prestigiu internațional, dorea revanșa pentru înfrângerea suferită de unchiul său, marele Napoleon, în 1815, cu contribuția importantă a Rusiei. El l-a forțat pe sultanul Abdul Medjid să le dea întâietate catolicilor la Locurile Sfinte. Între altele, aceștia intenționau să repună steaua de argint, donată de regii Franței, în pardoseala Bisericii Nașterii Domnului din Betleem, ce fusese furată anterior.

Țarul Nicolae I l-a trimis în misiune pe prințul Aleksandr Sergheevici Menșikov, numit și comandant al armatelor imperiale din sud. La 16 februarie 1853, Menșikov a sosit la Istanbul și a reușit să impună demiterea marelui vizir, dar a eșuat în tentativa de a obține satisfacție totală pentru cererile rusești. Sultanul, știindu-se sprijinit de Londra și Paris, nu a ținut cont de ultimatumul țarului. La 21 mai 1853, Menșikov a părăsit capitala imperiului și a preluat comanda trupelor din sudul Rusiei. Un rol important în eșuarea misiunii lui Menșikov l-a avut abilul diplomat Stratford Canning de Redcliffe, ambasadorul britanic, cu un lung stagiu la Istanbul.

Menșikov și-a tratat cu multă superficialitate misiunea, dornic mai mult să provoace războiul decât să prezerve pacea. Bagajul său și al suitei a ocupat o întreagă corabie de război. Plecând în misiune, a uitat să ia harta Imperiului Otoman, pe care a împrumutat-o de la generalul austriac Hess.

Țarul Nicolae I...

Nicolae I era hotărât să nu cedeze, declarând că nu poate abdica de la datoria sfântă de a proteja creștinii din Imperiul Otoman, prevedere inclusă și în Tratatul de la Kuciuk Kainargi din 1774.

Evident, este doar pretextul

... și emisarul pe care l-a trimis la Istanbul, prințul Aleksandr Sergheevici Menșikov

războiului. Cauzele reale, profunde, ale conflictului sunt de natură geopolitică și ele sunt subsumate așa-numitei „probleme orientale" ce frământa Europa de circa două secole.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Rusia, profitând de contribuția adusă la înfrângerea lui Napoleon și de poziția sa de membră a Sfintei Alianțe, a cunoscut o ascensiune spectaculoasă, reușind să domine sud-estul continentului. Tratatul de la Unkiar Iskelesi (8 iulie 1833) a prefigurat hegemonia rusă în Mediterana Orientală. Într-un efort diplomatic major, Marea Britanie a reușit să încheie la Londra, în 1841, cu marile puteri, o convenție ce închidea Dardanelele și Bosforul vaselor de război pe timp de pace. Rusia a fost în acest fel blocată spre Strâmtori și Mediterana Orientală, în timp ce Franța, legată de Egipt printr-o înțelegere specială, a trebuit să renunțe la influența sa asupra Africii septentrionale.

Rusia a revenit în primplanul scenei europene, îndeplinind rolul de „jandarm" al Europei. Armatele țarului au contribuit decisiv la înăbușirea Revoluției din 1848 din Țările Române și Ungaria. Cele două imperii, Otoman și Habsburgic, au fost salvate, dar mii de revoluționari și-au găsit adăpost în Imperiul Otoman, nutrind o adversitate puternică față de Rusia. În aceste condiții, Marea Britanie și Franța au căutat mijloace pentru a limita ambițiile Rusiei, iar unul dintre ele s-a dovedit a fi, ca și în epocile anterioare, sprijinirea Imperiului Otoman, omul „bolnav al Europei", devenit, din nou, o piesă esențială în

Bătălia de la Sinope,
tablou de pictorul rus Ivan Aivazovski (1817 – 1900)

angajate au fost impresionante pentru acea vreme. Deși nu există unanimitate asupra numărului combatanților, se apreciază că britanicii au trimis în Crimeea aproape 100.000 de militari, francezii în jur de 310.000, otomanii – 35.000, sarzii –15.000. Cât privește armata rusă, ea avea la vremea respectivă un milion de soldați.

În al treilea rând, ca și prima conflagrație mondială, conflictul a fost unul de coaliție, fiind implicate direct cinci state și indirect altele mai mari sau mai mici (Austria, Suedia, Prusia, Statele Unite ale Americii, Principatele Române).

În al patrulea rând, nivelul înzestrării cu armament și tehnică de luptă al beligeranților a fost mult mai ridicat decât în conflictele anterioare.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, consecințele pe planul echilibrului european au fost majore. La Paris s-au ținut conferințele de pace care au pus capăt și Războiului Crimeei, și Primului Război Mondial, ambele trasând câte o nouă ordine politică europeană.

În timpul Războiului Crimeei, au avut loc confruntări pe linia Dunării, în Caucaz, în regiunea baltică. Teatrul principal de luptă a fost în Peninsula Crimeea, de unde și denumirea conflictului. Regiunea avea o semnificație aparte pentru Imperiul Rus. Potrivit unor istorici ruși, la Herson, în Crimeea, în anul 988, Sfântul Vladimir i-a convertit pe ruși la ortodoxism. Prințul Grigori Potemkin a convins-o pe Ecaterina a II-a de avantajele ocupării peninsulei, scriindu-i că această faptă îi „va aduce o glorie nepieritoare, cum n-a avut niciun suveran rus. Crimeea asigură controlul asupra Mării Negre". În 1783, ea este anexată, iar ca o primă măsură Potemkin a înființat în satul tătar Aqyar o nouă așezare, pe care a numit-o Sevastopol, adică „orașul august".

Dacă Petru I a deschis Rusiei zona baltică, mutând și capitala la gurile Nevei și făcând din Polonia o țară vasală, Ecaterina a II-a a dus o activă politică sudică, instituind controlul asupra arealului nord-pontic, ținta fiind Constantinopolul. Reclamațiile europene au fost tratate cu indiferență, Ecaterina a II-a afirmând: „Lasă-i pe ei să se maimuțărească, în timp ce noi ne vedem de treabă."

În următoarele decenii, Sevastopolul a devenit principala bază navală militară a Rusiei, ce deschidea drumul către Strâmtori și Mediterana Orientală, Petersburgul fiind foarte activ în bazinul pontic, pe care dorea să-l controleze în totalitate.

Omul politic britanic William Ewart Gladstone deplângea cruzimile comise de ruși contra „nenorociților de locuitori ai Principatelor"

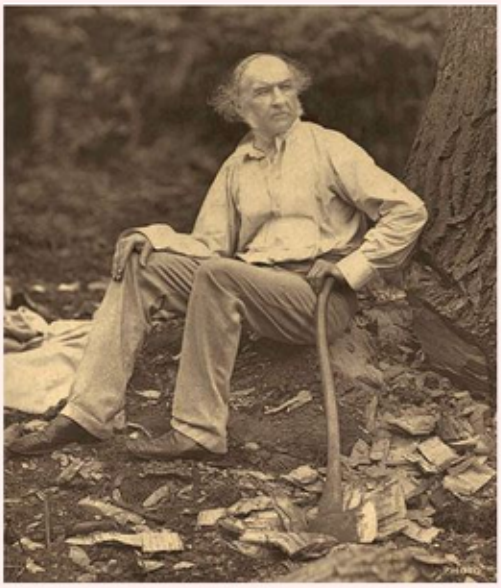

În primăvara și vara anului 1854, aliații și-au concentrat forțele, Varna devenind un punct important în drumul spre Crimeea. Dar holera a făcut ravagii, ceea ce a dus la scăderea capacității operative a corpului expediționar. Hotărârea de ocupare a Crimeei a fost luată la mijlocul lunii iulie 1854, de Cabinetul britanic, decizia fiind însușită peste câteva zile de Consiliul de Război al aliaților.

(Va urma)

... Moartea lui Ismail Pașa la Calafat, ...

Nicolae I a pretins, în continuare, că lupta pentru apărarea creștinilor supuși de secole asupririi otomane, pe care o considera o obligație sacră.

De partea cealaltă, s-a invocat aspectul moral al acțiunii: Rusia trebuia pedepsită întrucât a atentat, fără niciun motiv, la libertatea altor popoare. Acest lucru l-a exprimat clar omul politic britanic William Ewart Gladstone (1809 – 1898). El a evocat „legea morală a Europei". „Țarul invadând regiuni care nu erau ale lui – aprecia Gladstone –, luându-le zălog împotriva Turciei și comițând nedreptăți împotriva turcilor și – lucru pe care îl resimt cel mai mult – cruzimi asupra nenorociților de locuitori ai Principatelor."

S-a spus că războiul din anii 1853 – 1856 poate fi considerat un preludiu la cel izbucnit la 28 iulie 1914 prin atacul Austro-Ungariei asupra Serbiei. Sunt destule trăsături care duc la o atare concluzie. În primul rând aria de desfășurare a confruntărilor, care fac din el un război european. Deși poartă numele Peninsulei Crimeea, portavionul natural al Mării Negre, acțiuni militare au avut loc la Dunăre, în Caucaz, Marea Baltică. În Caucaz, cetatea Kars a fost atacată de trupele ruse aflate sub ordinele generalului Nikolai Nikolaevici Muraviev. După două luni de asediu, timp în care toate liniile de aprovizionare au fost blocate, garnizoana otomano-britanică a capitulat la 26 noiembrie 1855.

... și Retragerea rușilor de la Giurgiu, fiind bătuți de turci, francezi și englezi, *cromolitografii de Albrecht Adam*

Zona baltică, relativ uitată de unii istorici, a fost și ea scena unor confruntări, mai ales că era vizată direct capitala Imperiului Rus. Campania din Baltica s-a caracterizat prin supremația navală a flotei aliate, cea mai numeroasă după campaniile napoleoniene. Constrânsă de acest raport de forțe nefavorabil, flota rusă a acționat doar în preajma fortificațiilor, unele foarte puternice, așa cum a fost cea de la Kronstadt. Acest fapt a permis flotei aliate să realizeze o blocadă comercială care a afectat destul de serios economia rusă. În același timp, navele engleze și franceze au atacat o serie de forturi de pe coasta finlandeză, dar rezultatele nu au fost spectaculoase, ele confruntându-se cu un procedeu de luptă nou: minarea apelor.

Caricatură semnată de Amédée de Noé Cham, având ca temă soarta Principatelor Române; cazacul îi bagă mâna în buzunar turcului, spunându-i: „Onoarea mea este în joc și nu voi scoate mâna decât cu fularul și tot ce mai ai în buzunar"

În al doilea rând, efectivele

Brașov într-o stampă de la 1689

a fost cea mai temută. Reacțiile la auzul izbucnirii ciumei erau comparabile cu cele la aflarea pornirii unui război: oamenii fugeau, își adăposteau copiii, își scriau testamentele. În rândurile de mai jos încercăm să aflăm care erau motivele acestei frici și cum a marcat ea viața oamenilor. Pentru acest lucru trebuie să știm ce au văzut oamenii în jur, ce i-a înspăimântat.

Ciuma a revenit în Transilvania în secolele XVI – XVIII de multe ori și de fiecare dată a ținut câțiva ani și a făcut mii de victime. Cele mai importante epidemii de ciumă au fost în 1510 – 1511, 1553 – 1554, 1574 – 1575, 1585 – 1586, 1602 – 1603, 1636 – 1637, 1646 – 1648, 1660 – 1664, 1675 – 1678, 1706, 1709 – 1711, 1717 – 1719, 1737 – 1739, 1742 – 1743, 1755 – 1757, apoi la hotarele de sud în 1770 – 1771 și 1786.

În descrierile cronicarilor, ale memorialiștilor, izbucnirea ciumei era aproape mereu prezentată ca un fenomen spontan. Referindu-se la epidemia din 1709 – 1711, Mihai Cserei era convins că vinovați pentru aducerea bolii în orașe erau persoane sau grupuri restrânse care circulau mult. Astfel, în Sighișoara ciuma a fost adusă din Gheorgheni de un negustor de blănuri. În scurtă vreme au murit și el, și familia sa, și vecinii, iar boala a cuprins locuitorii Sighișoarei. În Cluj se spunea că boala a fost adusă de un bărbat, venit dintr-un loc contaminat, care a mers la farmacie. Imediat au murit farmacistul și slugile lui. În Aiud boala s-a răspândit după ce doctorul Francisc Pápai Páriz a dat hainele soției sale, moartă de ciumă în Târgu Mureș, la două tinere, care „imediat ce au îmbrăcat hainele acele s-au umplut de gâlme și au murit". În Gheorgheni boala fusese adusă de un grup de refugiați din Moldova.

Doctorul Francisc Pápai Páriz

Această mentalitate nu era specifică doar orășenilor. În sate se spunea că boala era adusă de servitoarele întoarse acasă din orașele contaminate. Alteori vinovați erau străinii găzduiți de săteni, cum s-a întâmplat în Movile, din scaunul Cincu Mare. Copiii care le-au dus de mâncare nou-veniților, imediat ce s-au întors în sat, „au murit și ei și tații lor și mamele lor, astfel două case au rămas pustii", scria Mihai Cserei în 1710. În același an, în Porumbac boala a început după ce un om a dăruit morarului niște struguri. „Imediat ce au mâncat din struguri, pe corpul soției morarului și al celor doi copii ai ei au apărut gâlme și au murit."

Printre cei învinuiți pentru răspândirea bolii au fost negustorii străini. În Sibiu vinovați erau niște negustori greci. Soția gazdei lor și copiii acesteia au murit în trei zile, apoi molima s-a răspândit în oraș. În Bistrița responsabili pentru ciumă erau negustorii armeni. Sub acest pretext au fost expulzate din oraș cele 72 de familii de armeni. Nu au fost reprimite nici după stingerea molimei.

IDENTIFICAREA RESPONSABILILOR

Fenomenul căutării vinovaților pentru contaminarea

AMINTIRI TRANSILVĂNENE DIN VREMURI DE CIUMĂ (SECOLELE XVI – XVIII)

ȘAROLTA SOLCAN

Triumful morții *de Pieter Bruegel cel Bătrân, datat cu probabilitate în jurul anului 1562 și păstrat la Muzeul Prado din Madrid*

Pe baza documentelor transilvănene încercăm să reconstituim viața oamenilor în contextul frecventelor epidemii de ciumă care au bântuit în Principat în secolele XVI – XVIII. Din relatările cronicarilor, din jurnale, din documente oficiale constatăm că ciuma a fost boala contagioasă cu cel mai mare impact asupra populației, dar nu a fost singura maladie gravă. Din păcate, sursele sunt fie laconice fie conțin descrieri vagi ale afecțiunilor, oferind date doar despre simptome, adesea comune mai multor boli.

O imagine a stării de sănătate a populației de la sfârșitul secolului al XVI-lea s-a păstrat în scrierile lui Massimo Milanesi, infirmierul Colegiului iezuit din Cluj din deceniul nouă al secolului al XVI-lea. În 1585, el era impresionat de numărul mare al bolnavilor, mai ales dintre tineri și femei, și al afecțiunilor numeroase de care sufereau. „Copiii și băieții care au fost în îngrijirea mea de 16 luni încoace, când a început mulțimea de bolnavi să alerge la colegiu, au fost în așa mare număr, că nu li s-a putut ține socoteala, cum s-a făcut pentru bărbați și femei, al căror număr (dacă nu mă înșală memoria) trece de 150, dintre care trei sferturi femei; văduve, măritate și fecioare, suferind de friguri acute, dropică, boala copiilor, de splină, de junghi de stomac, de amețeli..., paralizie, palpitații și boală de inimă, gută, calcule, colică, hemoragii, catare, dureri de cap rebele, plăgi, abcese vechi și noi... și orice boală care se poate afla în spitale. Dintre acești [bolnavi] unii au murit, alții s-au lecuit [sau] mai bolesc multă vreme în pat, după cum a vrut Dumnezeu sau au meritat ei sau va fi contribuit prostia mea."

UN FENOMEN SPONTAN

Nici peste 100 de ani situația nu se îmbunătățise. Pe la 1717 – 1719 doctorul brașovean Johann Albricht constata că, în afara ciumei, multe victime au făcut și „oftica" (tuberculoză pulmonară), „dropica" (hidropizie), „dambla" (apoplexie, paralizie), variolă.

În acest interval, pe lângă afecțiunile amintite, populația a fost decimată și de o serie de epidemii. Documentele amintesc de variolă, dizenterie, tifos, ciumă. Unele dintre ele se abăteau simultan asupra locuitorilor. Astfel, în 1708 – 1709, în Brașov, făceau victime tifosul, variola și ciuma, după spusele cronicarului Mihai Cserei, care era refugiat acolo.

Deși toate bolile infecțioase au făcut multe victime printre membrii familiilor autorilor sau apropiații lor, totuși ciuma

Pauschner (Sibiu, 1530), Paulus Kyr (Brașov, 1551) Francisc Pápai Páriz (1690), Samuel Kőleseri (Cluj, 1719), Francisc Soós (Cluj, 1720), Adam Chenot (1770) etc.

În ciuda efortului medicilor și al farmaciștilor, nivelul cunoștințelor medicale generale făcea ca adesea ciuma să nu fie recunoscută imediat, ceea ce ar fi fost esențial în cazul unei boli care se extindea cu mare repeziciune și ucidea în două – șase zile după apariția semnelor. De exemplu, în cazul îmbolnăvirii unui tânăr de la colegiul iezuit din Cluj au apărut neînțelegeri între Massimo Milanesi, care era infirmier cu multă experiență, medicul erudit Giorgio Blandrata și încă un medic, pe de o parte, și I. Géczy, „hirurgul domnului guvernator", referitor la problema „dacă tânărul zace de ciumă sau de letargie". Primii trei considerau că era doar „letargie", în timp ce I. Géczy era de părere că e ciumă. La ordinul lui I. Géczy, acesta a fost dus la Aiud, „unde scurtă vreme după aceea a murit".

Samuel Kőleseri

ALTE RECOMANDĂRI

Și în cazul în care boala era identificată, tratamentele nu erau eficiente. Medicul sibian Sebastian Pauschner, în 1530, prescria, pentru fiecare dimineață în anii de ciumă, vin, apă de trandafiri, câte o nucă împreună cu 20 de petale de trandafiri sau cu cinci afine. În 1677, în cartea de rețete medicale de la Curtea principesei Transilvaniei, Ana Bornemisza, soția lui Mihai Apafi I, scrisă de Ștefan Újhelyi, pentru tratarea ciumei erau indicate: ridiche neagră, hrean, zeamă de ridiche amestecată cu pelin alb și iarbă-amară zdrobite și puse în oțet, zeamă de ceapă roșie coaptă cu tiriac – medicament pe bază de opiu – pe care „eu însămi am încercat, multora le-a ajutat", scria Ștefan Újhelyi, tiriac cu apă de iarbă-amară, puțin tiriac băut în urină, apă de măcriș când bolnavul are febră. Un alt tratament considerat benefic de mulți medici era lăsatul sângelui.

Alte recomandări, la 1677, erau afumarea casei cu bălegar uscat sau cu pelin ori cu semințe de brad ori măghiran uscat. Peste gâlmă se punea o jumătate de porumbel proaspăt tăiat ori cataplasmă din albuș fiert, cataplasmă dintr-un amestec de untură, ceapă roșie coaptă, albuș de ouă, ceară de brad și ceară galbenă și multă sare.

La începutul secolului al XVIII-lea situația era asemănătoare. Mihai Cserei scria că în timpul epidemiei din 1709, „medicii din Sibiu", adică cei de la Curtea guvernatorului, considerau necesar ca în toată țara, „în fiecare dimineață să se afume casele cu ace de brad, să se văruiască săptămânal pereții casei, nimeni să nu plece de acasă cu stomacul gol, să se consume cu predilecție vinars cu semințe de brad sau vin, să se mestece semințe de brad, mâncare cu semințe de brad, mâncare cu lămâie, miere, nuci, usturoi, migdale, fumatul era foarte recomandat".

(Va urma)

Mihai Apafi I și soția lui, Ana Bornemisza

unor așezări nu făcea parte doar din mentalitatea oamenilor secolului al XVIII-lea. În timpul epidemiei din 1585 – 1586 unul dintre profesorii de la Colegiul iezuit din Cluj scria: „Ceea ce îi mâhnește mult... este imputarea făcută de nobili în contra noastră, că prin noi a intrat ciuma în Alba Julia, și chiar la Curtea principelui, acolo unde stau ai noștri; căci acest lucru exasperează mai rău sufletele celor de la Curte și ale baronilor împotriva noastră." Îngrijorarea era justificată, deoarece atunci, în Transilvania, avea loc conflictul dintre protestanți și clerul catolic, din care catolicii au ieșit învinși.

Biserica iezuiților și Colegiul Academic din Cluj

În secolul al XVIII-lea, după ocuparea Transilvaniei de austrieci, sub influența unor idei occidentale, au fost sate în care ciuma a fost asociată cu practicile vrăjitorești. Prin 1718, după cum relatau martorii la un proces de vrăjitorie, în satul Hereclean, comitatul Solnocul de Mijloc, din ordinul nobilului care stăpânea localitatea, „când au început să moară oamenii", patru bărbați și patru femei au mers din casă în casă, unde au cercetat toate persoanele, fie bărbați, fie femei, „de la primul la ultimul, dacă se găsește vreun om sau vreo femeie vrăjitoare, din pricina căruia să fi pornit ciuma printre noi".

Pe baza acestor relatări nu putem identifica adevărații responsabili pentru contaminarea unor comunități, deoarece exista o perioadă de incubație a bolii de circa o săptămână. Documentele surprind declanșarea epidemiei.

De multe ori (1602 – 1603, 1660 – 1662, 1706, 1709 – 1711, 1717 – 1719, 1737 – 1739) epidemiile de ciumă aveau loc în paralel cu războaie, cu circulația armatelor transilvănene și străine prin țară, care a contribuit la răspândirea molimei.

Descrierile din anii de epidemii sunt terifiante. De obicei molimele izbucneau pe fondul unor ani cu recolte slabe, epizotii și foamete. Autorii cronicilor și registrele de deces vorbesc de mii de morți în orașe, de sate pustiite, de cadavre care zăceau pe marginea drumurilor.

Deznădejdea era accentuată de incapacitatea unor medici prestigioși, cu studii în marile universități europene, de a vindeca bolnavii. Printre medicii transilvăneni care s-au preocupat de studierea bolii, de găsirea unor remedii eficiente, au fost Johannes Salzmann (Sibiu, 1510), Sebastian

Tratatul medical *al lui Paulus Kyr (stânga)*
și coperta Tratatului despre ciumă *elaborat de doctorul Adam Chenot*

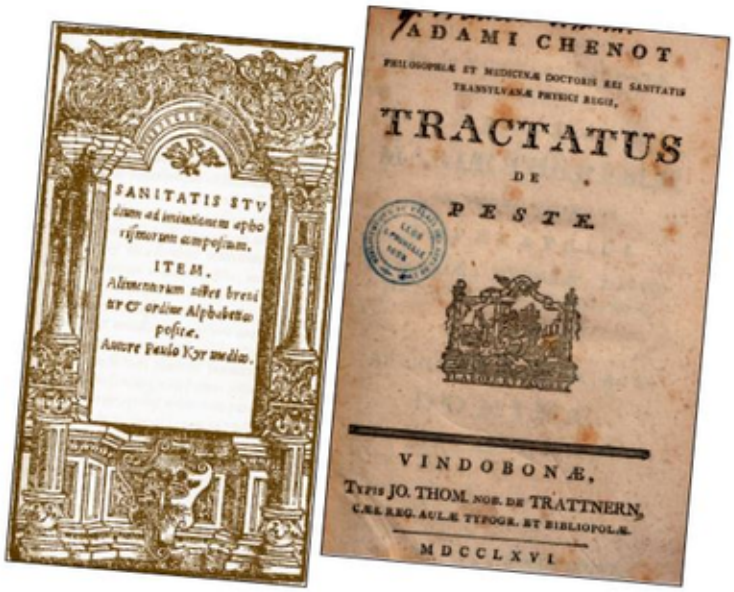

ALBUM ISTORIC

Vă propunem un album de modă internațională din perioada La Belle Époque, fără alte comentarii.

Miss Quim

constatat că oamenii din cele cinci țări de bază ale Anglosferei îi clasifică în mod constant pe ceilalți membri drept cei mai importanți aliați ai țării lor din lume. Adevărul este că relațiile au fost în mod tradițional calde între țările Anglosferei, cu parteneriate bilaterale precum cele dintre Australia și Noua Zeelandă, Statele Unite și Canada sau Statele Unite și Regatul Unit, toate fiind printre cele mai de succes parteneriate din lume. În plus, cele cinci țări principale sunt aliniate la programe strategice importante, precum: ABCANZ (Consiliul de interoperabilitate aeriană și spațială – forțele aeriene), AUSCANNZUKUS (forțele marine), Border Five, platformă electronică de comunicații combinată (electronică de comunicații), Conferința celor cinci țări (imigrație), „5 Eyes" (spionaj), Grupul Pașapoartelor Cinci Națiuni, Programul de cooperare tehnică (tehnologie și știință), Acordul UKUSA (interceptarea comunicațiilor). În ceea ce privește sistemele politice, Canada, Australia, Noua Zeelandă și Regatul Unit o au pe regina Angliei ca șef de stat, fac parte din Commonwealth of Nations și folosesc sistemul parlamentar de guvernare de tip Westminster. Cele mai multe dintre țările de bază au sistemele electorale de tip *first-past-the-post* (câștigătorul alegerilor este declarat cel care obține mai multe voturi), deși Australia și Noua Zeelandă au reformat sistemele lor și există alte sisteme utilizate în unele alegeri din Marea Britanie, dar majoritatea țărilor Anglosferei de bază au o politică dominată de două partide majore.

Neal Stephenson

PROGRES TEHNOLOGIC RAPID ȘI PROVOCĂRI GEOPOLITICE

Datorită legăturilor lor istorice, țările Anglosferei împărtășesc unele trăsături socio-culturale și politice care persistă și astăzi. Majoritatea țărilor din Anglosferă adoptă statul de drept prin dreptul comun în locul dreptului civil și favorizează democrația cu camere legislative mai presus de alte sisteme politice. Proprietatea privată este protejată de lege sau Constituție. Libertatea pieței este foarte ridicată în cele cinci țări principale ale Anglosferei, întrucât toate cele cinci împărtășesc modelul economic anglo-saxon: un model capitalist care a apărut în anii 1970 pe baza școlii de economie din Chicago, cu origini din secolul al XVIII-lea în Regatul Unit. Nu în cele din urmă, sistemele de măsurare imperiale și americane sunt adesea folosite în țările Anglosferei, în plus sau în locul Sistemului internațional de unități.

Dincolo de toate aceste aspecte cuantificabile, pare să se mai afle ceva care unește în chip nevăzut toate aceste țări. Omul de afaceri american James C. Bennett, un susținător al ideii că există ceva special în tradițiile culturale și juridice (de drept comun) ale națiunilor de limbă engleză, scria în cartea sa, din 2004, *The Anglosphere Challenge*: „Anglosfera, ca *civilizație de rețea*, fără o formă politică corespunzătoare, are neapărat granițe imprecise. Din punct de vedere geografic, cele mai dense noduri ale Anglosferei se găsesc în Statele Unite și Regatul Unit. Canada, Australia, Noua Zeelandă, Irlanda și Africa de Sud de limbă engleză (care constituie o minoritate redusă în acea țară) sunt de asemenea populații semnificative. Caraibe de limbă engleză, Oceania de limbă engleză și populațiile educate vorbitoare de limbă engleză din Africa și India constituie alte noduri importante." Bennett susține că există două provocări cu care se confruntă conceptul său de Anglosferă. Prima este găsirea unor modalități de a face față progresului tehnologic rapid, iar a doua constă în provocările geopolitice create de ceea ce se presupune că va fi un decalaj în creștere între prosperitatea an-

Încheiem aici prezentarea unei noi noțiuni de geopolitică, tot mai des folosită și la noi, dar puțin înțeleasă (Magazin istoric**, nr. 12/2021; 1/2022).**

ANGLOSFERA ÎN GEOPOLITICA ACTUALĂ

ȘTEFAN CIOCHINARU

Termenul Anglosferă a fost inventat, deși nu definit în mod explicit, de scriitorul de science-fiction Neal Stephenson în cartea The Diamond Age, **publicată în 1995. Analistul britanic John Lloyd a adoptat termenul și l-a definit, într-un articol intitulat** The Anglosphere Project, **publicat în noiembrie 2021, ca incluzând țări vorbitoare de limbă engleză precum Regatul Unit, Statele Unite, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Irlanda, Africa de Sud și Indiile de Vest britanice. Așadar, lumea s-a grăbit să definească Anglosfera ca pe o grupare a națiunilor vorbitoare de limba engleză, legate între ele de o moștenire comună, culturală și istorică, și care astăzi mențin o strânsă legătură de cooperare politică, diplomatică și militară. Dar, probabil, este vorba de ceva mai mult decât atât. Oricum, nu sunt puțini cei care atrag atenția că Anglosfera nu include toate țările în care limba engleză este o limbă oficială, așadar nu este sinonimă cu anglofonia, deși națiunile care sunt incluse în mod obișnuit au făcut parte din Imperiul Britanic.**

În general, termenul include Australia, Canada, Noua Zeelandă, Regatul Unit și Statele Unite într-un grup de țări dezvoltate numit Anglosfera centrală sau de bază. Apoi, termenul poate cuprinde Republica Irlanda și, mai rar, Malta și țările din Caraibe, precum Antigua și Barbuda, Bahamas, Barbados, Belize, Republica Dominicană, Grenada, Guyana, Jamaica, Saint Kitts și Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent și Grenadine și, în sfârșit, Trinidad și Tobago.

Interesant este că cercetările de opinie publică au

Armata britanică cunoaște un proces accelerat de modernizare

economică și sanitară nu sunt cele din urmă, și fără plasa de siguranță a unor uriașe fonduri de relaxare și resurse de investiții externe precum cele din U.E. sau S.U.A.

A TREIA PUTERE CIBERNETICĂ A LUMII

În același timp însă, nu trebuie uitat că Marea Britanie rămâne totuși pe locul doi al indicelui capabilității geopolitice globale, înaintea unei supra-puteri cum este China, de exemplu. Și aici vine rândul și rolul Anglosferei, al forței de proiecție a influenței britanice prin ajutorul pentru dezvoltare. Commonwealth-ul și, într-un sens mai larg, Anglosfera definesc în fond o veritabilă „rețea globală de prieteni" ai Londrei, pe care acum Regatul Unit dorește să o transforme și adâncească, propunând un viitor comun mai bun. Dar pentru aceasta, Marea Britanie trebuie să se reinventeze ea însăși, rafinând și dezvoltând instrumentele *soft-power*, între care cultura, limba engleză, istoria și știința sunt chemate să joace rolurile de frunte. În plus, Marea Britanie își menține neștirbite valorile asumate și consideră că societățile democratice deschise sunt cele mai potrivite pentru creativitate și competiție. Și cum lumea de mâine este una a competiției, instrumentele de această factură sunt necesare.

Pe de altă parte, argumentele merg și în spațiul economic, acolo unde se poate nota că 11,5% din companiile listate în lume sunt pe bursa London Stock Exchange, în timp ce Marea Britanie este a cincea putere economică a lumii și cea de a treia țară în atragerea investițiilor în tehnologie din lume. Firesc, Regatul Unit susține fără rezerve democrația liberală și piața liberă, valori comune și deja tradiționale în Anglosferă.

Cultura, istoria, limba engleză sunt de multă vreme repere ale interesului național în Marea Britanie, cuantificate ca atare în documentele sale oficiale și, bineînțeles, lor li se adaugă Armata britanică, aflată acum în plin și accelerat proces de modernizare, investiții majore fiind făcute în domeniul tehnologiilor de vârf și vizând inclusiv dimensiunea spațială și cea de cyber-securitate. Londra își propune construcția unui Centru de Operațiuni contra-teroriste, a unei Forțe Naționale Cibernetice și întărirea rezilienței prin înființarea unui Centru pentru Situații în cadrul Guvernului, utilizat pentru anticiparea, prevenirea și gestionarea crizelor. Astăzi, Regatul Unit are unele dintre cele mai puternice agenții de *intelligence* și securitate din lume, finanțate cu un buget de 3 miliarde lire sterline pe an, fiind și cel de-al doilea investitor în materie de apărare și securitate din NATO, după S.U.A., și cel mai mare din Europa.

Așadar, Britania Globală urmărește statutul de superputere științifică și tehnologică la orizontul anului 2030. În domeniile științei și tehnologiei, Marea Britanie ocupă acum locul patru la creativitate în lume, dar ambițiile sunt mult mai mari. Iar pentru asta, Regatul Unit își propune să introducă un proiect de Global Talent Visa, care să atragă creiere din lumea întreagă și în primul rând din Anglosferă, probabil și finanțări, pentru a-și permite menținerea acestui statut și în viitor. Din nou, comunitatea globală anglofonă este chemată să joace un rol principal și aici. Nu în cele din urmă, susținerea conceptelor de Anglosferă și de Britanie Globală se fundamentează și pe postura asumată de lider global în diplomație și dezvoltare, Londra deținând a patra cea mai mare rețea diplomatică a lumii. Regatul Unit consideră că este și cea de a treia putere soft a lumii – cu sprijinul presei britanice, în primul rând al BBC, și al filialelor British Council –, dar și cea de a treia putere cibernetică a lumii.

glofonă și disputele economice din alte părți ale lumii.

NOUL PROIECT NAȚIONAL

Desigur, există și opinii diferite. În 2018, în urma referendumului pentru Brexit, doi profesori britanici de politici publice, Michael Kenny și Nick Pearce, au publicat o monografie științifică critică intitulată *Shadows of Empire: The Anglosphere in British Politics* (Umbrele Imperiului: Anglosfera în politica britanică), ce a stârnit ample dezbateri. În esență, autorii au pus sub semnul întrebării problema diferitelor orientări naționaliste care au apărut în politica britanică post-imperială – fie ea pro-europeană, anglo-americană, anglosferică sau o combinație a acestora –, arătând că niciuna dintre acestea nu a formulat încă răspunsul convingător și coerent la cea mai importantă întrebare: care ar trebui să fie drumul Marii Britanii în lumea contemporană? Mai mult, atrăgeau atenția cei doi profesori, „între timp, celelalte țări vorbitoare de limbă engleză la care se referă Anglosfera nu manifestă nicio înclinație serioasă de a se alătura Regatului Unit în stabilirea de noi alianțe politice și economice. Cel mai probabil, ele vor continua să lucreze în cadrul instituțiilor regionale și internaționale existente și să rămână indiferente la – sau pur și simplu nedumerite de – cererile pentru un fel de alianță formalizată ca Anglosferă".

Răspunsul tuturor acestor interogații, nedumeriri și îngrijorări a venit – paradoxal, dar aceasta e Anglia, în fond – nu din mediul academic, nu din rândul marilor analiști și al *think-tank*-urilor de care Marea Britanie nu duce lipsă, ci de la însuși Guvernul britanic, care a lansat programul „Marea Britanie Globală ca superputere științifică și tehnologică a lumii", o veritabilă viziune integrată de politică externă, securitate, apărare și dezvoltare a Marii Britanii până în anul 2030. Numeroși comentatori, inclusiv din România, au considerat documentul un adevărat „monument în materie de proiect de țară, cu idealismul potrivit unei asemenea construcții și optimismul necesar pentru a oferi speranța unui stat aflat în vria crizelor multiple și suprapuse". Un proiect de țară inventiv, curajos, care proiectează Marea Britanie în era competitivității, oferind soluții pentru lumea care începe după 2030.

Documentul vizează elemente de bază ale noii deveniri britanice: „asumarea statutului de superputere științifică și tehnologică; asumarea posturii de putere cibernetică democratică și responsabilă; auto-definirea ca stat european cu interese globale; definirea interesului crescând pentru regiunea Indo-Pacific, viitorul centru economic al omenirii; susținerea societății deschise globale și a drepturilor omului; asumarea componentelor de apărare, descurajare și demantelare ca și componentă a dimensiunii de *hard power*; recunoașterea unei creșteri a conflictelor și instabilității drept caracteristică actuală și a viitorului; asumarea nevoii de reziliență acasă și peste mări, unde are amplasate resurse și capabilități, dar și a agendei progresiste a sănătății, climei și biodiversității; dar mai ales prioritățile unei abordări integrate de politică externă, securitate și apărare, cu proiecția ajutorului pentru dezvoltare ca instrument de influență major". Acesta este, așadar, noul proiect național al Marii Britanii. Un proiect post-Brexit, în afara umbrelei și solidarităților europene, dar și în contextul suprapunerii unor crize multiple, între care cea

„HMS Queen Elizabeth" și „HMS Prince of Wales", cele mai noi portavioane ale Marinei britanice

OLTCIT ȘI VISUL AMERICAN

Un Oltcit Club, într-o fotografie de prezentare

NICOLAE MACOVEI

Pe măsură ce industria română înainta spre mijlocul anilor 1980, regimul politic de la București se îndepărta de politica anterioară de diversificare a producției și începea tot mai mult să subordoneze orice activitate unei singure direcții, cea de lichidare a datoriei externe. În cazul industriei de autoturisme, această perioadă a dus la abandonarea dezvoltării prin colaborare cu societăți din exterior și la încercarea de eliminare a importurilor necesare activității industriale. Încercările de colaborare externă nu au dispărut, dar discrepanța dintre complexitatea necesară ducerii lor la bun sfârșit și simplitatea politicii economice, care avea un singur scop, a dus la imposibilitatea punerii lor în practică.

Oltcit a fost înființată ca societate mixtă, prin semnarea unui contract în decembrie 1976 între producătorul auto francez Citroën, care deținea 36% dintre acțiunile aferente capitalului inițial de 500 milioane franci, și doi parteneri români. Cei din urmă erau Centrala Industrială de Autocamioane și Turisme (C.I.A.T.), cu 49% dintre acțiuni, și Întreprinderea de Comerț Exterior Auto Dacia, care deținea restul de 15%. După divizarea C.I.A.T. în 1978, acțiunile au fost transferate Centralei Industriale de Autoturisme Pitești, cu sediul la Colibași. Conducerea Oltcit era asigurată de un Consiliu de Administrație, care reprezenta ambii parteneri, ceea ce însemna că interesele ambelor părți se puteau armoniza destul de rapid și eficient. Scopul principal al Oltcit era fabricarea de autoturisme la Craiova, care să fie comercializate de cele două părți sub numele de Oltcit, respectiv Citroën Axel, în teritoriile comerciale atribuite fiecăruia.

Din nefericire, problemele au început să apară încă de la început. Uzina a fost terminată și

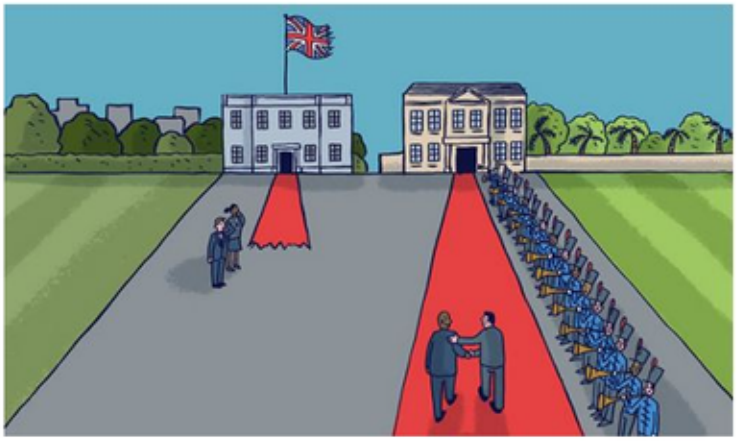

Umorul britanic s-a manifestat și în comentariile privind programul „Marea Britanie Globală ca superputere științifică și tehnologică a lumii"; caricatură din The Observer

CONFRUNTAREA AUTORITARISM VERSUS DEMOCRAȚIE

Marea Britanie Globală și-a definit și un set de obiective pentru acțiunea externă, care are ca obiective întărirea infrastructurii instituționale existente la nivel global, implicarea și redesenarea arhitecturii viitorului în cadrul multilateralismului internațional. Bineînțeles că Londra rămâne legată de parteneriatul strategic cu S.U.A., de apartenența la gruparea anglo-americană de schimb de informații „5 Eyes" (sau Echelon), de QUAD (S.U.A., India, Japonia și Australia), noua alianță democratică din Indo-Pacific, și, firește, de NATO. Nu doar declarativ, ci în primul rând din motive de siguranță proprii, Marea Britanie rămâne legată și de securitatea și prosperitatea U.E. Altfel, Regatul Unit – și prin prisma intereselor specifice ale Anglosferei – își va orienta eforturile pe plan global, în perioada următoare, spre Oceanul Indian, Asia și Pacific, întărindu-și capabilitățile proprii pentru a putea înfrunta China, o putere revizionistă în ascensiune pe plan mondial. Marea Britanie Globală consideră că lumea se află la confluența a patru procese determinante pentru viitorul lumii: schimbări geopolitice și geo-economice, o competiție sistemică, schimbare tehnologică rapidă și creșterea provocărilor transnaționale.

Instalații din programul „5 Eyes"

Într-o perspectivă geopolitică, puterea lumii contemporane va rămâne concentrată în cei trei poli economici și militari conturați în prezent: S.U.A. – China – U.E. Context în care Marea Britanie Globală și Anglosfera sunt în poziția de a influența decisiv centrul de greutate al lumii. Totodată, proiectele strategice trebuie să ia în considerare creșterea puternică a importanței puterilor mijlocii în echilibrarea competiției de putere și a rivalităților dintre Marile Puteri. Este cazul Anglosferei (și mai ales al Australiei, Noii Zeelande, Canadei, Indiei, Africii de Sud), care se află astfel alături de alți actori „secundari" ai lumii – Japonia, Federația Rusă, Franța și Germania. Din acest grup extins de puteri mijlocii doar Rusia face excepție de la asumarea valorilor democrației, ceea ce proiectează o anumită lumină asupra confruntării autoritarism versus democrație în competiția redesenării lumii de mâine. O lume dominată acum de instabilitate globală, de rivalitate, competiție și confruntare, de provocări climatice, energetice și demografice fără precedent în istoria umanității. Tocmai de aceea, este nevoie de proiectarea, încă de pe acum, a instrumentelor de putere necesare pentru a putea juca un rol în viitor și pentru a conta în noua competiție globală. Asta face și Marea Britanie, acesta este și rolul Anglosferei. ■

Mașina Yugo a avut dezavantajul lipsei de fiabilitate și al tehnologiei învechite, dar prețul mic a făcut să fie bine vândută pe piața din Statele Unite

fiind considerat inadecvat. Chrysler a propus și realizarea în scurt timp a unui model nou de Oltcit, dar în final a acceptat doar să îi aducă modificări estetice celui deja aflat în producție. Toate acestea presupuneau investiții care să fie susținute în cea mai mare parte de statul român. În final, un punct esențial, Chrysler dorea garantarea implicării Citroën în proiect ca o condiție *sine qua non*. Se dorea ca francezii să asigure în continuare asistența tehnică pentru menținerea nivelului de calitate și să furnizeze Oltcit documentația unui motor răcit cu apă.

Din a doua jumătate a anului 1986, în proiect a fost implicat și Lino J. Piedra. Acesta avusese mai multe funcții la Chrysler, care l-au purtat pentru mai mulți ani în Europa și Asia. În iunie 1986 s-a întors în S.U.A. după trei ani petrecuți în Japonia pentru a se ocupa de activitățile desfășurate în comun de Chrysler cu alte companii. Două luni mai târziu, în august, a venit pentru prima dată în România, ocazie cu care a fost făcut un mic ocol și pentru un director din delegație, de origine austriacă, ce vorbea limba română foarte bine, ca să-și viziteze rudele din București.

Cu ocazia celei de-a doua vizite, din luna octombrie, acesta a fost prezent la Târgul Internațional București. Ambasada S.U.A., care a ajutat delegația Chrysler să-și instaleze standul, i-a transmis că în cazul în care Nicolae Ceaușescu doar trecea prin fața standului, nu aveau șanse de a obține un contract. Dacă se oprea puțin, exista o posibilitate. Iar dacă intra în vorbă cu ei și le cerea explicații, contractul era ca și realizat.

Așteptându-l pe secretarul general al P.C.R., Piedra a observat că toată lumea era foarte tensionată. Când au venit persoane, aparținând probabil Direcției a V-a a Securității, pentru a face ultimele verificări, românca translator la ambasadă începuse chiar să tremure vizibil. Când, în sfârșit, secretarul general a trecut și pe la standul Chrysler, Piedra a fost mai degrabă surprins de contrastul dintre imaginea de „bătrânel" foarte simplu, cel mai puțin impozant dintre toți conducătorii întâlniți până atunci, și starea de înfiorare a lumii din jur. El a mai observat și că, odată încheiat discursul ținut de Nicolae Ceaușescu la finalul vizitei, nimeni nu a dat semne că ar vrea să fie primul care încetează aplauzele – s-au încheiat doar după ce Elena Ceaușescu s-a oprit. Totuși, vizita prelungită la stand a părut de bun augur, iar delegația a crezut că asta va duce cu siguranță la aprobarea proiectului.

În acele luni, odată intrat în legătură și cu Livio Biagini, Lino Piedra a organizat o întâlnire între acesta și responsabilul pentru dezvoltarea de motoare de la Citroën, pentru ca Biagini să înceapă negocierea obținerii unui motor adecvat. Citroën a fost de acord cu proiectul și a realizat un prototip de motor răcit cu apă de 1.370 cm^3, care era de fapt o adaptare a celui de 1,3 litri deja

Citroën Axel

Linie de asamblare din uzina craioveană

echipată mai târziu decât era planificat, costurile nu au putut fi adaptate contextului financiar, neînțelegerile cu Citroën cuprindeau aproape toate nivelurile de activitate, iar autoturismul, intrat în producție de serie cu circa doi ani mai târziu decât fusese stabilit, avea deseori probleme de calitate și un motor răcit cu aer deja învechit în raport cu concurența. Producția anuală, planificată la 130.000, iar din 1979 la 150.000 de autoturisme, a ajuns la un maxim anual de circa 29.000 de unități în 1985.

O CONJUNCTURĂ PRIELNICĂ

Pentru statul român, societatea mixtă reprezenta o ecuație simplă: Oltcit era producător de automobile și client pentru componentele Citroën, iar partea franceză era furnizor de componente și client pentru autoturismele de la Craiova. Utilitatea Oltcit era îngustată doar spre asigurarea importului de valută prin export de autoturisme. În acest fel, corelat cu efortul de eliminare a tuturor importurilor pentru construirea mașinii, s-a dorit ca Citroën să rămână doar un client de autoturisme, iar calitatea de partener să devină mai mult formală.

După distanțarea dintre Citroën și Oltcit, cauzată în egală măsură de problemele din România și de propriile planuri industriale și de evoluție economică ale producătorului francez, a fost căutată o soluție pentru continuarea și impulsionarea producției și a exportului. Această acțiune ar fi necesitat o rețea de reprezentanțe care să vândă autoturismul, piesele de schimb și consumabilele necesare și care să asigure operațiunile de întreținere periodică, adică o investiție considerabilă. În acest caz rămânea fezabilă varianta folosită până atunci, de a vinde unei companii care să asigure cu propriile mijloace comercializarea și întreținerea autoturismului, prin găsirea unui client similar cu Citroën.

O soluție a început să se contureze în 1985. Contextul favorabil pentru Oltcit drept un model Citroën dispăruse deja, dar altă conjunctură prielnică tocmai apărea în Statele Unite, unde modelele ieftine și de mici dimensiuni începeau să aibă vânzări tot mai mari.

Pentru Chrysler, unul dintre cei trei mari producători auto americani, chiar dacă acel segment de piață nu era o prioritate, modelul Yugo, produs de Zastava în Iugoslavia, părea a fi o potențială problemă prin prețul extrem de scăzut, de circa 4 – 5.000 de dolari. Acesta nu era un model concurent pentru oferta Chrysler, ci mai mult pentru autoturismele uzate vândute de rețeaua sa comercială. Un model foarte ieftin nu însemna doar pierderea vânzării unei mașini uzate, ci și că stocurile nu erau eliberate pentru a face loc modelelor noi. Yugo a intrat pe piață în 1985, iar Chrysler a început rapid să caute o soluție.

Discuțiile pentru comercializarea Oltcit au fost inițiate prin intermediul lui Livio Biagini, comerciant auto care conducea firma „Ciemme", din Bologna, și care mai vânduse autovehicule produse în România în acei ani. Acesta era consultant și pentru Chrysler. Cu el a fost discutată în 1985 inclusiv varianta exportului unei versiuni de Oltcit cu componente de Dacia, dar a fost abandonată rapid.

SPAIMA DE NICOLAE CEAUȘESCU

Problema a fost negociată în perioada 1986 – 1987 în mod direct prin delegații care s-au întâlnit la Craiova, București, Roma, Paris și Detroit. Între ianuarie și decembrie 1986, mai multe delegații Chrysler s-au deplasat în România. Discuțiile purtate atunci au dus la mai multe concluzii. În primul rând, uzina de la Craiova era adecvată din punct de vedere tehnologic, dar trebuia ca furnizorii din țară să-și ridice nivelul de calitate și ritmul de livrări. În al doilea rând, era nevoie ca autoturismul să fie adaptat normelor de siguranță și de poluare din S.U.A. și să fie dotat cu un motor răcit cu apă, cel răcit cu aer de 1,1 litri

POVEȘTILE BUCUREȘTIULUI

MODĂ BUCUREȘTEANĂ ÎN LA BELLE ÉPOQUE

ALEXANDRA RUSU
(Casa Filipescu-Cesianu)

Imagine din publicația Moda pariziană, Teatru și Muzică, *din 27 martie 1898...*

După proclamarea Independenței de Stat a României (1878) și a Regatului (1881; Magazin istoric**, nr. 5/1997), modernizarea capitalei se intensifică (**Magazin istoric**, nr. 1/2014, 9/2015), mai ales prin asimilarea tiparelor de dezvoltare din Occident. Orașul modern s-a articulat drept rezultat al unor strategii incisive de remodelare urbanistică și de reformă administrativă, menite să soluționeze probleme legate de igienă, decongestionare a circulației sau de înfrumusețare a spațiilor (**Magazin istoric**, nr. 5/2010). Neobosita activitate edilitară, introducerea iluminatului electric, lucrările de canalizare (**Magazin istoric**, nr. 2/2021) și alimentarea cu apă potabilă (**Magazin istoric**, nr. 2/1999, 10/2010) au sporit confortul vieții publice și private, prilejuind o diversificare a momentelor de agregare socială. Până la izbucnirea primei conflagrații mondiale, Bucureștiul capătă o nouă înfățișare, dar și o nouă viteză. Invenții uluitoare conectează cetățenii în timp real la realitățile cotidiene din provincie sau din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii.**

Progresul este și unul de mentalitate, observabil cel mai bine în rolul din ce în ce mai activ pe care femeia îl dobândește în societatea românească. Reprezentantele elitei bucureștene din perioada La Belle Époque (1871 – 1914) se organizează în societăți cu caracter feminist (Magazin istoric**, nr. 2/1994, 10/1999), prin care vin în ajutorul celor lipsiți de mijloace, militând totodată pentru schimbarea statutului civil și politic al femeii. Evenimentele caritabile pe care le orchestrează cu mare dibăcie atrag fonduri pentru înființarea de școli, sanatorii, aziluri, cămine pentru mame singure etc.**

folosit doar pentru modelele Axel. Prototipul a fost prezentat la 29 ianuarie 1987 la Paris, dar Citroën era de acord să cedeze dreptul de fabricație și comercializare doar ca măsură ce urma să fie parte a unui acord global cu Oltcit, prin care să fie rezolvate toate diferendele aflate în desfășurare. Între timp, Chrysler a realizat o restilizare a modelului și mai multe teste cu mașini trimise din România.

Nicolae Ceaușescu la deschiderea Târgului Internațional București, 1981 (sursa: www.comunismulinromania.ro)

O CONTRAMANDARE ELEGANTĂ

În final, proiectul nu a fost dus la bun sfârșit. Negocierile nu au ajuns la stabilirea unui număr clar în privința autoturismelor și a costurilor. Acestea nici nu puteau fi clare atât timp cât adaptările pentru respectarea normelor de siguranță și poluare nu erau încă deplin realizate pentru 1987 sau pentru perioada imediat următoare, când normele urma să devină și mai stricte. Ultima delegație română, deplasată în S.U.A. în primăvara lui 1987 pentru a discuta testele făcute mașinilor, nu a putut decât să constate că autoturismul nu se încadra în parametrii solicitați. După revenirea în țară, ministrului Industriei Construcțiilor de Mașini (M.I.C.M.) i-a fost explicată situația: lipsea fiabilitatea necesară, anumite adaptări cereau neapărat importuri, care erau imposibil de aprobat în condițiile interdicțiilor aproape totale din acei ani, iar începerea producției ar fi cerut investiții mari.

Inclusiv interesul Chrysler era deja mai scăzut. În martie 1987, compania a preluat constructorul „American Motors Corporation" de la Renault și, simultan, marca „Jeep", foarte cunoscută și profitabilă. Pentru Lino Piedra, implicat personal în desfășurarea afacerii, a reprezentat cea bună mutare făcută de firma sa până atunci.

Chrysler a hotărât să anuleze proiectul, iar transmiterea mesajului a căzut în sarcina lui Piedra, care a căutat să rezolve situația fără a crea eventuale probleme celor care trebuia să ducă vestea insuccesului conducerii politice a statului român. Impresia lui era că oricine urma a fi găsit vinovat de pierderea contractului ar fi putut suferi consecințe grave pe plan profesional și chiar personal. La formarea acestei opinii au contribuit inclusiv perceperea stării de frică induse mulțimii la vizita amintită a lui Nicolae Ceaușescu și propria opinie negativă despre regimurile socialiste, el trăind în Cuba o scurtă perioadă după instalarea lui Fidel Castro și fiind nevoit să emigreze împreună cu familia.

Prin urmare, mesajul renunțării ferme a fost formulat în termenii unei suspendări, care să permită Oltcit urmărirea proiectului la viteza dorită de partea română și eventuala colaborare cu altă companie. O copie a scrisorii a fost trimisă ministrului M.I.C.M. direct prin ambasada S.U.A., iar cealaltă, destinată directorului Auto Dacia, a fost predată de Piedra unui atașat al Ambasadei de la Roma, la finalul unei mese pe care i-a oferit-o la o terasă selectă. Scrisoarea, ce purta data de 30 aprilie 1987 și semnătura lui Michael Hammes, vice-președinte al „International Operations" și superior al lui Piedra, transmitea că negocierile nu au putut să ducă la demararea proiectului. Finalizarea autoturismului restilizat și echipat cu un motor răcit cu apă ar fi durat încă doi ani, iar menținerea implicării Citroën, prin rezolvarea diferendelor cu Oltcit, nu părea ușor de obținut în timp util. Luând în considerare și alte câteva aspecte, Chrysler se vedea nevoit să suspende negocierile, dar fără a-și pierde interesul pentru alte potențiale proiecte, cum ar fi achiziționarea de componente auto produse în România.

În contextul unei politici economice care împiedica investițiile necesare colaborărilor externe, acesta a fost doar unul dintre episoadele în care negocierile și posibilitățile reale s-au transformat în simple dialoguri care amânau recunoașterea lipsei de fezabilitate a proiectului respectiv. ■

Reclame pentru corsete din publicațiile vremii

surprind prefacerile, contrastele sau inadecvările modei bucureștene din perioada La Belle Époque.

„ARBITRELE ELEGANȚEI" ÎMPOTRIVA CORSETULUI

Către finalul secolului al XIX-lea, pe măsură ce corsetul *en sablier* (tip clepsidră) se transformă, alungindu-se, silueta urmează curbe din ce în ce mai acuzate. Tendința culminează cu moda corsetului numit *droit devant* (drept în față). Inès Gaches-Sarraute, una dintre femeile medic din Parisul perioadei Belle Époque, a inventat acest tip de corset pe care l-a numit „corset abdominal".

Lucrarea sa, *Le Corset, étude physiologique et pratique* (Corsetul, studiu fiziologic și practic), publicată în 1900, ne oferă o perspectivă științifică asupra noului tip de corset, prin care își propunea să restaureze sănătatea femeilor. Construcția „corsetului abdominal" și legarea lui implica o distribuție diferită a presiunii pe trunchi, oblică, de jos în sus. Elibera toracele și epigastrul, garantând o mai mare mobilitate, funcționarea optimă a plămânilor și a stomacului.

Invenția a fost adoptată rapid în întreaga lume, nu atât pentru beneficiile sale, cât pentru simplul fapt că putea fi utilizată pentru a obține o talie și mai subțire. Femeile cădeau pradă excesele modei, transformându-și radical silueta în formă de „S": pieptul puternic proiectat în față, abdomenul aplatizat și șezutul proeminent.

Un articol din revista *Moda Nouă Ilustrată* din 5 martie 1909 analizează o serie de corsete, printre care și cel *droit devant*. Îl consideră departe de a fi ideal deoarece, chiar dacă degajează bustul și stomacul, comprimă în schimb intestinele și cauzează dureri de spate.

Alternativa doamnei Gaches-Sarraute apare în vitrinele magazinelor bucureștene în prima decadă a secolului al XX-lea, într-un climat din ce în ce mai nefavorabil artificiului vestimentar. Veștile de peste hotare îi anunțau apusul iminent. Încă din 1903, „arbitrele eleganței" pariziene intervievate de *Figaro-Modes* susțineau că nu poartă corset. Pe plan local, ofensiva împotriva corsetului începuse cu un deceniu în urmă, prin conferințele susținute la Ateneu de dr. Ermina Kaminski și de dr. D. Gerota sau prin adoptarea unei noi legislații care interzicea corsetul în școli. În conferința susținută în data de 18 februarie 1899, dr. Gerota îndemna audiența

Modele de pălării...

... din publicația Moda nouă

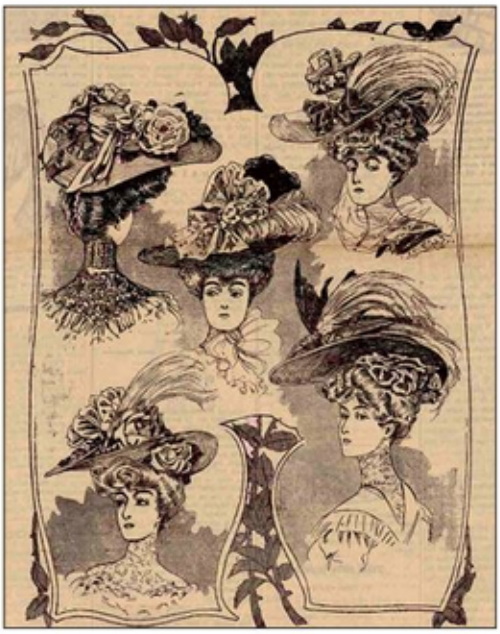

Însă pentru majoritatea femeilor, accesul scăzut la exercitarea unor profesii și dependența față de bărbați, în calitate de soți sau tați, le rezumau în continuare existența la automatismele vieții domestice. Moda constituia singurul domeniu în care puteau evolua nestingherite, aspirând la titlul de „preotese ale eleganței". Fiecare decizie estetică era minuțios documentată în revistele de profil și supusă examinării la balurile sezonului (*Magazin istoric*, nr. 2/2002, 10/2020), în sala Teatrului Național (*Magazin istoric*, nr. 5/2011) sau în simplele plimbări prin parcurile capitalei. Pentru a se regăsi în rubrica unor cronicari mondeni cu autoritate (de exemplu, Claymoor) nicio sumă cheltuită nu părea excesivă.

... și de cea din 14 august 1898

PODOABE PUSE CU LOPATA

Geografia orașului modern accentua dramatismul interacțiunii între *connoisseurs* și spectatori, existând ținute acceptabile pentru diferite contexte, adaptate bineînțeles vârstei și statutului.

Canoanele estetice *Art Nouveau* conturează idealul feminin al perioadei, o femeie elegantă, înaltă, cu talie de viespe (în formă de clepsidră sau „S"), forme voluptoase, gât lung și o aparență naturală. Pe această structură se grefează vestimentația în culori pastelate, bogat accesorizată, dar adesea inconfortabilă. Astfel, în pragul noului secol femeile par suspendate în idealul unei mode ultra-feminine, care nu mai corespundea lumii guvernate de tramvaie electrice, automobile și, foarte curând, de avioane. Redactorii revistei umoristice *Furnica* observau: „Derby-ul modei transformase unele cucoane în mici bazare de dantelă, culori și mătase pusă cu lopata".

Comparând stilul vestimentar din perioada interbelică cu cel de la finalul secolului al XIX-lea, notăm o schimbare dramatică, pe care opinia publică o atribuie lipsurilor și exigențelor asociate Primului Război Mondial. În realitate, războiul a grăbit schimbările culturale care deja aveau loc.

Moda a devenit mai simplă și funcțională încă de la începutul secolului XX, în decada premergătoare conflagrației mondiale. În doar câțiva ani, lumea dominată de corsete, rochii frou-frou, pălării imense, umbreluțe și culori pastel se transformă radical. Elegantele vremii adoptă brasiere, rochii de inspirație Empire sau „fantezii orientale" în culori flamboiante. Prezente în expozițiile universale, producțiile exclusiviste și inovatoare ale unor *couturiers* francezi de renume vizau un nou ideal feminin. Se definește „tipul modern", activ și tineresc, cu o înfățișare mignonă, umeri lăsați, talie mai puțin marcată și o aparență exotică. Câteva piese vestimentare și accesorii emblematice

Corsetul propus de Inès Gaches-Sarraute (stânga) și o mondenă, potrivit publicației Moda nouă, *din 1903*

toate tipologiile caracteristice perioadei, cele mai râvnite de bucureștence erau pălăriile gigantice de inspirație englezească, în culori reprezentative pentru fiecare anotimp și decorate cu pene de fazan.

Revista *Furnica* din 1 iulie 1910 numește astfel de pălării „paravane nepătrunse", care „decapitează grațioase făpturi". Autorul articolului se revoltă în numele tuturor bărbaților și cere desființarea „pălăriilor urâcioase".

Moda Art Nouveau, *vitrină din expoziția de la Casa Cesianu*

UMBRELUȚE DETRONATE DE MAȘINI ȘI PIEI BRONZATE

În perioada La Belle Époque asistăm și la generalizarea utilizării umbreluțelor de soare. Deoarece pielea albă ca porțelanul era un simbol al statutului, femeile din înalta societate a capitalei utilizau artificiile modei pentru a se proteja.

Literatura perioadei ne dezvăluie versatilitatea obiectului, a cărui funcționalitate este declinată în funcție de context: motiv de dispute conjugale, recuzită pentru orele de canto, obiect al jocurilor seducției, armă, punct de sprijin etc. Plimbările în parc, întâlnirile la terasă sau la „curse" erau și oportunități de epatare, prin afișarea ultimelor tendințe în materie de accesorii vestimentare. „Moda a impus taftaua verde, fie uni, fie vărgată sau cadrilată în două tonuri. Verdele umbreluțelor e cam crud, poate nu prea frumos, dar de un prețios avantaj pentru ten și vedere", anunța Laura, corespondenta de la Paris a revistei *Moda Ilustrată*.

La începutul primăverii erau permise doar umbrelele simple din tafta ecosez, de culoare închisă. Vara își făceau apariția umbrele în tonalități deschise, înconjurate de mici „rujulețe" sau volănașe. Pentru umbreluțele de gală se folosea mătasea broșată, „pechinată", completată pe margini cu dantelă sau cu mai multe rânduri de festoane. Mânerele cu reprezentări zoomorfe puteau fi din lemn câmpenesc, oțel, ceramică smălțuită sau metale prețioase.

Pălăriile garnisite cu panașe bogate au pus la încercare ingeniozitatea producătorilor, cărora le asociază umbreluța *cloche* sau cea *pagode*, cu bățul foarte lung și pliabil. „Chicul este de a avea aceste mânere de o culoare cu mătasea umbrelei, iar etuiul ce le acoperea din catifea neagră", anunță *Gazeta Ilustrată*. Pălăriile mai mici puteau fi asortate cu umbrele de inspirație japoneză.

Debutul erei automobilului a încurajat dezvoltarea unor noi tipologii adaptate vitezei, cauzând totodată declinul industriei. Sylvia, corespondentă a revistei *Moda Ilustrată*, a dat verdictul: „Pentru automobile, se va continua a se purta umbrele mici de tot, de mărimea cel mult a unei farfurii, care e suficientă ca să apare numai fața. Dar ele nu sunt deloc admise pentru preumblările pe jos."

Deși umbrelele de soare, mai ales cele de inspirație orientală, erau încă populare în anii '20, frenezia internațională declanșată de moda franceză a pielii bronzate le va detrona. ■

Un „suvenir de amintire" lângă statuia generalului Florescu, din grădina Ateneului (foto de A. Ebner; din patrimoniul Muzeului Municipiului București)

Ce se purta la Paris...

feminină: „Părăsiți corsetul și îndeletniciți-vă mai mult cu educațiunea fizică".

Revoluția stilistică a rochiilor de inspirație Empire, cu talie înaltă, grăbește înlocuirea dispozitivului cu brasiere. În anii următori un număr din ce în ce mai mare de femei ajung să asocieze corsetul cu un produs ortopedic de care aveau nevoie doar pentru tratarea unor afecțiuni.

DECAPITAREA GRAȚIOASELOR FĂPTURI

Dintre toate accesoriile care exaltau ținutele vestimentare feminine din perioada La Belle Époque, pălăria s-a remarcat prin diversitate stilistică, ingeniozitate și complexitate a formelor.

Asemenea actorilor care își fac intrarea treptat pe scenă, existau în epocă pălării pentru fiecare anotimp, moment al zilei, activitate sau eveniment. Purtau numele unor personalități istorice (Marie Antoinette, Ludovic al XV-lea, Ludovic al XVI-lea), ale unor artiști faimoși (Rubens) ori simpli anonimi (Deniza, Juana, Edith).

Pentru a naviga prin multitudinea de coduri sociale și legi nescrise asociate accesoriilor, femeile aveau la dispoziție cronicile revistelor de profil. Acestea le ofereau sfaturi punctuale privind compatibilitatea între pălării și trăsăturile corporale, precum și indicații referitoare la legile asortării.

Pentru plimbările de dimineață *Moda Nouă Ilustrată* recomanda pălăriile mici, „toce din pai auriu, ornate cu un nod de panglică tabac, altele garnisite cu păsări mari [...] învăluite în niște voaluri lungi, care apără fața de vânt și evită fâlfâirea părului". Seara își făceau apariția pălăriile *bergère*, turbane de tul garnisite cu ghirlande de frunze brodate sau, după cum enunță revista *Moda Parisiană, Teatru și Musică*, „tocele genul beretă, de pai drapat, ridicate într-o parte, garnisite cu panglică de taffetas, [...] flori, o egretă încolăcită sau o pasăre paradis". Pălăriile rotunde, de formă *Directoire*, din „pluș *bleu-France*, ornate cu un șir de satin *liberty* și de muselin de aceeași culoare", însoțeau toaletele de ceremonie, în timp ce pentru balurile mascate se pretau tricornurile fantezie. Pentru teatre, concerte și „toate serbările de lume de după prânz" se foloseau cu precădere „nouri de tul lamat [...] în transparența lor tremurând o egretă, scânteind agrafe sau catarame de briliante".

În lucrarea *Amintirile unui spectator. Mișcarea Teatrală în București între 1899 – 1910*, M. Faust-Mohr relatează luptele pe care publicul le-a purtat de-a lungul timpului pentru a obține dreptul de a se bucura de reprezentații în lipsa pălăriilor. Astfel, în anul 1900, conducerea Teatrului Național interzice purtarea lor în stal, acestea fiind permise doar în loji.

În prima decadă a secolului XX predomină formele mari pentru care trotuarele se dovedeau a fi neîncăpătoare. Unele pălării se asemănau „cu o căpățână de zahăr, altele cu o cască de pompieri". Dintre

... și la București

Când curtea e liberă de bărbații plecați în urma regelui, umbre negre se prezintă reginei. În încăperile discrete, figuri fardate ca niște măști de carnaval, în culori vii, mătăsuri și flori, ies de sub învelișurile negre. Dar niciuna nu e în costumul lor frumos național, cu broderii de un efect încântător. Același costum e introdus și la Kabul, aceleași palme înroșite cu betel. Toate o privesc pe regină ca pe o ființă de pe alte tărâmuri, în rochie de dantelă, fir, museline, cu brațele goale până la umeri, albe și rotunde, cu decolteul care lasă admirației o carnație perfectă de blondă. Rochia, care abia acoperă genunchii când regina e în picioare, e deasupra acestora când stă pe fotoliu, lăsând privirii pielea fină. Nu poartă nici văl, nici scufiță.

– Așa trebuie să ne îmbrăcăm noi de acum? Așa să ne arătăm bărbaților și fraților noștri? Ce rușine!

Regina nu pricepe decât că e frumoasă și invidiată. Eunucii au dispărut și valeții povestesc multe în afara zidurilor cetățuilor unde locuim.

– Regina e înconjurată numai de bărbați străini și e aproape goală, ca păgânele de pe unde am fost. Dona Sey, adusă de tatăl reginei, a introdus goliciunea în îmbrăcămintea de la palat [...]

Vizitele prin legații [la Kabul] încep să-mi zdruncine liniștea. Mangalii și Zadranii, care de luni de zile sunt în neastâmpăr, s-au pus în mișcare: pun mâna pe mărfurile ce trec frontiera și dau foc la 65 de automobile comandate în Europa. Închid drumul de trecere spre India [...]

– Amanullah să plece! se strigă pretutindeni.

Focul se întinde și cuprinde sud-estul țării [...]

Aspectul palatului se modifică. În curte, prin parc, figuri străine, cu turbane și vechile costume, stau pe marginea drumului, neclintite și nestingherite de nimeni. Costumele europene se fac tot mai rare, iar pălăriile ridicole dispar. Femeile revin la purdahul afgan și se închid mai mult în casă. Toți mă sfătuiesc să-mi procur acea haină imens de largă care ascunde așa de bine pe femeile afgane, ce cade de la tichiuța de pe cap în crețuri mărunte care se lărgesc spre poale și acoperă corpul, târându-se pe pământ, lăsând libere doar câteva puncte ajurate în dreptul ochilor. De asemenea, să am o pereche de papuci scâlciați, ca să mă pot salva în caz de pericol subit [...]

Bacea Saca

Portul european al reginei Soraya stârnea indignarea supușilor

Puști și muniții cad zilnic în mâna răsculaților. Focul se întinde și ia proporții de război civil [...]

În sud pericolul e mare. La Jalalabad ard școli și spitale. Telefonul și telegraful nu mai funcționează:

– Invențiile diavolului!

– Străinii să plece, iar femeile ce și-au descoperit capul și și-au tăiat părul, să fie decapitate!

De trei luni Kabulul trăiește sub teroarea veștilor amenințătoare, iar Amanullah pierde teren. Miniștri și alți intimi ai palatului își cară camioane cu destinații necunoscute. La Palat nu se ia nicio măsură, nici chiar pentru tezaurul Coroanei, ceea ce mă face să cred că pericolul nu e chiar așa de apropiat.

Regele face concesii după concesii, dar i se răspunde cu același:

– Să plece! [...]

Oare ce l-a făcut pe rege ca revenind la Kabul să comită greșeli după greșeli? Orașul era pavoazat, iar lumea – entuziasmată încă înainte de Dar-ul Amann – l-a primit în urale nesfârșite pe regele euro-

CARAVANA AFGANĂ

ARISTEEA MANOLIU-VOROBCHIEVICI

Episodul trecut al însemnărilor consilierei reginei Soraya (Magazin istoric**, nr. 10 – 12/2021, 1/2022) se deschidea cu veștile îngrijorătoare venite de acasă și pe care regele Amanullah refuza să le ia în seamă, continuându-și voiajul în U.R.S.S. Avea să constate cât de mult s-a înșelat la reîntoarcerea acasă.**

● Costumele europene dispar ● La fel telefonul și telegraful, invențiile diavolului ● 1.500 de redingote comandate pentru festivitățile independenței ● Regele încearcă europenizarea cu forța ● Noroc cu o santinelă atentă ● Singura salvare, avioanele

Regele și regina, în exil

SFÂRȘITUL AVENTURII

Prin orașele pavoazate, avem parte de primiri entuziaste, cu delegații venite din provinciile îndepărtate. Regele dispare cu suita pe la întruniri, unde ține discursuri. Are talent oratoric. Mese întinse isprăvesc întrunirile. Turbanele mari și bărbile bogate ocupă locurile de onoare. Șefii cei falnici își spun cuvântul:

– Avere, viață sacrificăm cu drag, dar să nu se atingă Majestatea Voastră de portul și credința noastră! Până aici! [...]

Totuși, timp de zece zile, telefonul repetă că Bacea Saca și oamenii lui, care se tot înmulțesc pe drum, iau potecile spre Kabul.

– Trec spre triburile răsculate, se răspunde încrezător, așteptându-se primele ciocniri între cele două tabere […]

14 decembrie [1928]. E o zi caldă, plină de soare. Cer să mi se aducă trăsura, ca să merg la Legația engleză […] Înainte de plecare, o franțuzoaică vine să-mi aducă vești, care se dovedesc dintre cele mai îngrijorătoare. Răsculații se apropie, sub nicio condiție nu-l mai vor pe Amanullah. Toate jurămintele lui au fost călcate, oamenii sfinți au fost îndepărtați de la conducere și introduse datini păgâne. În palat, o cafără [necredincioasă] schimbă obiceiurile strămoșești pentru care s-a jertfit Profetul.

Din partea colonici europene, doamna mă sfătuiește să-mi iau de la regină banii cuveniți și toate lucrurile de valoare, căci e posibil să nu-i mai întâlnesc niciodată […]

Deodată, două împușcături mă înțepenesc în mijlocul camerei. Servitorul aleargă:

– Nu mai puteți ieși, a sosit Bacea Saca! Porțile se închid. Franțuzoaica scapă ceașca din mână. Se repede la mantou.

– Vino cu minte, nu rămâne aici! Vei fi măcelărită! Te ascund la mine și vom aștepta trecerea urgiei sălbatice...

Am lăsat-o să plece, dându-i un servitor ca să o scoată pe partea opusă a cetății. Unde era să plec fără să fiu vândută pe câteva rupii? Drumul spre Legația engleză era blocat de bandiți. Dacă aș fi plecat cu jumătate de oră înainte, când a venit trăsura, cădeam în mâinile lor.

Privesc pe fereastră în parc. E

Regele Amanullah în plină glorie…

mare forfoteală de lume ce aleargă spre depozitul de arme și muniții. Măturători, copii, soldați, toți de-a valma devin apărătorii cetății. Garnizoana e trimisă împotriva triburilor răsculate. Aici trebuie să se înjghebeze ceva din puținii soldați rămași și din servitorii palatului, până la aducerea altor forțe mai importante.

Soldați cu piese de artilerie urcă și le instalează pe terasele de apărare ale cetății […]

Cu fotografiile și scrisorile copiilor în valiză, cu câteva obiecte de toaletă, cu blana pe umeri și o dantelă pe cap, învălui odaia cu o privire plină de regret și trag ușa […]

Sub șuier de gloanțe străbat parcul și pătrund în palatul situat lângă poarta opusă celei unde e masat inamicul. Regina și principesele sunt surprinse să mă vadă. Mă credeau plecată. Indignate, îmi povestesc despre revolta guvernantelor copiilor, una franțuzoaică și cealaltă nemțoaică, îngrozite de posibilul măcel. Aproape să se ia la bătaie cu unul dintre frații regelui, au cerut insistent să fie duse la adăpost sigur. Dar cu cine și cum să le îndeplinești dorințele în zăpăceala primului moment?

– Ce vei face acum?

– Dumnezeu va decide, n-am nicio scăpare.

Regele, căruia nici prin minte nu-i trecea să-l vadă pe Bacea Saca prezentându-se la porțile palatului în calitate de inamic, se pregătea să iasă în oraș. Trecuse de zidurile cetății când împușcăturile auzite l-au făcut să întoarcă repede mașina. Regina, știindu-l plecat, a început să alerge în strigăte disperate pe scările palatului, spre etaj, ca o furie. O prințesă a căzut leșinată și nu și-a revenit decât după multă vreme. Femei și copii, bocind, nu mai știau unde să se tupilească. Guvernantele strigau, acuzându-i pe toți că sunt niște sălbatici care n-au știut să le prevină la timp. Groaza s-a răspândit în toate colțurile palatului. Șepcile, beretele și pălăriile au dispărut până la ultima, femeile și-au pus vălurile groase pe cap. Majoritatea se făcuseră nevăzute.

Norocul a fost că o santinelă atentă, aflată pe terasa cetății, a observat în depărtare, la o cotitură de drum, printre arbori și clădiri, grosul unei imense mulțimi în marș. Așa că a tras două focuri de alarmă, care au condus rapid la închiderea celor patru porți. Altfel, în zece minute, inamicul ar fi pătruns nestingherit în incintă, pe porțile larg deschise, ca de obicei, și păzite de formă de câte un soldat înarmat.

Acum se trage la întâmplare, prin întuneric, de sus de pe terasele cetății. În forturile de deasupra orașului tunurile bubuie, iar zăngănitul geamurilor completează zgomotul sinistru al împușcăturilor. Pretutindeni, în camere și pe coridoare, vezi figuri

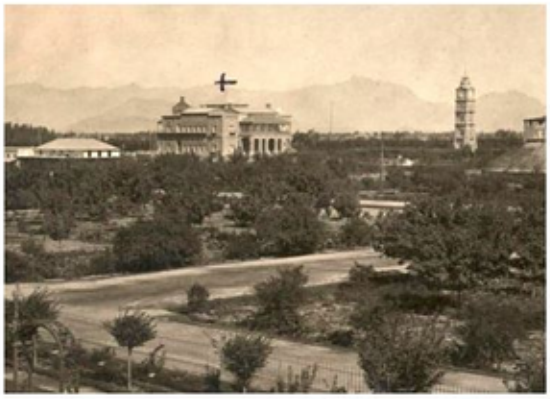

Clădirea Legației Franței la Kabul

penizat și pe regina pe jumătate devoalată. Kabulul se obișnuise cu panta pe care mergeau reformele […] Funcționarii renunțaseră, cu sau fără voie, la turban. Dar poporul n-avusese posibilitatea să-și schimbe garderoba, iar cei din afara Capitalei, nevenind în contact des cu europenii, luau costumele noastre ca pe o mascaradă la care nu puteau fi forțați să adere.

Pentru serbările independenței și întrunirea delegațiilor din provinciile îndepărtate, s-au comandat 1.500 de rânduri de redingote din postav negru, tot atâtea perechi de ghete și pălării, cravate, cămăși în număr dublu, gulere, batiste și ciorapi. Toate s-au împărțit funcționarilor și deputaților pentru întrunirea Camerei și pentru activitățile din cazărmi și de sub corturi. În cele câteva săptămâni de serbări, servitorii palatului le-au dat lecții ca să afle cum se îmbracă hainele necunoscute și cum se leagă cravata.

Mișcător de ridicoli, marea majoritate în haine care nu le veneau, prea mari sau prea mici, prăfuiți, stângaci sub pălăria de stofă tighelită pusă în locul turbanului purtat cu mândrie, fără bărbi, întâlneai doi câte doi ținându-se de un deget sau în grupuri. Unora pălăria le acoperea ochii sau, dimpotrivă, le stătea pe vârful capului. Dar cu tot ridicolul hainelor la care îi expunea ordinul de sus, deputații au ținut piept reformelor, căci reîntorși la căminele lor îndepărtate au dus strigătul de groază al luxului Curții și al depravării familiei regale. Părul ondulat și ceafa rasă a femeilor, cu rochițele scurte ca de copii, brațele goale și gâtul descoperit pe străzi și în grădinile publice, etalate de sărbători, toate i-au făcut să dea alarma printre triburile fanatice […]

Pe bulevardele ce duc la Dar-ul Amann, noul oraș, agenții îi bat și îi închid pe cei ce nu se supun ordinului de a fi europenizați. Amenzile curg. Femeilor voalate, în costumul afgan, li se smulge haina și sunt lovite pe străzi. Frunțile devin mai întunecate, privirile mai fixe. O atmosferă încărcată cuprinde orașul […]

Solii trimiși din nou să trateze cu răsculații se reîntorc fără rezultate satisfăcătoare. Se impun condiții foarte umilitoare pentru rege: renunțarea la toate reformele, străinii scoși din țară, repudierea reginei și trecerea ei și a întregii familii peste graniță. Vor și capul lui Mahmud Tarzi...

– S-a necinstit regina! E strigătul de pretutindeni.

– Regele să-și ia patru neveste și vrem libertate pentru toți bărbații!

Intrat pe drumul concesiilor, nu știu unde s-ar fi oprit, când o veste fulgerătoare sosește prin telefon de la nord de Kabul:

– Bacea Saca [Habibullah Kalakani, de origine tadjică] s-a predat, cu el sunt peste trei mii de partizani. Cere grația în schimbul supunerii desăvârșite a întregii bande. Va lupta credincios pentru rege. Să i se trimită numai suficientă muniție și bani.

Amanullah se și vede salvat. Trei mii de luptători încercați cărora să le redea viața și libertatea, trimiși contra triburilor de la sud vor face ca răzmerița să fie domolită și coșmarul trecut. Retrage deci concesiunile pe care începuse a le face.

Telefonul zbârnâie vesel veștile bune. Se trimit alimente, muniții, bani și două tunuri care nici nu se ceruseră. Bacea Saca jură supunere pe Coran.

Înghesuială, nu chiar ca în zilele noastre, pe aeroportul din Kabul

Încheiem povestea pumnalului curb al dacilor, un subiect mai puțin abordat până acum de cercetători (Magazin istoric, nr. 1/2022).

SICA, PUMNALUL CURB AL ARISTOCRAȚIEI DACILOR

CĂTĂLIN BORANGIC

Fenomenul militar la Dunărea de Jos, sub toate aspectele, luase forme noi și avea un alt relief.

De ce aceste elite războinice adoptaseră și păstraseră în panoplia lor pumnalul curb?

Desigur, prima condiție fusese utilitatea, pragmatismul. Lama pumnalelor curbe, relativ lungă în cele mai multe cazuri, și vârful ascuțit formau o armă perfectă pentru înjunghiere. Șanțul de pe lamă nu doar ranforsa arma, dar îi sporea și rezistența. Curbura o transforma, ori de câte ori era nevoie, într-o armă de despicat. Rănile pe care le făcea erau invariabil foarte grave, indiferent de modul de luptă folosit.

Piese descoperite cu detectorul de metale în comuna Bălănești, județul Gorj, de Valentin Cîrstea, Liliana Gomej și Maria Sorin Doru (foto Valentin Cîrstea)

În ciuda acestor calități, pumnalele, în general, nu sunt arme de luptă în linie. Angajarea luptei se făcea, în primul rând, cu lancea. A doua armă, folosită după epuizarea lăncii sau a suliței era spada. Putem presupune că abia după această secvență războinicul recurgea la pumnal, dar este evident că ducerea luptei mai departe, în câmp, doar cu pumnalul era o situație excepțională și de evitat din principiu.

Pumnalul devenea util în alte situații, ivite în timpul luptei. Foarte probabil că pumnalul era arma cu care se dădea lovitura de grație dușmanului învins ori prizonierului nefolositor, tovarășului rănit de moarte sau, dacă zeii războiului erau potrivnici, oferea războinicului ultima soluție, respectiv părăsirea definitivă a câmpului de luptă într-un mod considerat onorabil, prin sinucidere. Tot cu el se practicau sacrificiile animale sau umane de dinaintea luptei sau cele de mulțumire pentru victorie, dacă era cazul.

ROLUL SPECIAL AL PUMNALULUI

Lupta cu o astfel de armă are, indiferent de epocă, parametri proprii, care o diferențiază net de alte arme și tehnici de luptă. Aspectul relativ fragil evidențiază profilul unei arme nepotrivite pentru lovit, astfel că acțiunea principală este cea de înjunghiere, motiv pentru care direcția de atac este spre înainte. Eficacitatea

tremurânde, ochi înroșiți, membre încordate, trupuri în așteptare.

Dimineață împușcăturile s-au mai îndepărtat. Tunul bubuie cu putere. Regina, copiii, regina-mamă, Noury-el-Souraj și Bibihord, în blănuri, cu capetele în văluri, îmi cer să fiu gata de plecare. Guvernantelor li se pun la dispoziție servitori care să le conducă la legația fiecăreia. Eu voi merge cu regina.

– Unde?

– La regina-mamă.

Mi se pare foarte curios. Palatul reginei-mame e lângă Legația franceză și are intrarea principală spre drumul inamicului. Nu e apărat de ziduri înalte și groase.

Mașinile, cu motoarele pornite, ocupă toată aleea spre ieșirea opusă a cetății, unde locuisem eu. Nu insist și privesc la scena ce se desfășoară în fața vestibulului. Înconjurat de toată funcționăria înarmată, unii chiar cu două puști, regele gesticulează cuvântând: va merge în capul armatei, va pedepsi pe inamic, nimeni nu va scăpa de pedeapsa meritată. Să nu îndrăznească nimeni să i se pună în cale, căci e decis: singur trebuie să comande în fruntea voinicilor!

Lumea aclamă, îi îmbrățișează genunchii, picioarele. Allah e mare, Allah e puternic, regele va învinge! […]

Cu înfrigurarea speranțelor și decepțiilor, zilele trec. Regina taie și comandă rufărie pentru răniții aduși în cetate. Atelierele ei s-au mărit și s-au adaptat pentru confecționarea halatelor și cămășilor de spital […]

Domnul Feit, ministrul Franței, care nu a rămas decât cu o nepoată care-i servește de funcționară, îmi trimite pe secretarul de la Legația Persiei, care are posibilitatea de a intra în cetate.

… și cu câtva timp înainte să moară

Mă invită insistent la Legația franceză, căci la cea engleză, care ar trebui să mă aibă sub protecție, e imposibil de ajuns. Secretarul îmi povestește despre avioanele trimise din India ca să observe zona. Unul a fost silit să aterizeze, fiind lovit de gloanțe. Următoarele au împrăștiat manifeste cu amenințarea că dacă lucrurile se repetă, vor bombarda, căci ele nu aduc decât corespondența și vor să se convingă de faptul că legațiile sunt în siguranță. Sus, pe terasele albe ale Legației engleze, se poate citi, scris mare cu negru: Toți bine. Făcând și ocolul celorlalte legații, avioanele se întorc în India. Au lăsat vorbă că de îndată ce inamicul va fi mai departe și aerodromul liber, vor sosi aeroplane care să salveze europenii, căci se întrevăd lupte cu cei din sud […]

De două zile inamicul a dat îndărăt și se poate ateriza iarăși pe câmpul de aviație. Plec la Legația franceză, unde ministrul Feit cu doamna îmi oferă ospitalitate până la sosirea avioanelor engleze […]

În ziua de 23 decembrie [1928] facem pregătirile de plecare. Domnul Best, prim-secretar la Legația engleză, a venit să ne anunțe că mâine dimineață vor sosi avioanele pentru doamnele străine, în afară de rusoaice, care folosesc avioane sovietice […]

Aerodromul se află în apropierea Legațiilor franceză, turcă și persană și ceva mai departe de cea italiană. E aproape de palat. Ocupat încă de la ora 8 dimineața de europenii sosiți de prin legații, a căpătat un aer de sărbătoare. E soare, e cald și pe crestele munților ce ne înconjoară se văd bine soldații și tunurile. Jos, în jurul terenului, afgani pașnici privesc pregătirile de plecare ale europenilor. Kabulul pierde o bună sursă de câștig […]

În mișcare lină, de pasăre mare, nu simt când zburătorul se desparte de pământul aerodromului, ultima mea etapă în Afganistan. Într-o curbă largă, urcăm deasupra piscurilor ale căror profiluri luminate de soare, ca un halou roz, le admirasem de jos cu un minut înainte. Urcăm repede deasupra grupurilor de bandiți răslețite pe câmpii și ne îndepărtăm de punctele primejdioase. Sub noi, totul arată ca într-un joc de copii. Soldați, tunuri par jucării de plumb.

Străbunica mea a părăsit această lume 11 ani mai târziu, în 1940, la 64 de ani.

N-a mai ajuns niciodată în Afganistan și nici în India, Turcia sau Egipt. Nu știu cât i-a fost de dor după locurile care desigur i-au rămas gravate în suflet.

Regele Amanullah a abdicat în ianuarie 1929. A plecat în exil în Europa și a murit în Elveția, în 1960. Rămășițele sale pământești au fost transportate cu un avion în Afganistan și înmormântate la Jalalabad.

Prezentare și selecție de
Prof. univ. emerit dr.ing.
Manuela NICOLAE-POSESCU

Războinicul purta cu el pumnalul atunci când celelalte arme nu-i erau necesare și nici la îndemână. A treia armă pe câmpul de luptă, pumnalul, devine, în tot acest timp, prima armă și probabil singura.

Putem înțelege, aplicând această cheie, de ce pumnalul este o prezență constantă în mormintele elitei militare dacice. Depunerea lor alături de defunct arată importanța acestor arme în mentalul colectiv, prin includerea lor în ritualurile funerare. Deteriorarea lor indica o schimbare de statut, defunctul schimbându-și nu numai reședința, ci și „mediul social". Murind, acesta se desparte de grup și familie și devine membru al comunității strămoșilor morți, acțiune posibilă numai în urma săvârșirii unor ritualuri care reclamă nu doar prezența armelor războinicului, ci și distrugerea lor. Deformarea reprezintă, în acest registru, o altă formă de sacrificiu, pusă în legătură cu concepțiile despre renaștere. Distrugerea voită pecetluia ieșirea din uz, în încercarea de a pune întregul, om și armă, de aceeași parte, a nefuncționalității, evidențiind astfel intrarea într-o nouă dimensiune cosmică, guvernată de cu totul alte reguli. Arderea armelor, odată cu incinerarea războinicului, completează acest mod de înțelegere sau de raportare conceptuală la lume a dacilor și reprezintă o proiecție a credințelor și mentalităților acestora despre „lumea de dincolo", despre puntea dintre lumi, dar mai ales despre accedere și purificare prin foc, ca fiind singura cale către nemurire.

Sica *tranzacționată la casa de licitații „Artmark"...*

Importanța pumnalului în toate aceste afișări și mai ales ritualuri trebuie să fi fost deosebită sau chiar o cutumă solidă, de vreme ce arma apare și în mormintele unor adolescenți, prea tineri ca să fi avut timp sau ocazia unor fapte memorabile. Simpla apartenență la o familie, clan sau grup obliga sau alinia personajul la un anume traseu comportamental și spiritual. Practica incinerării obturează imaginea antropologică a societății dacice, în ansamblu și pe cea a elitei în particular. Nu știm, spre exemplu, câți dintre morții care au parcurs ritualurile tradiționale de trecere au fost copii, femei sau bărbați în putere.

... și cea braconată de la Piatra Craivii, județul Alba (foto C. Plantos)

Datele pe care le avem până acum despre această diversitate sunt neclare și dovezile puține, dar imaginea unei caste exclusiv masculine, adulte, are șanse mari să fie un stereotip comod, diferit de realitate. Este foarte posibil ca pumnalul sica să fi fost modul de identificare a unui etaj social complet, în care războinicii în adevăratul sens al cuvântului să fi fost doar o parte dintre membri.

Dincolo de aceste, până la urmă, descifrări mai mult sau mai puțin discutabile, rămân câteva realități concrete.

Prima dintre acestea este numărul mare de astfel de pumnale descoperite pe tot teritoriul locuit de daci, număr care a crescut constant în ultimul deceniu, aproape exclusiv ca urmare a detecțiilor de metale, mai mult sau mai puțin legale. Braconajul arheologic și vânătoarea de comori sunt încă o constantă supărătoare în România contemporană.

Dintre cele aproape 100 de pumnale cunoscute până acum, doar un sfert sunt rezultate ale unor cercetări sistematice făcute de arheologi. Harta descoperirilor de pumnale de tip *sica* nu doar că s-a aglomerat în zonele „tradiționale", ci ele au apărut și în alte regiuni locuite de daci. Numărul și dispersia geografică, în mod cert doar o fracțiune a numărului real, ne obligă să reconsiderăm demografia și puterea acestor elite războinice, peisaj în care *incrementa dacorum* (creșterea puterii dacilor) de care face vorbire Trogus Pompeius

rezidă din rănile grave produse de lama încovoiată. În cazul lamelor curbe traiectoria brațului este diferită, iar trasewordul lamei prin corpul victimei mai lung și neliniar, ceea ce duce la răni mult mai profunde, raportate la dimensiunile lamelor.

În toate posibilele scenarii, dincolo de orice supoziții, reiese rolul special al pumnalului, acela de instrument precis al morții, nu neapărat în luptă, ci în forma violentă a sacrificiului. Pumnalele curbe au fost strâns legate de contextul sacrificial prin utilitatea practică, înjunghierea sau secționarea, dar mai ales prin morfologia curbată, asociată morții, adânc întipărită în memoria colectivă.

Motivele gravate pe lame completează încărcătura simbolică cu care erau învestite. Iconografia redată prezintă particularizări evidente – neexistând semne sau combinații decorative identice, ci doar variații pe aceeași temă –, reflexie a unei ideologii comune, iar decorurile arată o modificare a modului de relaționare a războinicilor cu planul fantastic al existenței. Această modă, aș putea spune, de personalizare a armelor, poate cu origini în practici cu caracter magic, era de fapt încercarea de constrângere a forțelor transcendentale, cu scopul de a impune, de a forța anumite conjuncturi favorabile sau de modificare a celor nefavorabile. Efectul în plan psihologic trebuie să fi fost substanțial, căci ecourile în epocă au fost pe măsură, izvoarele literare vorbind la unison de vitejia și duritatea războinicilor daci.

Motivul decorativ recurent este cercul, uneori cu un punct central singular sau împreună cu alte cercuri similare ori triunghiuri. Acest simbol, interpretat ca element solar era însoțit adesea de motive zoomorfe schematizate, completate, la unele exemplare, de renuri/incizii constituite din mici triunghiuri sau puncte poansonate de-a lungul lamei. Descifrarea acestor decoruri a primit multiple orientări și explicații. Dacă diversele semne circulare pot fi asociate ușor cu simbolistica solară, restul schematizărilor nu mai pot fi interpretate atât de neechivoc. Ca principii generale, raportate la spiritualitatea epocii, subiectele iconografice pot fi relaționate cu teme centrate în special pe conceptele antitezei bine – rău (păsări afrontate), fie pe baza antitezei celest – teluric, exprimată prin cupluri de păsări/șerpi. Oricum, în cazul reprezentărilor zoomorfe, este posibil ca intenția gravorului să fi fost, cel mai probabil, redarea unor perechi de păsări de pradă. Vulturii, dominanți ai cerului, erau singurii care „puteau privi Soarele în față“ (Plinius, *Naturalis Historia*, X, 3), aveau un rol aparte în peisajul mitologiei și religiilor celtice și tracice. Ornamentarea pumnalului, pe lângă personalizarea armei, conferea acesteia o puternică încărcătură spirituală, amplificată de utilizarea sa ca instrument de sacrificiu.

Sica *descoperită* în situ, *Hunedoara (foto V. Sîrbu)*

O PREZENȚĂ CONSTANTĂ ÎN MORMINTELE ELITEI

Reconstituirea universului spiritual al purtătorilor acestui tip de armă este, desigur, în virtutea parcimoniei surselor directe, în mare parte deductivă. Preluarea și prezența pumnalului în arsenalul și mentalul războinicilor daci devoalează, totuși, rolul lui important. Însă valoarea militară concretă era redusă. Pumnalul, în ciuda calităților sale, nu era o armă de luptă directă, decât ca soluție extremă. În schimb, el era o armă temută în toate celelalte situații. Purtarea și afișarea lui erau un indicator al apartenenței aristocratului la un etaj social distinct, devoalau calitățile marțiale ale posesorului și îi confereau acestuia anumite drepturi, care nouă astăzi, evident, ne scapă.

zale, de solzi și lamelare, coifuri, scuturi, arcuri, lănci, topoare și berbeci de asalt, spade și săbii). Dar pumnalele curbe lipsesc în mod inexplicabil.

O REPARAȚIE ISTORICĂ

Omiterea lor are variate posibilități de interpretare. Propaganda imperială avea tot interesul de a expune cele mai reprezentative arme ale învinșilor, iar dosarul istoric și arheologic al pumnalelor curbe arată că acestea constituiau o componentă importantă în mentalitatea, ideologia și identitatea aristocrației militare dacice. Pare mai probabil atunci că astfel de arme nu au putut fi capturate și expuse, situație și mai greu de explicat pe fondul încleștărilor deosebit de crunte dintre cele două tabere. Aproape ilogic este și faptul că aceste arme lipsesc din zona capitalei Sarmizegetusa, fieful marii aristocrații războinice. Să nu le fi purtat cu ei pileații daci în campaniile militare? Să le fi depus sau oferit ca ofrande în cinstea zeilor înainte de plecarea la luptă, lipsindu-se astfel de simbolul cel mai intim legat de funcția lor? Să le fi îngropat ca și cum ei ar fi fost morți deja și asta să fi putut fi explicația „mormintelor fără morți", dar care conțin pumnale? Sau pumnalele, depozitare ale unor puternice conotații spirituale, să fi fost subiectul unor ritualuri specifice războinicilor, pe care nu le-am putut surprinde?

Un răspuns rezonabil, solid și satisfăcător încă nu se poate da.

Nu trebuie evitată și discuția despre braconajul sălbatic al arealului capitalei dacice, practicat decenii la rând, și alimentarea pieței occidentale de antichități cu zeci de pumnale *sica* provenite „din mediul tracic/dacic". Au fost fie braconate, dar considerate fără valoare (preferatele căutătorilor de comori au fost și sunt piesele de aur și argint) și abandonate, fie descoperite în afara siturilor arheologice (pe fondul lacunelor și impreciziilor legislative) și au luat calea „exportului"?

Sica *în reconstituiri istorice*

Oare braconarea sălbatică a arealului Sarmizegetusei nu a mobilat rafturile caselor de licitații cu aceste pumnale superbe, care fac acum deliciul colecționarilor occidentali? Probabil nu vom afla aceste detalii prea curând, dar acele zeci de pumnale prezente adesea meteoric în spațiul public, vin de undeva.

Astăzi numărul pumnalelor provenite din braconaj sau din descoperiri mai mult sau mai puțin fortuite este atât de mare, iar importanța lor atât de substanțială, încât s-au modificat paradigme istorice cu privire la unele aspecte ale civilizației dacice.

Încercând un fel de concluzie la dosarul arheologic și istoric al acestor pumnale, pot spune că ele și-au regăsit locul în povestea superbă a Regatului Dac și a puternicilor tarabosta.

Au contribuit la această reparație istorică ieșirea istoriografiei din menajul toxic cu decidenții politici și racordarea la bibliografia europeană, cercetările arheologice, abordarea subiectului de istorici și arheologi consacrați, descoperirile numeroase făcute de amatorii de detecții metalice și publicarea și republicarea dosarului istoric al pumnalelor. În mod oarecum straniu însă, cel mai mare impact în mentalitatea publică a fost dat de numeroasele reconstituiri istorice, cu specific pe Antichitatea clasică, făcute de diverse asociații culturale dedicate *reenactmentului* (reconstituirii istorice) antic(e).

Aproape oricine a participat la o astfel de prezentare a văzut pumnale încovoiate, mai bine sau mai puțin bine reconstituite, de la *kitsch*-uri ordinare la superbe reconstituiri tehnico-artistice, atârnând la brâul oricărui „dac", fie el nobil, soldat, femeie, copil, preot sau pălmaș oarecare.

Prezența lor însă a dus prea departe reparația istorică, vulgarizând un simbol nu al dacilor în general, ci al aristocrației dacice. Într-o realitate evidentă, pumnalul *sica* doar s-a așezat, deocamdată, pe același palier cu teribila și la fel de omniprezenta sabie curbă.

Semn că mai avem de muncă la așezarea corectă a pumnalului *sica* în matricea lui ideologică, socială și militară și la transferul acestui loc în conștiința publică. ■

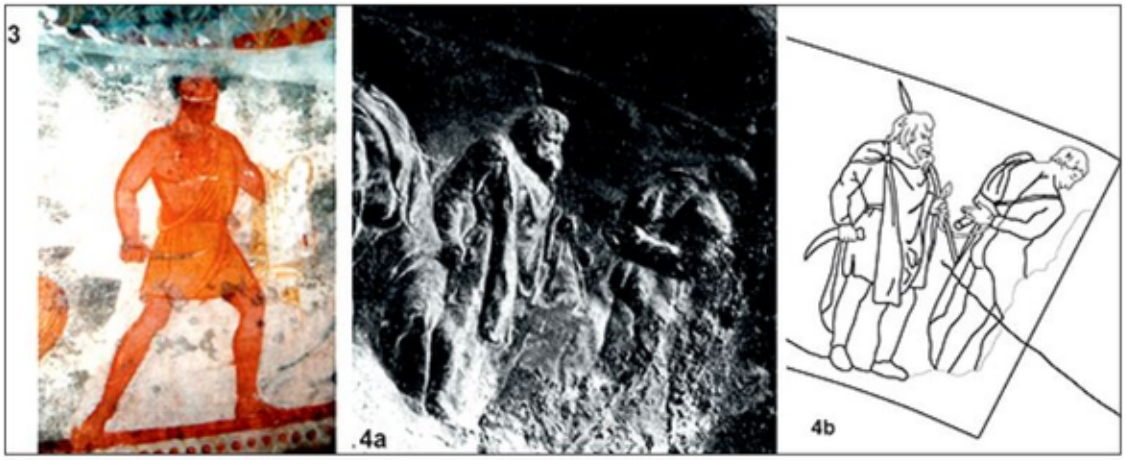

La Alexandrovo, Bulgaria, un personaj înarmat cu pumnal curb (stânga); iar în următoarele imagini de la Crater, Balcik, Bulgaria, un prizonier este escortat de un personaj înarmat cu un pumnal încovoiat

(*Prol.*, XXXII) a fost o realitate suficient de vizibilă, cât să fie remarcată pretutindeni.

Aceste noi pumnale, traduse în puncte pe hartă, și-au pus amprenta asupra spațiului dominat de elitele dacilor și, implicit, asupra cunoașterii și înțelegerii dispersiei culturale, care a avut în centrul ei aristocrația războinică ce se identifica cu pumnalele încovoiate.

SCENA DE PE COLUMNĂ

O altă realitate istorică este traseul lor istoric, ce începe în Balcanii de nord, trece Dunărea în Oltenia actuală, ajunge în vestul Munteniei și sudul Transilvaniei, iar de aici spre periferia Regatului Dac, până în Ucraina Subcarpatică. Mai rar, astfel de pumnale se regăsesc, în diferite contexte, în Dobrogea, Curbura Carpaților și Moldova centrală. Dispersia lor a fost legată atât de o discutabilă „migrație" a unor grupe sau clanuri în expediții războinice (dificil de argumentat demografic și arheologic), cât și de un mimetism ideologic bazat pe un model cultural și marțial de succes. Cel mai probabil scenariu conține câte ceva din ambele posibilități, bagajul de caracteristici determinând, în final, un anume mod comportamental, transformat, apoi, în tradiție și specificitate.

Nici sensul sau cursul dispersiei nu sunt suficient de bine documentate și înțelese. Pe fondul apetenței tracilor pentru armele curbe, pumnalele *sica*, veritabile creații ale lumii lor, apar definitivate ca morfologie și semnificație începând din secolul IV î.H., întâi în aria nord-balcanică, pentru ca din secolul II î.H. să fie semnalate în mediul dacic și ulterior mai departe, către periferia Regatului Dac. Translarea peste Dunăre a fenomenului este datată începând cu sfârșitul secolului al III-lea – începutul secolului al II-lea î.H.

Cronologia inventarelor care conțin pumnale *sica* prezintă anumite sincope dificil de explicat și gestionat în logica istorică. Aproape toate descoperirile au fost datate în secolele II – I î.H., majoritatea plasate relativ în epoca lui Burebista. Acest fapt este greu de racordat cu dimensiunea și intensitatea întregului fenomen militar din timpul Regatului Dac. Lipsa pumnalelor din descoperirile arheologice datate după epoca lui Burebista își găsește cu greutate acum o explicație, chiar dacă mormintele dacice și implicit sacrificarea armamentului sunt, ele însele, o raritate după reformele lui Deceneu și domnia marelui rege.

Practic, dacă nu am fi avut scena de pe Columna lui Traian în care regele Decebal se sinucide cu un pumnal curb, atunci nu ar fi existat niciun argument solid care să asocieze această armă cu elitele militare și politice ale Regatului Dac până la cucerirea romană.

Columna mai conține un alt aspect greu de explicat. Cu toate că ilustrează pumnalul curb cu care regele dac și-a luat viața, alte astfel de arme lipsesc cu desăvârșire de pe reliefuri, inclusiv de pe baza monumentului. Pe scenele de pe piedestal, unde, într-o fascinantă alegorie reprezentând *congeries armorum* (armele capturate de la inamic), sunt prezente toate tipurile de arme folosite de daci (armuri de

Gara Cuibușorul și stadionul în plan secund

Asociației sportiv-culturale a C.F.R. Potrivit mărturiilor, stadionul Giulești a fost inspirat de modelul arenei „Highbury" a echipei Arsenal Londra. Una dintre asemănările cu stadioanele britanice de dinainte de Al Doilea Război Mondial este tunelul de acces de la vestiare, care era plasat în spatele uneia dintre porți.

Echipa de fotbal rapidistă se antrenează și folosește noul stadion în mod constant din 1937. În scurt timp, Giulești a găzduit antrenamente ale echipei naționale, cuplaje, dar și meciurile grupării rapidiste în cadrul Cupei Europei Centrale, cu formațiile Ujpest și Genoa. În plus, în pauzele meciurilor de fotbal se organizau alte tipuri de evenimente sportive, cum ar fi întreceri atletice.

În vara anului 1939, stadionul găzduiește Ceferiada, un eveniment cu substrat politic. Cu acel prilej, regele Carol al II-lea inaugurează oficial stadionul la 10 iunie, deși arena găzduise deja zeci de meciuri. În fapt, arena nu fusese terminată în totalitate în 1936, așa că pentru Ceferiada din 1939 autoritățile au finanțat modernizarea stadionului. Astfel, în martie 1939, C.F.R. a oferit o subvenție de 20 de milioane de lei pentru completarea lucrărilor. „La 8 iunie, când au loc serbările străjerești, cu ocazia aniversării Restaurației, stadionul trebuie să fie gata", scria publicația *Sportul Capitalei*. S-a construit loja regală, au fost redecorate și finisate mai multe camere interioare, îmbunătățite și completate instalațiile stadionului. Totul era făcut pentru a asigura confortul invitaților speciali care participau la Ceferiadă și pentru a oferi o lovitură de imagine. Carol al II-lea a fost personajul central al evenimentului. La Ceferiadă au mai participat Marele Voievod Mihai, prințul Paul al Greciei, membri ai Guvernului, delegați ai căilor ferate din Europa, dar și numeroși diplomați străini. Aceștia au putut asista la defilarea fanfarei ceferiste și a sportivilor din mai multe cluburi feroviare.

Arhitectura stadionului giuleștean a influențat profilul mișcării suporterilor rapidiști. Tribunele apropiate de gazon au creat o relație strânsă între suporteri și echipă, iar corul impresionant al fanilor a generat constant presiune asupra adversarilor. Apropierea de șinele de cale ferată a făcut ca de fiecare dată când Rapidul avea meci pe teren propriu, locomotivele ce treceau prin dreptul stadionului să emită semnale sonore prin care să salute evenimentul. Stadionul a avut multă vreme și o ciudățenie arhitecturală, lipsa unei peluze, iar forma de „U" a arenei l-a făcut memorabil. Fanii au oferit o interpretare simbolică a arhitecturii, considerând că în partea închisă se decantează bucuriile generațiilor de fotbaliști și suporteri, iar pe partea deschisă se evaporă necazurile.

Interesul pentru meciurile Rapidului a crescut după Al Doilea Război Mondial și a făcut ca stadionul Giulești să fie constant plin. În anii 1950, reprezentanții clubului și ai Căilor Ferate Române au devenit preocupați de acest aspect și au propus autorităților comuniste să aprobe extinderea stadionului cu 8.000 de locuri. „Problema măririi capacității stadionului Giulești a devenit acută. Participarea masivă a spectatorilor la

În anul demolării, 2019, Lucian Ionescu (oficial al clubului, în prezent) a coordonat publicarea unui material de 64 de pagini dedicat stadionului Giulești. Publicația reunește numeroase povești ale celor care au pătruns în ceea ce chiar rapidiștii au catalogat drept templu sau „the theatre of dreams" (Teatrul Visurilor), sintagmă prin care Bobby Charlton făcea referire la Old Trafford, stadionul lui Manchester United. Scriitorul Radu Paraschivescu aprecia că „potcoava giuleșteană a fost, păstrând proporțiile, un teatru al visurilor care, chiar dacă nu s-au oprit mereu pe streașina lumii, au dospit în patimă, poezie, glumă, plânset și șpriț rece". Mai multe despre istoria clubului Rapid București puteți citi în cartea *Rapidismul: istoria unui fenomen sportiv*, publicată la Editura Pro Universitaria din București, sub semnătura autorului acestui articol.

STADIONUL GIULEȘTI, UN LOC AL MEMORIEI SPORTIVE ȘI SOCIALE

Stadionul Giulești în 1939

POMPILIU-NICOLAE CONSTANTIN

Anul 2022 consemnează inaugurarea noului stadion Giulești, la mai bine de doi ani de la debutul construcției. Arena clubului Rapid București este una modernă, care ia locul vechiului stadion, demolat în primăvara anului 2019. Arena din Giulești a creat momente și amintiri, a coagulat o comunitate de suporteri cu interese comune și a găzduit evenimente importante pentru rapidiști, dar și pentru suporterii echipei naționale, cum a fost victoria României cu 5 – 1 în fața Germaniei, la 28 aprilie 2004. Acest loc al memoriei are o istorie fascinantă, din care am selectat câteva secvențe relevante.

Clubul Rapid a fost creat în 1923. La început nu a avut un stadion propriu, echipa de fotbal fiind nevoită să joace meciurile de acasă pe alte stadioane bucureștene. În momentul în care clubul devine un actor important în peisajul sportiv românesc, instituția care îl patronează, Căile Ferate Române, decide construcția unui stadion în cartierul Giulești, în vecinătatea șinelor de tren. Demersurile pentru ridicarea noii arene au fost inițiate la începutul anilor 1930, dar s-au concretizat abia în decembrie 1935, când statul acordă autorizația de construcție. Lucrările au fost realizate în cursul anului 1936. La vremea respectivă, jurnaliștii considerau că arena giulesteană era probabil cea mai frumoasă din Europa Centrală și de Est.

Stadionul a fost proiectat și construit de arhitectul Gheorghe Dumitrescu, sub patronajul

HOMANUL DE DRAGOBETE

Dragobetele, sărbătoarea iubirii în stil românesc, marchează începutul primăverii, al naturii revenite la viață. Una dintre credințele populare mai puțin cunoscute astăzi implica și căutarea în pădure a rădăcinilor de homan, o plantă cu adevărate puteri miraculoase.

De ziua Dragobetelui nu se lucra, prilej de bucurie și horă

Și când viața îi oferea [locuitorului din Cerneți, județul Mehedinți – *n. red.*] și câte un prilej de bucurie, știa să profite. Băieții și fetele *homâneau* la Drăgobete (mergeau să scoată o rădăcină numită homan din pădure, la 24 februarie și fetele care se lăiau [se spălau – *n. red.*] cu acest homan credeau că le va aduce noroc), chihotind și cântând, horeau în Duminicile Cârnelegilor [este vorba de duminica din săptămâna antepenultimă din postul Crăciunului, respectiv cea din ultima săptămână din postul Paștelui, săptămâni în timpul cărora credincioșii ortodocși pot mânca de dulce în zilele de miercuri și vineri – *n. red.*] sau la praznice și se căsătoreau de timpuriu.

(C. Pajură, D.T. Giurescu, *Istoricul orașului Turnu - Severin*, Tipografia Tiparul Românesc, București, 1933)

Omag, oineag, foac sau omăgiță este o plantă cunoscută sub numirile acestea mai cu seamă de ciobanii și bătrânii satelor de la munte. Crește prin locuri umede, pe stânci, jgheaburi sau torente, pe la 1.000 – 1.500 m alt. În știință și farmacie se cunoaște sub numele de *Aconitum Nappelus L.* Înălțimea acestei plante depinde de locul pe unde crește; pe vârfurile înalte este mic 20 – 30 cm, mai jos putând ajunge la o înălțime de 1 – 1 1/2 m (Valea Bicazului – Neamț). Are flori frumoase albastre-violete. Rădăcina este îngroșată și are forma de morcov.

Toate părțile plantei sunt puțin otrăvitoare, rădăcina însă și mai otrăvitoare. Partea îngroșată a rădăcinii se strânge în India și se vinde în comerț pentru nevoile farmaceutice. În Europa și mai cu seamă la noi aceste rădăcini nu se strâng, aducându-se din acele părți. Din această cauză nu prea avem încredere în aceste rădăcini pentru că sunt amestecate sau sunt slabe, fiind falsificate cu alte rădăcini sau sunt alterate, așa că medicamentele ce se prepară nu ne dau, de multe ori, rezultatele dorite. Printre rădăcinile de omag aduse din India, multe nici nu sunt de omag.

Puterea otrăvitoare a omagului este cunoscută încă din vechime, căci în tovărășia cucutei se întrebuințau la otrăvirea celor căzuți în disgrație. În farmacie se prepară din foi o pulbere, care se dă în cantitate de 0,05 – 0,50 ctg o fiertură din 0,50 ctg foi zdrobite (uscate) la 100 gr apă suc, un extract alcoolic, o tinctură alcoolică (plămădită de alcool). Toate aceste preparate sunt recomandate spre a combate tusea nervoasă, nevralgiile periodice, reumatismul articular și mai ales cel poliarticulur. Tinctura de aconit (omag) amestecată în părți egale cu tinctura de iod se întrebuințează la badijonarea gingiilor umflate. Poporul fierbe această plantă în apă, cu care apoi spală vitele pentru a distruge insectele.

(Ioan Grințescu, *Plantele farmaceutice ale poporului român*, în *Cultura poporului*, București, 10 martie 1929)

În zi de meci (stânga) și o dispută între Rapid și Oțelul Galați, din 1988

match-urile de fotbal face acest stadion să devină inutilizabil pentru competiții importante", se arată într-o scrisoare din primăvara lui 1957, semnată de președintele clubului. Pentru extinderea stadionului Giulești se solicitau șapte milioane de lei, dar demersul nu a avut succes. Cu acea ocazie aflăm că la meciul giuleștenilor cu Flamura Roșie Arad asistaseră 40.000 de persoane, dar mulți pătrunseseră ilegal, din cauza breșelor de securitate. Documentul ne indică și cheltuielile anuale ale clubului pentru salariile celor care se ocupau de întreținerea arenei, care se ridicau la 156.000 de lei. Salariul mediu brut de la acea vreme era de 671 de lei.

La meciurile Rapidului participau suporteri ce proveneau din toate categoriile sociale, însă o atenție aparte a fost acordată legăturii între clubul giuleștean și oamenii de cultură, deoarece mai mulți actori, scriitori și cântăreți erau simpatizanți ai alb-vișiniilor. Alăturarea stadionului de Teatrul Giulești a permis frecvent actorilor să participe la antrenamentele și meciurile rapidiștilor. Aceștia erau o mică parte dintre cei aproximativ 20.000 de spectatori care veneau constant pe arena din Giulești. În 1984 conducerea clubului a decis numerotarea locurilor, create la o distanță de 45 cm, pentru a avea o evidență mai clară a celor care intră pe stadion, așa că s-a obținut o capacitate de 17.072 de locuri.

Stadionul a avut și perioade mai puțin bune în perioada comunistă, deoarece echipa a fost obligată să joace meciurile de acasă pe alte stadioane din diferite motive, cum ar fi derapajele suporterilor sau dorința oficialilor vremii de a organiza cuplaje pe stadionul 23 August. Așa a ajuns Rapidul să joace pe stadionul „Republicii", în Ghencea sau în Regie. Giuleștenii au fost exilați chiar și la Urziceni, în sezonul 1978 – 1979, unde au jucat trei meciuri ca gazde. Asta după ce la un meci cu F.C. Scornicești, fanii au strigat „Ura, drăguța mea, țăranul e pe câmp", pentru a ironiza faptul că localitatea în care se născuse Nicolae Ceaușescu devenise oraș.

După 1989, stadionul a rămas în proprietatea Ministerului Transporturilor, a fost administrat de Clubul Sportiv Rapid și a fost închiriat echipei de fotbal. La începutul anilor 1990, în perioada când Nicolae Văcăroiu era premierul țării, peluza nord a stadionului Giulești a fost reconstruită, iar respectiva peluză a devenit cunoscută în rândul fanilor ca „peluza Văcăroiu". După căderea comunismului se produce și mutarea galerici de la tribuna a doua a stadionului la peluza opusă Teatrului Giulești, cea care fusese cunoscută în trecut drept „Peluza Copiilor". De fapt, copiii au crescut mari și au preluat modelul occidental de organizare, dar și rolul de voce omogenă a rapidismului. În perioada cât George Copos a patronat clubul, stadionul a cunoscut mici îmbunătățiri, aduse gazonului, tabelei de marcaj, nocturnei, dar asta nu a împiedicat degradarea constantă a arenei. Construirea unui nou stadion a părut soluția firească. ■

Noua arenă Giulești

DOUĂ FAMILII AU UMPLUT GOLUL DE PUTERE

Cu toate că istoriografia a prezentat instaurarea stăpânirii arabe drept începutul unei epoci grele pentru armeni, în realitate, nobilii s-au bucurat de o oarecare autonomie. Califii omeiazi (661 – 750) au înțeles că era avantajos să guverneze prin intermediul prinților locali, care cunoșteau specificul provinciilor lor și puteau relaționa mult mai bine cu populația. Totodată, nobilii armeni aveau la dispoziție un număr important de trupe de cavalerie grea, spre deosebire de primii califi, astfel că cele două tabere au ajuns la un *modus vivendi*.

Califii au înțeles că pentru a putea controla teritoriile armene, trebuia să se implice în diferitele dispute dintre marile familii nobiliare, astfel că au început să îi sprijine pe nobilii armeni care manifestau tendințe pro-arabe. Treptat, două familii reușesc să se impună pe scena politică armeană: bagratizii și artsrunizii, în detrimentul altora, care fuseseră mult mai puternice în secolele anterioare – Mamikonian, Rshtuni, Kamsarakan.

Ascensiunea noilor familii se datorează și sprijinului pe care l-au primit din partea califilor, dar și unor epurări în sânul aristocrației armene. Cea mai importantă a fost cea din 775, ca urmare a unei rebeliuni a prinților armeni, conduși de familia Mamikonian, împotriva califului abbasid al-Mansur (754 – 775). Acesta din urmă suspendase plata unor stipendii către prinții armeni (o măsură instituită de predecesorii omeiazi) și instituise o serie de taxe care trebuia strânse din teritoriile armene. Mai multe familii nobiliare – Kamsarakan, Rshtuni, Bagratuni – s-au alăturat revoltei, însă altele, precum Artsruni, au decis să rămână neutre. Bătălia decisivă a avut loc la Bagrevand, unde rebeliunea armeană a fost zdrobită de armata califului.

În urma înfrângerii, unele familii au dispărut definitiv, în timp ce altele au ajuns să ocupe o poziție secundară în ierarhia puterii din Armenia. Artsrunizii au avut cel mai mult de câștigat. Fiind neutri, după victoria califului și-au putut consolida stăpânirea în teritoriile din sud-vest (Vaspurakan). Bagratizii au fost nevoiți să se retragă în fortărețele din zonele montane, după care, treptat, au început să umple golul de putere lăsat de dispariția celorlalte familii nobiliare.

Regii Smbat I al Armeniei, fiul luiAșot I, și Gurgen I al Iberiei, amândoi membri ai dinastiei bagratide

Represaliile arabe s-au extins și în Georgia, în contextul în care și acolo au existat participanți la rebeliunea prinților armeni. Un număr ridicat de nobili georgieni au fost executați, astfel că s-a creat un vid de putere. Și acesta a fost umplut de bagratizi prin intermediul unor alianțe matrimoniale cu guaramizii, membrii uneia dintre cele mai puternice familii nobiliare din teritoriile georgiene.

Cu toate că suferiseră de pe urma represaliilor întreprinse de califul al-Mansur, bagratizii au reușit, treptat, să își consolideze puterea în teritoriile armene. De la mamikonieni au ocupat provinciile Taron, sudul Taykului și Bagrevand; de la kamsarakani Arsharunik și Siracene, în care se găseau și orașele Bagaran și Ani – viitoare capitală a regatului armean.

PRINȚUL PRINȚILOR PRIMEȘTE COROANA REGALĂ

Ascensiunea bagratizilor coincidea și cu manifestarea unui interes crescut al împăratului din Constantinopol față de teritoriile caucaziene, pe fondul slăbirii autorității califilor în favoarea

Reconstituire după statuia regelui Gagik I al Armeniei (989 – 1017/1020), în timpul domniei căruia dinastia bagratidă a ajuns la apogeu

ASCENSIUNEA REGATULUI ARMEAN SUB AȘOT I BAGRATUNI

DAVID LINUS NEAGU

Ruinele zidurilor orașului Ani

Istoria armenilor a fost marcată de lipsa unității politice, cauzată de tendințele centrifugale ale nobilimii armene și refuzul acesteia de a accepta să fie condusă de un alt armean (Magazin istoric**, nr. 9/2020). Istoricii au încercat să înțeleagă construcția statală armeană și poziția regelui în societate, ajungând la concluzia că acesta din urmă era doar** primus inter pares**.**

Cyrill Toumanoff (1913 – 1997), istoric de origine georgiană care s-a ocupat de istoria Caucazului, a prezentat evoluția statală armeană: migrațiile indo-europene i-au adus pe proto-armeni în contact cu populația locală din platoul armean (estul Anatoliei și Caucazul mic), iar în urma amestecului a rezultat un neam ce avea atât influențe indo-europene, cât și locale. Treptat, s-au dezvoltat o serie de triburi, unul dintre acestea ajungând să fie mai puternic decât celelalte și, cu sprijin extern, să preia puterea, formând un regat (Magazin istoric**, nr. 4/1995).**

Modelul continuă și în Evul Mediu, doar Regatul Armean al Ciliciei (1198 – 1375) reprezentând o abatere de la regulă. Acesta era un stat de factură europeană, ca urmare a influenței latine exercitate asupra armenilor de cruciații care s-au stabilit în Orient (Magazin istoric**, nr. 4/2000, 7/2020).**

În anul 428, nobilii din Persarmenia (teritoriul intrat sub autoritatea șahului persan din Ctesiphon, actualul Irak, după ce Armenia Mare a fost împărțită între Imperiul persan Sasanid și cel Bizantin în anul 387) l-au rugat pe șahul sasanid să aboleasca monarhia armeană (331 î.H. – 428 d.H.). Dintotdeauna, nobilimea armeană a dat dovadă de tendințe centrifugale. Membrii acesteia adesea au purtat tratative cu puterile externe fără a avea încuviințarea regilor.

Dispariția monarhiei și instaurarea regimului *marzpan* (guvernatori numiți de șahul sasanid) au dus la cristalizarea celor două tabere ale nobilimii: cea pro-bizantină și cea pro-sasanidă, accentuând lipsa unității din teritoriile armene. Secolul al VII-lea a adâncit această criză, în contextul războaielor dintre Bizanț și Imperiul Sasanid și al invaziilor arabe (*Magazin istoric*, nr. 8/1993, 1/2021).

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

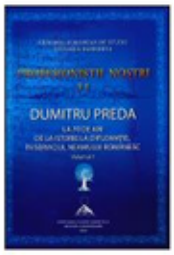

● **DUMITRU PREDA LA 70 DE ANI. DE LA ISTORIE LA DIPLOMAȚIE, ÎN SERVICIUL NEAMULUI ROMÂNESC. VOL. I, II** (ediție coordonată și argument de **Dr. Ioan Lăcătușu** și îngrijită de **Vasile Stanciu** și **Ciprian Hugianu**)
Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2021, 364 pp. (vol. I), 668 pp. (vol. II)

● **Gheorghe Onișoru – STALIN ȘI POPORUL RUS... DEMOCRAȚIE ȘI DICTATURĂ ÎN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ. PREMISELE INSTAURĂRII COMUNISMULUI**
Editura Corint, București, 2021, 542 pp.

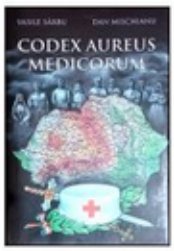

● **Vasile Sârbu, Dan Mischianu – CODEX AUREUS MEDICORUM DACO-ROMANORUM: 1914 – 1919: PARTICIPAREA MEDICILOR ROMÂNI LA RĂZBOIUL DE REÎNTREGIREA NEAMULUI ȘI LA UNIREA DIN 1918**
Editura RAO Distribuție, București, 2021, 696 pp.

● **Dan Pîrvulescu – MONEDELE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI RADU I**
Editura Muzeului Municipiului București, București, 2016, 221 pp.

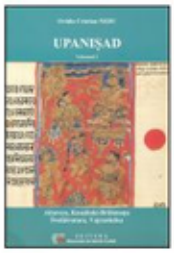

● **Ovidiu Cristian Nedu – UPANIȘAD, VOLUMUL I. AITAREYA, KAUSITAKI-BRAHMANA, SVETASVATARA, VAJRASUCIKA**
Editura Muzeului de Istorie Galați, Galați, 2015, 235 pp.

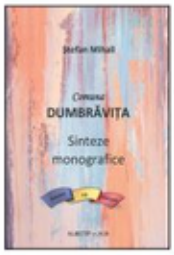

● **Ștefan Mihali – COMUNA DUMBRĂVIȚA. SINTEZE MONOGRAFICE. CRONICA EROILOR**
Editura Eurotip, Baia Mare, 2018, 120 pp.

● **Nicolae al României – BUNICUL MEU REGELE MIHAI**
Editura Vremea, București, 239 pp.

● **Petru Galiș, Ioan Sur – PLESCA, SATUL DINTRE VĂI – CINCI SECOLE ȘI JUMĂTATE DE LA ATESTAREA DOCUMENTARĂ – (1471 – 2021) (prefață de Florin Ioan Chiș)**
Editura Caiete Silvane, Zalău, 2021, 236 pp.

● **Julia Boyd – CĂLĂTOR ÎN AL TREILEA REICH. MĂRTURII ALE VIZITATORILOR STRĂINI DESPRE NAZISM** (traducere din limba engleză de **Adriana Bădescu;** prefață de **Sorin Turturică**)
Editura Corint, București, 2021, 524 pp.

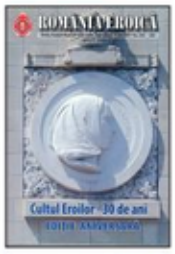

● **ROMÂNIA EROICĂ** (Revista Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria". Revistă de cultură și educație patriotică, de cinstire a eroilor neamului)
Nr. 2 (63), Anul XXIV – 2021, 84 pp.

● **CAIETE SILVANE** (Revistă de cultură, sub egida Uniunii Scriitorilor din România)
Anul XVII, Nr. 12 (203), decembrie 2021, 52 pp.

● **BĂRĂGANUL ORTODOX** (Periodic al Episcopiei Sloboziei și Călărașilor)
Anul XIX, Nr. 221, octombrie 2021, 23 pp.

Ruinele catedralei armene din Ani, clădită la începutul veacului al XI-lea

emirilor locali. Prinții bagratizi încep să primească diferite titluri din partea califilor, prin care le era recunoscută autoritatea în teritoriile armene, căpătând o oarecare preeminență în raport cu celelalte familii nobiliare. Această mișcare avea rolul de a-i transforma pe armeni în agenți ai autorităților de la Bagdad, a căror misiune era aceea de a contracara influența emirilor locali, care se rupseseră de puterea centrală și duceau propria politică.

În acest climat se consolidează și mai mult legătura cu Imperiul Bizantin prin negocieri între patriarhul Fotie (858 – 867; 877 – 886) și catolicosul (conducătorul Bisericii Armene) Zakaria I (855 – 876). Negocierile reprezintă o parte a unui plan mai extins al patriarhului constantinopolitan, prin care își propunea să contracareze pretențiile universale ale Sfântului Scaun din Roma și să extindă influența propriului scaun patriarhal în zona Mării Negre. Nu au avut efectul scontat – unirea Bisericii Armene cu Constantinopolul –, însă indică pe de o parte interesul bizantinilor față de Caucaz, iar pe de altă parte modul în care armenii încercau să mențină un echilibru între două mari puteri.

Profitând de slăbirea autorității abbaside ca urmare a unor califi slabi, către jumătatea secolului al IX-lea prinții armeni au încercat să își consolideze puterea organizând revolte. Printre liderii răscoalelor se număra și Smbat Bagratuni, care ocupa dregătoria de *sparapet* (comandant al armatelor armene). În timpul unei invazii musulmane de la jumătatea secolului al IX-lea a fost capturat și dus la Samarra (în Irakul de astăzi), unde a fost ucis pentru că a refuzat să se convertească la Islam.

Fiul său,Așot, a purtat o serie de războaie împotriva emirilor arabi din zonă, fapt ce i-a atras simpatia califului al-Musta'in (862 – 866). Acesta i-a oferit titlul de *ișkhanat ișkhan* (prinț al prinților), cea dintâi poziție în ierarhia princiară armeană. În contextul în care Bizanțul începuse deja să își manifeste interesul pentru teritoriile armene, califul al-Mu'tamid (870 – 892) a decis să îi ofere luiAșot o coroană regală, acesta întemeind regatul bagratid în 885. Astfel, abbasizii își asigurau suzeranitatea asupra Armeniei, iar armenii își fondau propriul lor regat.

REGATUL SCINDAT, CUCERIT TREPTAT

Așot I Bagratuni a început să își extindă autoritatea și asupra celorlalte teritorii caucaziene, de pildă prin susținerea lui Adarnase al IV-lea al Iberiei (regiune istorică din Georgia actuală) împotriva lui Bagrat I al Abkhaziei. Însă ca și în cazul monarhiei arsacide (12 – 428 d.H.), regii bagratizi se impuneau cu greu în fața nobililor, care își conduceau propriile principate fără a accepta în vreun fel imixtiunea autorităților centrale.

În secolul următor, o serie de prinți aparținând celorlalte ramuri ale familiei bagratide au format alte regate – Lori, Kars –, care au slăbit autoritatea regelui. În sud-vestul Armeniei, Gagik Artsruni a obținut sprijinul emirului de Azerbaidjan Yusuf ibn Abi'l-Saj (901 – 928), care în anul 908 l-a încoronat rege, contracarând orice încercare a lui Smbat I Bagratuni de a aduce provincia Vaspurakan sub autoritatea bagratidă.

Monarhia bagratidă a reprezentat o epocă de aur în istoria armenilor: regii și nobilii au patronat cultura, iar din această perioadă ne-au parvenit unele dintre cele mai frumoase exemple ale arhitecturii armene. Înflorirea culturală și prosperitatea economică și-au găsit expresia în orașul Ani, capitala regatului bagratid în perioada 961 – 1045, cunoscut și sub numele de „orașul celor 1001 biserici".

Regatul bagratid, alături de celelalte regate anexe și de teritoriile familiei Artsruni din Vaspurakan nu s-au putut opune expansiunii bizantine în Caucaz. Primul teritoriu anexat de imperiu a fost Principatul de Taron (967), urmat de Principatul de Tayk (1021/22), Regatul de Vaspurakan (1021/22), Regatul de Ani (1045) și Regatul de Kars (1065).

Însă noile cuceriri nu au fost de lungă durată. Invaziile turcilor selgiucizi în Anatolia și înfrângerea de la Manzikert (1071) au împins granițele bizantine până aproape de Constantinopol, Armenia Mare fiind încorporată în teritoriile Marelui Imperiu Selgiucid. Un număr mare de nobili au migrat către Cilicia, unde au pus bazele unor noi principate. Din acestea avea să ia naștere, în 1198, ultimul regat armean, un regat în exil, cu puternice influențe latine. ■

CASTELUL BETHLEN DIN CRIȘ

ÜNIGE BENCZE (Muzeul Județean Mureș),
LEVENTE-LÁSZLÓ ZÓLYA (Asociația Sanct Ladislaus)

Ansamblul castelului Bethlen se află pe teritoriul județului Mureș, comuna Daneș, în centrul satului Criș, pe un deal, la o altitudine de 422 m, pe malul stâng al pârâului Criș. Castelul din Criș reprezintă probabil cel mai frumos exemplar dintre castelele renascentiste cu influențe arhitecturale din Italia și Ungaria superioară. Istoria castelului este cunoscută în mare parte din surse scrise, dar și din cercetări arhitecturale de istoria artei și arheologice. Cititorul interesat poate găsi nenumărate variante și discuții despre cronologia ansamblului, care la rândul lor pot provoca o confuzie generală.

Ansamblul castelului și suprafața cercetată arheologic în anul 2020, fotografie aeriană

Prima informație despre satul Criș s-a păstrat din anul 1305, când fiii lui Apa (Nicolaus, Gregorius și Iacobus) și-au împărțit moșiile din Transilvania în trei părți. Domeniul Criș a ajuns la comitele Gregorius împreună cu alte opt sate. După moartea lui Gregorius, frații săi și-au reîmpărțit moșiile; astfel, Criș a ajuns la Iacobus. Din acest moment până la naționalizare și evacuarea ultimilor membri ai familiei din 1949, castelul a rămas fără întrerupere proprietatea familiei Bethlen. O ramură a familiei chiar își trage numele de aici.

UN CASTEL CU MULȚI PROPRIETARI

Din anii 1322 și 1340, avem date despre diferite conflicte ale familiei cu comitele de Târnava și scaunele săsești înconjurătoare. În anul 1349 s-a efectuat hotărnicia posesiunilor nobililor Bethlen (și anume: Mălâncrav, Criș, Stejăreni, Florești, Netuș și Roandola), rescrisă și confirmată în anul 1367. Pentru anul 1435 avem documentată o împărțire de proprietăți destul de detaliată între cei trei fii a lui Iohannes Bethlen (Nicolaus, Gregorius și Anthonius), din care aflăm că cei trei frați au căzut de acord ca Anthonius să primească conacul tatălui lor de la Criș, cu heleșteiele existente tot la Criș și morile de la Dumbrăveni. Important de subliniat este faptul că acesta este primul conac rezidențial menționat al familiei la Criș. Următoarele documente din anii 1482, 1491, 1525 conțin informații despre schimburi de imobile și locuri de lac sau heleșteie între membrii familiei Bethlen. Din toate aceste surse păstrate, numai trei documente conțin informații

GUVERNUL DE LA ORA UNU NOAPTEA

„De ieri după-amiază trăiesc ca buimăcit, tâmpit de câte s-au întâmplat și pe care nu le mai așteptam să se întâmple." Așa își începe însemnările zilnice omul politic Constantin Argetoianu din data de 11 februarie 1938.

Guvernul Miron Cristea; al cincilea din dreapta, Nicolae Iorga; al șaptelea, Gheorghe Tătărescu; lângă el, Constantin Argetoianu

La începutul anului 1938 politica de dezbinare a forțelor politice și de pregătire a instaurării unui regim de putere personală a regelui Carol al II-lea își vădea roadele. Alegerile din decembrie 1937 nu dăduseră un câștigător clar. Regele i-a încredințat mandatul să formeze guvernul lui Octavian Goga, al cărui partid ieșise pe locul patru la alegeri. Alianța acestuia cu legionarii stârnise îngrijorare și în țară și în cancelariile de la Paris și Londra, aliații tradiționali ai României. Carol al II-lea a considerat că sosise momentul să devină propriul „vizir".

Să-i dăm cuvântul din nou lui Constantin Argetoianu, să ne povestească cum a decurs ziua de 10 februarie. „Dejunasem la Georges Cantacuzino, unde mă cam enervasem din cauza platitudinii lui Antoine Bibescu față de Goga și Micescu [Istrate; juristul care a redactat Constituția carlistă din 24 februarie 1938]. După dejun, am luat-o spre cinematograful Scala, unde m-am dus să văd filmul *Napoleon și contesa Walewska,* cu Greta Garbo. Abia intrasem, era ora 3 ¼, și m-am pomenit cu un domn (ocupam un loc de margine, lângă culoar) susurându-mi la ureche, în întuneric: «Domnule ministru, am să vă fac o comunicare din partea d-lui mare șambelan [Ernest Urdăreanu]!» « Fă, domnule!» «Nu pot aici, domnule ministru!» În fine, m-a scos afară, ca să îmi spună că domnul mare șambelan mă ruga să mă duc acasă și îndată ce ajung să îl chem la telefon ca să vină numaidecât la mine, căci avea să îmi facă o comunicare."

Sosit acasă la Argetoianu, Urdăreanu îl anunță: „«Domnule ministru, situația e foarte gravă, Majestatea Sa s-a hotărât să adopte programul dvs. și să-l pună în aplicare!» Mi s-a părut că n-am priceput bine și am avut senzația că mi se prăbușește tavanul în cap! Prevederile mele se realizau punct cu punct: am spus într-adevăr totdeauna că regele se va ralia la program prea târziu, când nu va mai fi nimic de făcut."

Regele a chemat la Palat pe foștii prim-miniștri și pe șefii de partide în audiențe succesive, între ora 16.00 și 22.00, și i-a informat de hotărârea ce o luase de a institui un guvern de uniune națională, care să înlăture primejdia reprezentată de Garda de Fier și să mențină țara pe linia politicii externe tradiționale.

Pe la ora 21.00 Urdăreanu îl sună din nou pe Argetoianu și îi cere, în numele regelui, să accepte să fie ministrul Industriei, apoi îl convoacă la Palat la ora 23.30 pentru depunerea jurământului.

„Am sosit la Palat la ora 23.25. Deși totul era luminat *a giorno*, deși nu mai lipseau decât cinci minute până la ora fatală, n-am găsit acolo decât pe Flondor (mareșalul [Palatului]), un aghiotant, un popă și personalul de serviciu. În anticamere, pe scară, în imensa sală a Tronului răsuna a vraiște. Cinci minute după mine sosește și Patriarhul [Miron Cristea]. Viitorul prim-ministru vine drept la mine și mă întreabă: « Cine intră în guvern?» Capul meu! […]

În vremea asta, la etajul superior, la rege, stafiile partidelor se tocmeau încă cu suveranul."

La ora 01.00, a zilei de 11 februarie, noul guvern depunea jurământul.

D.M.

Regele Béla III

păstrat până astăzi. Tot la indicațiile sale s-a amenajat și sala mare reprezentativă numită „Palatul auriu" (*Aranyos palota*), unde a existat un tavan casetat, considerat cel mai vechi din Transilvania aflat într-un mediu laic (1676). De numele lui se leagă și stabilirea unei tipografii la Criș în 1684, care însă nu avut o viață lungă din cauza evenimentelor militare.

În secolele următoare Criș a fost împărțit și deținut mai ales de urmașii lui Alexius. Deoarece sursele arhivistice referitoare la ansamblul castelului sunt încă neexplorate și nu s-a efectuat o cercetare de parament completă, multe evenimente și detalii ne rămân necunoscute. Cercetări arheologice la castel s-au efectuat în mai multe etape, prima dată între 1974 – 1977, apoi în 1998, 2012, respectiv în anul 2020 – 2021.

Cercetările din perioada 1974 – 1977 au vizat mai multe puncte în cadrul ansamblului castelului: zona turnului circular, cunoscut drept turnul vechi, zona porții, interiorul capelei, exteriorul castelului – pe latura de est și bastionul de sud-est, latura de nord-vest și curtea interioară. Un scurt raport al cercetărilor a fost publicat în *Acta Musei Napocensis*, de conducătoarea săpăturilor, Mariana Beldie Dumitrache. Printre rezultatele cele mai importante se pot menționa: o groapă cu material ceramic variat din secolele XII – XV, în care s-a descoperit o monetă emisă de regele Béla III (1172 – 1196); un șanț de mari proporții, situat la vest de turnul circular și clădirea dreptunghiulară (șanț care a făcut parte cel mai probabil dintr-un sistem de fortificație de secol XII sau cel târziu de XIII); mai multe gropi cu material ceramic sau cu chirpic. Mariana Beldie Dumitrache a identificat cinci etape principale de construcție a castelului, printre care o primă etapă s-a conturat mai ales în jumătatea nordică a acestuia, prin ziduri ori șanțuri de demolare. Acestea ar reprezenta o primă fază de construcție despre care încă nu avem o imagine precisă. Tot ea datează această etapă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și până la mijlocul secolului al XV-lea, însă nu ne este clar dacă aceste amenajări aparțin uneia sau mai multor etape de construcție.

O altă etapă importantă a fost observată la construcția turnului circular și a corpului dreptunghiular adiacent (nucleu atribuit lui Marc Bethlen). Stratigrafic, fundațiile turnului circular au tăiat straturi de pământ cu material arheologic din secolele XII – XV. Autoarea a menționat că în jurul anului 1500 sau în prima jumătate a secolului al XVI-lea (anterior renovărilor întreprinse de Georgius Bethlen) s-a amenajat o nouă incintă cu un traseu neregulat, conform configurației terenului. Potrivit opiniei cercetătoarei menționate, din această incintă se mai păstrează în picioare turnul octogonal, îmbrăcat ulterior la bază cu zidărie de plan romboidal.

A treia etapă a fost identificată în renovările efectuate de Georgius Bethlen și soția sa, Clara de Nagykároly. După interpretarea lui M. Beldie Dumitrache, corpul dreptunghiular a fost alipit turnului circular în această perioadă. Tot atunci s-au efectuat și modificările la clădirea dreptunghiulară, parterul a fost boltit și etajul a fost împărțit în camere. La fațada estică s-au adosat camere mai mici și deasupra lor s-a amenajat loggia, care în lungime depășește fațada clădirii spre nord (aspectul de astăzi). Cercetările din 1977 au

Ortofotografie cu elementele cercetate (fundațiile bucătăriei, Z2, trei fundații de stâlpi din piatră, bârne de lemn și gropi de stâlpi)

Turnul circular

explicite despre existența unor case sau conace rezidențiale la Criș: în 1435, 1482 și 1509. Din moment ce abia acum am început să strângem sistematic informațiile documentare legate de ansamblul castelului de la Criș, sursele scrise din următoarele secole mai așteaptă să fie prelucrate și contextualizate.

Castelul a fost retrocedat familiei Bethlen în 2007, iar din anul 2014 se află în custodia Fundației „Sf. Francisc" din Deva, care administrează reabilitarea și cercetarea ansamblului. După cum arată documentele prezentate, castelul din Criș și-a schimbat foarte des proprietarii în cadrul familiei, încă din Evul Mediu, și a fost împărțit între moștenitori de mai multe ori, în diverse forme, astfel încât deocamdată este imposibil de urmărit cine și ce a modificat la castel.

Fondatorii castelului sunt considerați Marc Bethlen (1443 – 1473) și soția acestuia, Ana Laczk, care au amenajat elementul cel mai marcant al ansamblului, turnul vechi de formă cilindrică cu trei etaje, care în secolul al XVII-lea va primi încă două etaje. Acest turn a fost alipit unei construcții dreptunghiulare, o aripă de locuit ridicată mai devreme, fără o datare exactă. Însă, după cum vom vedea în următoarele rânduri și cum arată și sursele documentare menționate mai devreme, au mai existat conace în acest loc, încă din 1435, dar acestea nu au fost atestate deocamdată, nici arheologic și nici prin inscripții păstrate.

Cea de a doua perioadă de construcții majore, derulată între 1559 – 1598, în timpul lui Georgius Bethlen (1515 – 1577), dar și al fiului său cel mic Michael (1562 – 1602), este atestată de trei inscripții din 1559, 1588 și 1598. După unele opinii, în cadrul acestor renovări s-a construit loggia, amplasată pe fațada estică a clădirii dreptunghiulare. Conform altor păreri, aceasta a fost construită ceva mai târziu, numai în 1688, cum indică o giruetă astăzi dispărută, care se afla deasupra acoperișului scării de intrare în loggie. În 1588 și 1598 Michael a continuat construcțiile, a comandat ușile și ferestrele în stil renascentist, care se văd și astăzi pe turnul rotund. Construcțiile din 1559 au fost marcate de o mică inscripție păstrată deasupra intrării în clădirea dreptunghiulară, care indică o renovare și o reformare a unei clădiri mai timpurii, având cel mai probabil ca antecedente conacul de lemn al lui Nicolaus Bethlen (1465 – 1528) și cel al fratelui său Bernat (1463 – 1491), din anul 1509. Cel mai probabil, Francisc Bethlen (1601 – 1653) și soția acestuia, Caterina Kemény, se numără printre cei care au intervenit în decorarea clădirii dreptunghiulare. A fost și locul lui preferat, unde s-a căsătorit în 1627 cu prima soție, Susana Kamuthy.

Blazon nobiliar în basorelief (sursa www.wikipedia.org)

INTERPRETĂRILE PROPUSE

Ultima și cea mai amplă etapă de construcție s-a derulat între 1666 – 1683 și se leagă de numele lui Alexius Bethlen (1643 – 1696), strănepotul lui Georgius Bethlen. Alexius și-a început activitatea de reconstrucție la Criș la numai 25 de ani. A demolat vechea incintă presupusă și indicată de cercetările arheologice, iar în locul ei s-a ridicat o incintă patrulateră neregulată cu turnuri de colț în stil italian. Pe latura de est a curții s-a înălțat un nou corp de locuit și s-a adăugat ultimul etaj al turnului cilindric, astfel încât castelul a dobândit aspectul

Fundațiile și amenajări ale unei clădiri din secolele XVIII – XIX (detaliu S5, 2001); Z2 identificat în 2021, care se continuă spre vest de turnul circular (dreapta)

porană, care reprezintă etape de construcție/reconstrucție, de demolare sau de amenajare a terenului. S-a cercetat o parte a bucătăriei, reprezentată mai ales prin fundații de ziduri din perioada modernă, lipită de curtina sudică a castelului renascentist. Aceasta, fiind dezafectată, a ajuns în ruine cândva în secolul trecut.

În apropierea zidului sud-estic s-a descoperit fundația unui zid de piatră orientată NE-SV (numită Z1), care s-a păstrat doar pe o mică porțiune, însă a putut fi urmărită în forma amprentei gropii de fundare pe o distanță de 13 m. În partea central-vestică a suprafeței cercetate s-a conturat amprenta unei alte fundații (Z5), de formă aproximativ circulară, având diametrul de aproape 10 m. Adosată acesteia, surprinsă doar în forma gropii de scoatere a fundației în profilul vestic, o altă fundație a marcat existența unui zid orientat SE – NV (Z2), care s-a identificat în săpăturile de anul trecut, având calități de zidire și dimensiuni similare lui Z1. Raportul cronologic dintre cele trei ziduri poate fi reconstituit în felul următor: Z1 poate fi identificat cu un zid de incintă construit după secolele XII – XIII și înainte de construcția castelului renascentist din secolul al XVII-lea, cel mai probabil în secolul al XV-lea. Z2 este perechea lui Z1, deci poate fi considerată ca făcând parte din aceeași perioadă și fază de construcție. Fundația circulară, cel mai probabil a unui turn medieval, are cota de fundare diferită de cele două ziduri anterioare. În acest moment, nu știm dacă face parte din aceeași etapă de construcție sau a fost adăugat mai târziu, deși săpăturile par să indice totuși că acesta a fost ridicat după Z1 și Z2, el distrugând o parte din Z2. Urmele descoperite recent reprezintă, de fapt, colțul sud-estic al unei incinte construite foarte probabil în secolul al XV-lea de familia Bethlen.

Urmele acestei fortificații au fost identificate și în săpăturile din anii 1970, respectiv în 1998, atât în interiorul, cât și în exteriorul castelului actual. Această primă incintă (cunoscută) a avut o planimetrie și orientare diferite de cele ale castelului modern timpuriu. Dintre elementele acestuia, cercetările preventive au scos la lumină turnul circular sud-estic și fragmente din curtina estică (orientat SV – NE) și sudică (orientat SE – NV). Materialele arheologice (fragmente de oale, căldări de lut etc.) descoperite în nivelurile anterioare construcției primei incinte fortificate dovedesc existența în zonă a unei așezări medievale timpurii de secol XII – XIII.

În concluzie, considerăm că etapele de construcție ale ansamblului par să fie mult mai complexe decât cele care apar în publicațiile de specialitate. Noile rezultate arheologice și cele arhivistice, pe lângă faptul că au confirmat unele ipoteze, ridică noi întrebări, precum: când s-a ridicat incinta recent identificată, cu turn circular? Ce relații are acesta cu turnul vechi sau cu șanțul situat la vest de turnul circular? Care a fost construit primul, turnul vechi sau incinta cu turn circular sau dacă acestea au funcționat în aceleași timp? Cum a fost folosit terenul din afara incintei sudice de-a lungul timpului? Dacă sursele scrise indică existența unor conace deja din 1435, unde sunt urmele arheologice lăsate de acestea?

Cercetările viitoare trebuie să aibă în vedere o imagine a castelului, care a fost constant folosit timp de câteva secole și a fost încontinuu adaptat noilor necesități sau gusturi ale proprietarilor. Este cumva normal că nu vom fi în stare să separăm fiecare intervenție făcută vreodată de toți cei care au locuit în acest loc. Contextualizarea, interpretarea, dar și reinterpretarea rezultatelor arheologice reprezintă un proces ce necesită o abordare multidisciplinară, luând în calcul toate sursele disponibile. ■

scos la lumină fundații care atestă că această etapă de construcție a fost mult mai amplă: deoarece laturii de nord a incintei vechi i-a fost adosată o clădire cu un parter, cu trei camere, cu bolți de cărămidă și pardoseli din cărămizi hexagonale.

Fotografie aeriană cu urmele Z1 și turnul de colț circular (Z5)

TREI FAZE DE CONSTRUCȚII MAJORE

M. Beldie Dumitrache a datat a patra etapă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când s-au consemnat lucrări de modernizare ale sistemului defensiv sub conducerea lui Alexius Bethlen: vechea incintă cu un plan neregulat a fost aproape integral demolată și una nouă a fost ridicată conform stilului vremii. Interpretarea cercetătoarei a fost că din vechea incintă s-au păstrat o parte din latura de nord și turnul de nord-est, de plan octogonal. Zidirea noii incinte a fost începută probabil pe latura de nord-vest, apoi s-a continuat cu latura de vest și turnul de sud-vest (1675), cu latura de sud și turnul sud-est (1677) și cu latura de est. În 1681 a fost îmbrăcat turnul octogonal cu un bastion scund, în stil italian. În această perioadă a fost renovată și capela. Între 1683 – 1684, Alexius a înălțat pe latura de est a incintei un corp de locuit.

Ultima etapă a înregistrat intervenții minore (câteva adăugiri). În secolul al XVIII-lea însă s-a produs o alunecare de teren destul de importantă, care a provocat distrugerea turnului nord-vestic, a corpului de nord-vest, respectiv a porții. Poarta a fost reamenajată în 1804, a fost lărgită cu 3 m, dispunând de un nou ancadrament. În cursul secolului al XIX-lea a avut loc o altă reamenajare, fragmente din poartă fiind descoperite în poziție secundară. Tot în această perioadă a fost amenajat un canal din piatră, pentru scurgerea apei, care a traversat curtea și culoarul dintre cele două corpuri de la poartă.

În anul 1998 Raluca Iosipescu și Sergiu Iosipescu au efectuat o săpătură preventivă (*Magazin istoric*, nr. 3/2004), despre care s-a publicat numai o descriere succintă. S-au cercetat opt casete și o secțiune în zonele de vest și de nord ale incintei: în turnul de NV, partea de NV și partea centrală a curții, în colțul de NV și colțul de NE al loggiei, a fost decopertată curtina nordică și s-a cercetat exteriorul curtinei vestice. În unele cazuri, casetele erau plasate în locuri deja cercetate în anii 1974 – 1977. Cercetările din 1998 nu au adus rezultate foarte diferite, ci au produs mai degrabă o reinterpretare a rezultatelor din anii 1970. Autorii au sugerat numai trei faze de construcții majore.

Pentru o primă fază de folosire a terenului, cercetătorii au presupus un castel de tip „mottes castrales“ (o fortificație de pământ) cu un donjon (turn-locuință) înconjurat cu un șanț cu apă (identificată încă în săpăturile din anii 1974). Adrian A. Rusu este de părere că până acum atestarea acestui tip de fortificație nu a fost dovedită de exemple concludente cercetate și că datorită geografiei Transilvaniei medievale nu a fost neapărat nevoie de asemenea amenajări artificiale pentru a se așeza fortificații pe înălțimi. Cel mai probabil, fortificații care să se asemene cu *mote* puteau să existe, numai că nu erau exact la fel ca și cele identificate în zonele de câmpie. Ca o a doua etapă au fost considerate înălțarea castelului renascentist de Georgius Bethlen și fiul său Nicolaus, dar și lucrări comandate de Francisc Bethlen. A treia etapă de construcții de mare anvergură a fost atribuită lui Alexius Bethlen și fratelui său, Gregorius.

NOI ÎNTREBĂRI

Cercetări arheologice mai ample au fost reluate în anul 2020 și 2021, sub coordonarea Muzeului Județean Mureș, în colaborare cu Fundația „Sf. Francisc“ din Deva și Fundația Sanct Ladislaus. Scopul principal al cercetărilor a fost realizarea săpăturii preventive în perimetrul afectat de amenajarea centralei termice, realizată în cadrul proiectului „Reabilitare arhitecturală și punere în valoare a Castelului Bethlen“. În cadrul săpăturilor au fost documentate mai multe intervenții din epoca modernă și contem-

INEDIT

THEODOR PÂȘLARU. 1918. ÎNSEMNĂRI DIN RĂZBOI

TRAIAN D. LAZĂR

Începând din iulie – august 1918 (a doua bătălie de pe Marna), inițiativa în operațiunile militare ale Primului Război Mondial a trecut de partea Antantei. La 26 septembrie 1918 a început ofensiva generală pe Frontul de Vest. Pe frontul balcanic, forțele franco-engleze de la Salonic determină Bulgaria să încheie armistițiu (29 septembrie 1918), ea capitulând fără condiții.

Succesele militare ale Antantei creau condiții favorabile reintrării României în război, pentru eliberarea teritoriului ocupat de Puterile Centrale și împlinirea idealului unității naționale. Marele Cartier General a adoptat din timp măsuri pregătitoare în acest sens. Pentru a-și asigura libertatea de acțiune în vederea ofensivei spre vest, în Transilvania, și spre sud, peste Milcov și Siret, s-a acționat pentru siguranța graniței de pe Nistru. În acest scop, Marele Cartier General (generalul Constantin Prezan) a stabilit o anume înțelegere prin corespondența cu V.I. Lenin, președintele Consiliului Comisarilor Poporului din Rusia Sovietică. Din partea Serviciului de Informații, Theodor Pâslaru a fost implicat în derularea acțiunii (Magazin istoric**, nr. 11/2013). S-au stabilit legături pentru coordonarea forțelor aliate de la sudul Dunării cu armata română.**

Cu zece zile înaintea celei de a doua mobilizări generale a armatei, decretată la 28 octombrie/10 noiembrie 1918, au fost activați militarii Serviciului de Informații. Theodor Pâslaru a fost remobilizat la 18 octombrie/1 noiembrie 1918. La nivelul său de pregătire și înțelegere, mobilizarea lui personală echivala cu mobilizarea generală. I s-a încredințat misiunea de a trece în teritoriul ocupat din Muntenia, pentru ca, împreună cu alți agenți, să organizeze populația civilă pentru a împiedica jafurile și distrugerile ce puteau fi provocate de forțele inamice în retragere. După încheierea păcii de la Buftea-București, germanii s-au retras de la Mărășești, fixând linia frontului pe un obstacol natural, Milcovul.

Relatarea lui Theodor Pâslaru prezintă situația de la sud de Milcov, în cele zece zile ce au despărțit reactivarea forțelor Serviciului de Informații de remobilizarea generală a armatei. Linia frontului era încă stabilă, pe Milcov. Aveau loc mișcări ale trupelor germane aduse pentru întărirea frontului ori retrase, pentru refacere, spre interior. Populația civilă din Moldova liberă avea posibilitatea de a trece linia frontului în teritoriul ocupat.

INVITAȚIE LA BIBLIOTECA ACADEMIEI

O PARTITURĂ MUZICALĂ RARĂ

RĂZVAN-ANDREI SORESCU

Situarea geografică a românilor, atât ca popor cât și ca Biserică, în imediata vecinătate a Bizanțului, împreună cu nenumăratele legături economice, culturale, artistice și religioase cu acesta au făcut ca muzica bizantină să fie nu numai preluată de Biserică, ci, în urma unui proces de dezvoltare mai amplu, aceasta să capete forme proprii și specifice poporului român.

Secolul al XIX-lea a fost unul înfloritor în ceea ce privește muzica bisericească românească. În această perioadă s-au remarcat mulți interpreți și compozitori de elită, printre care: Macarie Ieromonahul (1750 – 1836), Anton Pann (1796 – 1854), Ghelasie Basarabeanul (? – 1855), Dimitrie Suceveanu (1816/1820 – 1898), Emanuil Zmeu (1822 – 1907) etc. De asemenea, secolul al XIX-lea, mai exact anul 1820, a marcat o premieră în domeniul psaltichiei românești: a fost tipărită prima carte de muzică bisericească la București, aparținând lui Petru Efesiu.

Fondul de foi volante al Bibliotecii Academiei Române, singura păstrătoare a acestor documente inedite, a fost organizat în perioada 1898 – 1903 de paleograful Al.T. Dumitrescu în 13 grupe, pe care le-a denumit secțiuni. În 1912 el a editat un catalog intitulat *Foi Volante din colecțiunea Academiei Române (1642 – 1866)*.

Printre foile volante din acest fond se regăsește foaia cotată cu numărul 265 din mapa numărul XIV, ce conține o partitură psaltică ce datează din anul 1865. Piesa este un *Axion* – imn de slavă – („Vrednică ești cu adevărat…"; această cântare se intonează în cadrul Sfintei Liturghii) și este tipărită în limba română cu caractere chirilice. Modul în care aceasta a ajuns în posesia Bibliotecii Academiei Române nu este cunoscut cu precizie. Conform datelor imprimate, cântarea a fost tipărită la București, la tipografia lui Toma Teodorescu. Autorul piesei este compozitorul de muzică bisericească românească protosinghelul Varlaam. Pentru a putea înțelege mai bine importanța acestuia în domeniul compoziției bisericești, însemnătatea piesei și, prin urmare, a acestei foi volante, sunt necesare câteva date biografice cu privire la autor.

Protosinghelul Varlaam Barancescu s-a născut la 28 ianuarie 1808, la Cotingeni Hotin, a devenit monah în 1836 la Mânăstirea Sinaia și a predat la școala de psaltichie de la Buzău. Între 1839 și 1849/1851 a funcționat ca protopsalt la Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului, locul unde cântase și Anton Pann în câteva rânduri. „Fire nestatornică, instabilă, dar poetică", cum îl caracteriza succint C. Erbiceanu, Varlaam se perindă și pe la alte mânăstiri, ajungând, între 1851 – 1853, la Buzău, iar în jurul anului 1855 la Mânăstirea Neamț, căci domnitorul Grigore Alexandru Ghica îl numise confesor al închisorii „Castelul" din Târgu-Ocna. Mai târziu se retrage la Mânăstirea Ciolanu-Buzău, unde moare în 1894.

Fiind martor ocular al celor două mari evenimente ale istoriei românilor din secolul al XIX-lea, Revoluția din 1848 și Războiul pentru Independență din 1877, Varlaam a realizat necesitatea procesului de transformare definitivă a cântării bisericești, atât ca text, cât și ca melodie. Prin urmare, compozițiile sale ies adeseori din tiparul muzical bisericesc obișnuit, poate și din dorința de a adapta această muzică la vremurile în care trăia. Compozițiile sunt o îmbinare a psaltichiei tradiționale cu un romantism modern. Un exemplu în acest sens îl constituie axionul „Îngerul a strigat", pe un glas trei „curios".

Partitura de față este scrisă în glasul al cincilea, având mențiunea de „armonic". Ea este destinată „pentr-un creștin umilit și ku sufletu zdrobit", trebuind a fi cântată „kînd se kîntă la ori ce Jertfă Sfîntă". ■

Radio România București fm [98,3 FM]

Cu un picior pe Rusia, Germania forțează România să semneze pacea (caricatură franceză)

mâna dreaptă țineam o batistă albă în sus deasupra capului. Intru în apă așa îmbrăcat, înaintez, ajung în mijlocul râului. Apa rece, mai sus de genunchi. Nemții strigă la mine: „Halt!" Eu stau pe loc și le spun: „Guten camarad german, eu nics militar, acum spațir acasă fan Ploiești, la ghinderi și frau. Arbaiten fabric Standard de petrol." Eu bolboroseam din gură cuvintele acestea și din picioare înaintam până ce am trecut apa. Ei, unii râdeau, iar unul dintre ei vine și-mi spune pe românește: „Haide acum".

Ai noștri, dincolo, au văzut tot, rămânând îngroziți. Apa pe mine curgea șuvoaie. Vremea era rece și picura puțin de sus, o burniță rece cu mici fulgi de zăpadă. Mă duce la un comandament de-al lor, o baracă mare în mijlocul unei grădinării. Acolo mă predă pentru cercetare. Le spun și le arăt ordinul de serviciu de la Rafinăria Standard. Îmi spune să trec alături și mă duce unde mai erau peste 20 de români, care trecuseră cu două – trei zile mai înainte. Erau arestați.

Peste un ceas mă cheamă iar și mă întreabă: „De unde vin?" Le spun: „De la Tecuci." „Și unde vrei să mergi?" „La Ploiești." „Cum?" Le spun: „Pe jos, cu trenul, cu vreo mașină de-a dumneavoastră, că eu în fabrică am lucrat numai cu lucrători nemți, unguri, cehi și alte naționalități, doar suntem oameni, nu câini!" Erau [prezenți] mulți ofițeri, peste 40.

Mă întreabă: „A sunat mobilizarea în Moldova?" Le spun: „Da." „Ce gând au românii?" „Eu asta nu știu. De asta am plecat și fugit și eu." Au vorbit pe limba lor ce or fi vorbit. M-au scos afară și au dat drumul și celor peste 20 de români, ostași bătrâni și civili. Ne-au dus la șosea și ne-au spus: „Acum, liberi! Mergeți unde vreți!"

Asta am dorit și noi. Unii erau din Râmnicu Sărat și județ, alții de prin județul Buzău, câțiva prahoveni și doi bucureșteni. Trecem prin comuna Golești. Zurbă mare. Nemții forfoteau, se pregăteau de plecare. Mergând tot înainte, dăm în Cotești, la fel. Acum îmi era foame. Trag cu vreo trei prahoveni și un bucureștean în curte la un cetățean și-l rugăm să ne lese în curtea lui puțin să mâncăm ceva. Am luat câteva îmbucături și am văzut că da vin la nemți. L-am rugat să ne dea și nouă o oală cu vin. Cât o fi, plătim. Aduce. Pune la niște pahare. Bun și plăcut. Îi cer, dacă are vreun bidon nemțesc. „Am și mai multe", îi fu răspunsul. „Te rog, umple-l, să am pe drum." Am plătit ce mi-a dat și am plecat.

Se înserase. Pe șosea nu mai aveai loc de coloane nemțești și toți erau vâjâiți de băutură. Noi ne înșiraserăm pe marginea șoselei, unul câte unul. Geamantanul meu începuse a se îngreuna, aveam cam la 30 kilograme greutate. Hainele au început a se usca pe mine, vinul băut mă înfierbântase mergând.

Se înserase de-a binelea. Afară, vremea începuse mai tare a burna, un fel de lapoviță cu fulgi de zăpadă. Noi mergeam pe marginea șoselei, că pe drum nu mai aveam loc de căruțe și coloane nemțești, ce mergeau înșiruite una după alta pe șosea înspre Râmnicu Sărat.

Acum, trebuia să urcăm la deal înspre Târgu-Cucului-Plăinești. Ajungând și în această comună, vedem iarăși zarvă mare de nemți, coloane multe trase în fața hanului cel mare, unde era un loc mare viran, acum ocupat complet. Ne strecurăm printre ei, unul câte unul, să vedem de vom găsi vreun cetățean din comună spre a ne informa, dar nu era niciunul.

Intrăm în han. Acolo, era plin de nemți. Beau la vin. Cerem și noi un kilogram de vin la cinci inși. Îl bem, plătim și căutăm a ieși, dar nemții ne mai dau încă un kilogram. Le mulțumim, îi salutăm și plecăm.

Aceste comune sunt una cu alta pe marginea șoselei și parcă nu se mai termină. Eram și obosiți de drum, după atâta trudă. Ajungem la marginea comunei. Atunci le spun: „Măi băieți și camarazi. De aici înainte nu mai mergem. E târziu și trebuie să ne oprim. Aici e ultima casă din sat."

Atunci batem în poartă. Casa era cam în mijlocul curții. Câinii latră în continuu, ham-ham! Hara [interjecție populară pentru asmuțit câinii – *n.n.*], noi

Prizonieri germani capturați în a doua bătălie de pe Marna

PREGĂTIRI PENTRU REMOBILIZARE

Eu am stat două zile acasă la Tecuci [după misiunea de la Odessa – *n.n.*]. În oraș, fierbere mare, din nou, la regimentele aflate [în garnizoană – *n.n.*]. În stația de cale ferată, învălmășeală și aglomerație de rezerviști. Toți căutau acum a se duce la regimentele lor din Moldova pentru a-i încorpora. Eu îi spun lui tata să pună caii la brișcă pentru a pleca la Focșani. Îmi pregătesc geamantanul cu diferite haine, pentru mine, civile și plec pe ziua de 2 noiembrie la Focșani. Acum trecerea se făcea pe pod, pe la Cozmești, peste Siret. Acesta îl terminaseră complet cazangiii noștri, români.

Seara, la ora 4 p.m., am sosit la Focșani. Tragem la camaradul meu Ioniță Petre, acasă. Acesta când m-a văzut s-a mirat și mă întreabă: „Ce-i cu dumneata?“ Îi spun și-l întreb: „Dar bine, aici nu s-a sunat mobilizarea?“ Îmi spune: „Nu. Dar e un freamăt pe la unitățile de aici. De aceea, îmi zice, nemții au adus regimente de-ale lor pe Milcov, de a îngroșa rândurile. Poate au de gând de a ține rezistența și atunci, face orașul praf.“ Îl rog să nu-i spună maică-sii, că se pune pe plâns când o afla că ești chemat și dumneata.

În noaptea aceea, am găzduit la el cu toții și a doua zi tata a plecat înapoi, iar eu trebuia să trec neapărat peste Milcov, la nemți. Îmi fac geamantanul ca raniță cu curele pe sub brațe, cu șapca în cap, cu mantaua de ploaie pe mine și mă duc pe șosea până la Milcov. Acolo, ostașii români patrulau pe mal.

Mă oprește: „Ce-i cu dumneata? Hai la post!“ Mă prezintă unui căpitan. Mă cercetează. Îi spun totul. Mă întoarce înapoi, la divizie. Acolo, un maior mă interoghează. Îi spun și acestuia: „Am ordin de a trece, chiar azi, Milcovul la nemți.“ Scot și arăt parola. „Alt consemn nu vă mai arăt. Raportați și dumneavoastră și dați-mi drumul să plec, să nu mă apuce noaptea până unde voi merge.“

A raportat și el, la rândul său, și mi-a dat un sergent ca însoțitor, până la căpitanul de pe zonă. Acesta se uită la mine și-mi spune: „Treci, dacă poți. Nemții te vor împușca sau, dincolo, dacă vei trece, te vor aresta.“ Ei stau pe mal, vreo patru – cinci ostași de-ai noștri, cu căpitan cu tot. Se uită la mine, cum m-am scoborât și ajung în marginea apei.

Nemții, dincolo, pe mal, erau un grup de 10 – 12 cu armele pe umere. Eu îmi iau șapca din cap, îi salut și în

GAZETA BUCUREȘTILOR

TRATATUL DE PACE

Gazeta Bucureștilor *publică Tratatul de pace*

MUZEUL DE ISTORIE „TEODOR CINCU“, TECUCI

DANIEL DOJAN (manager),
DANIELA ALECSĂ (muzeograf),
Dr. PAUL CIOBOTARU (muzeograf)

Clădirea muzeului, latura de sud, ...

Edificiul în care funcționează Muzeul de Istorie „Teodor Cincu“ a fost construit în mai multe etape, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, și a fost inclus în lista monumentelor istorice, categoria A. În anul 1885 clădirea este amintită ca fiind în proprietatea lui Anton Cincu, om politic și filantrop local, care o va lăsa prin testament, la 22 iulie 1894, fiului Teodor Cincu. Primar între anii 1894 – 1896, 1898 – 1899 și 1902 – 1906, deputat în Parlamentul României, Teodor Cincu face parte alături de bunic și tată, Tudoran, respectiv Anton Cincu, din familia donatorilor orașului Tecuci. Tudoran Cincu a construit Biserica „Sf. Ioan Botezătorul“, iar fiul, Anton, primar al orașului Tecuci și senator în Parlamentul României, a donat peste 200.000 de lei pentru înființarea spitalului din Tecuci.

Din punct de vedere arhitectural, clădirea se remarcă prin stilul baroc, predominant în prima etapă a construcției, când accesul se făcea dinspre sud, iar un turnuleț pe care era inserat medalionul cu blazonul familiei străjuia intrarea în casă. La începutul secolului al XX-lea s-au modificat fațadele casei, accesul principal fiind orientat spre est și tratat în stil neoclasic. Un fronton susținut de patru coloane corintice marchează intrarea principală. Ferestrele sunt decorate cu motive florale, în cheia arcadei fiind inserat un medalion asemănător cu cel de pe turnul casei, în care este integrată monograma familiei. Liniile fluide baroce se combină armonios cu elementele clasice, expresie a

Imagine din Focșanii anului 1918

nu-i slăbeam deloc. În casă nicio lumină nu se vedea. După un sfert de ceas iese moșu afară. Strigă: „Cine e?“ Noi răspundem: „Oameni buni!“ „Ce căutați?“

Atunci eu îl chem. „Vino încoace, moș Niculae. Îți aduc vești de la fiii dumitale, Gheorghe și Stelian.“ Moșu, un om scund, cu părul alb și cu piciorul drept cam șchiop, așa după cum mi-l descriseseră în consemnul dat ca indicații. Totuși moșu nu s-a dat jos de pe prispă, până nu i-am spus de mătușa Catinca, baba moșului. Tovarășii mei rădeau pe înfundate și așteptau să vadă ce face moșul. Atunci s-a dat jos de pe prispa casei, a dat gură la câini, care erau răi. Cu toate că moșu îi ținea de rău, ei tot se repezeau la noi. Moșu mergea înainte, ne deschide ușa la sală și spune: „Intrați la dreapta în odaie“, că el rămăsese acum la urmă pentru paza noastră.

Eu, mai înainte de a bate le spusesem la camarazii mei să mă lase să vorbesc eu până se aranjează lucrurile.

Am intrat cu toții. Dăm bună seara. Mătușa Catinca ne răspunde. Îi rugăm să aprindă lampa. Ne răspunde că nu au gaz, dar nici voie de a se vedea lumină. „Dar avem un opaiț mic și trebuie să pun un țol la fereastra din față.“ „Vă rugăm, faceți cum știți, aici văd că e cald în odaie, noi suntem uzi de la burnița asta.“

Aprinde opaițul. În odaie erau două paturi cu rogojini pe ele și pe deasupra acestora câte un lăicer de cârpe așternut, iar lângă ușă, la un metru în stânga, una sobă de zid, mare, unde băga coceni, lemne sau paie. Între ea și perete, era un cotlon de putea dormi un om. Noi, după ce a aprins opaițul, le-am spus: „Moș Niculae și mamă Catinca, vă rugăm să ne găzduiți și pe noi în noaptea aceasta, câteva ceasuri. Nu degeaba. Vă vom plăti ceva, așa cum vom putea. Avem loc în patul acesta cinci inși. Ne vom odihni acasă, când vom ajunge, mai bine!“ „Cu plăcere, maică. Dar unde mergeți?“ Îi răspundem: „Eu, la Ploiești, dânsul la București, iar aceștia la Buzău și Râmnicu Sărat.“ Atunci baba mă întreabă. „Dar pe băieții mei, de unde-i știi?“ „Hei, maică, Gheorghe a fost cu mine la un regiment, iar Stelian venea des pe la dânsul. Ei mi-au spus, de voi pleca mai înainte și voi trece pe la Focșani și înainte pe șosea e casa dvs, așa cum mi-au spus-o ei. Și spune-i mamei că suntem sănătoși și peste câteva zile vin și ei!“

Când le-am spus astfel de cuvinte, bieții părinți cum se rugau lui Dumnezeu pentru ca să vină sănătoși. Nu știau sărmanii că eu nu i-am cunoscut și văzut vreodată. Ei poate or fi fost făcuți lut pentru moale! Dacă au fost pe front, cine știe, o fi scăpat vreunul sau nu? Ce poate face spionajul și informațiile precise. Descoperă totul!

(Va urma)

MITOLOGICĂ
(Triverb: 7, 2, 4)

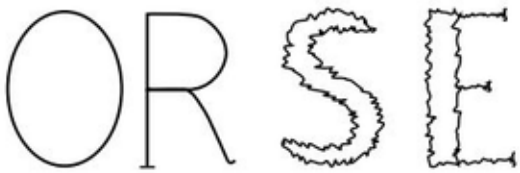

Laurian BUTURE

Soluția rebusului **ZOORAMA MITOLOGICĂ,** din nr. 1/2022

HERACLES – LAC – IRO – RET – TERH – DIANA – AI – UGI – RS – ON – DATOR – A – ARTEMIS – NO – HE – OLIMPIAN – MISTRET – IMU – EPAF – N – UDATE – LOC – LOXIAS – L – ALUNI – AE – ULI – MISA – AN – ARES – PT – CARTAGINA

Soluția jocului **SIGILOGRAFICA**, din nr. 1/2022

PECEȚI INELARE ORIGINALE
(PE–CE–T/I–ÎN–E–LA–RE–ORI–G/ÎN–A–LE)

Interiorul sălii principale (stânga) și mansarda, organizată ca spațiu expozițional

Consiliul Comunal și Prefectura orașului Tecuci vor trimite scrisori de mulțumire lui Teodor Cincu, evidențiind gestul nobil făcut de acesta, dar și năzuința culturală a populației: „Gestul d-vs. corespunde năzuinței populației orașului de a se ridica prin o cât mai mare cultură, iar populația orașului nu poate fi decât fericită de nobilul gând ce v-a călăuzit. Pentru această faptă, demnă de laudă, pildă luminoasă de patriotism, vă rog să primiți cele mai vii mulțumiri și expresiunea sentimentelor noastre de admirație și respect."

Astfel, cea mai frumoasă clădire din oraș, așa cum este și astăzi, devine sediul unei instituții de cultură, așezând orașul Tecuci în rândul orașelor moldave (Fălciu, Bârlad, Galați, Iași) care se puteau mândri cu existența unui muzeu.

Meritul înființării unui muzeu la Tecuci nu i se cuvine doar filantropului Teodor Cincu. În aceeași măsură se cuvine menționat și rolul a doi pasionați de istorie și colecționari: Constantin Solomon și Mihail Dimitriu. Primul a fost profesor de limba română și director al Liceului de băieți „D.A. Sturdza" din Tecuci, iar Mihail Dimitriu a fost grefier la Tribunal și apoi secretar al Baroului din Tecuci. Aceștia, încă din anul 1924, au început să colecționeze diferite resturi arheologice și paleontologice din regiunea Tecuciului.

În anul 1932, Constantin Solomon publică broșura intitulată *Un muzeu regional la Tecuciu*, în care susține înființarea unui muzeu: „Ideea unui muzeu în Tecuciu s-a născut mai ales prin descoperirea în acest ținut a multor resturi antice, de-acum 2.000 de ani, precum și a altor rămășițe cu mult mai vechi, datând de la sfârșitul epocei de piatră, 5.000 de ani de-atunci, când omul de prin aceste locuri, necunoscând încă metalele, se servia de topoare de piatră, cuțite și săgeți de cremene sau vase de lut lucrate numai cu mâna, fără întrebuințarea roatei; de asemenea și alte urme de viață s-au aflat din vremuri foarte îndepărtate, fosile, ce se găsesc în diferite straturi ale pământului; toate acestea ar putea să formeze în Tecuciu cea mai frumoasă operă de cultură și educație."

El continua: „Muzeele au fost încă din Antichitate un mijloc de cultură și educație și pentru aceasta în instrucțiunea unui popor, chestiunea muzeelor trebuie înscrisă în prima ordine; cât privește muzeele regionale, preocuparea e destul de veche pentru alte țări, mai puțin pentru unele regiuni din țara noastră, dar cu totul nouă pentru unele ținuturi [...] Îndepărtarea aceasta de sufletul și pământul românesc o mai pot explica greutățile materiale de azi, dar care nu vor putea justifica niciodată lipsa totală de interes pentru trecut, pentru tot ce ne leagă de acest trecut și de viața ce s-a scurs pe meleagurile acestea."

Automobilul de tip Cabriolet, marca EGO 4/14, în fața muzeului

Broșura *Un muzeu regional la Tecuciu* s-a bucurat de aprecierea Academiei Române, care a trimis o scrisoare autorului (10 februarie 1932), semnată de președintele de la acea dată, Ioan Bianu, unde se spune: „Nu te pot îndeajuns lăuda pentru

... și o fotografie aeriană cu intrarea principală

unui gust rafinat, în căutare de noi modele arhitecturale.

Muzeul de Istorie „Teodor Cincu" Tecuci a fost înființat la 21 noiembrie 1935 în imobilul donat orașului de boierul ce dă acum numele instituției. „Actul de donațiune", autentificat la Tribunalul Județului Tecuci sub nr. 1.092/16 iulie 1934, are specificații clare privind funcționarea unui muzeu și a unei biblioteci în acest edificiu: „Luând ca pildă faptele înaintașilor mei: Tudoran Cincu și Anton Cincu, cari au ridicat și ctitorit biserici pentru Slava lui Dumnezeu și loc de închinăciune pentru norod, cari au înființat spitale pentru alinarea suferințelor trupești, înzestrându-le pe toate cu moșii pentru veșnică întreținere, eu, Toader A. Cincu, am socotit ca pe lângă acele așezăminte fundate de ei pentru orașul și jud. Tecuci, să ajut Primăria orașului Tecuci, în fruntea căreia tatăl meu Anton Cincu a fost cel dintâi primar, iar eu mulți ani am stat de asemenea ca primar al acestui târg, pentru a se putea înființa un muzeu original și o Bibliotecă comunală, unde cetățenii mei și tânăra generație să găsească cărți și studii pentru luminarea minții și cultivarea lor sufletească".

CEA MAI FRUMOASĂ CLĂDIRE DIN ORAȘ

Donația acestui imobil este acceptată de primarul localității, Constantin Condrache, prin Decizia nr. 6.700, din 23 iulie 1934, și supusă dezbaterii Consiliului Comunal al orașului în ședința din 4 august 1934, după cum aflăm din procesul-verbal nr. 12 și autentificată la Tribunal sub numărul 1.122/1934. În cadrul acestei ședințe primarul informează consilierii despre faptul că actul de donație prevede și unele condiții, și anume: „Primăria este obligată ca în acest imobil să înființeze un muzeu și să-l întrețină în mod perpetuu pentru ca să rămână veșnic cu această destinație [...] În caz când Primăria orașului Tecuci, acceptând această donație, nu va respecta și îndeplini condițiunile sub care fac această donație sau va schimba destinația imobilului, atunci această donațiune va fi revocată și desființată pentru neîndeplinirea condițiunilor, de mine sau de moștenitorii mei după moartea mea".

Decizia de acceptare a donației este aprobată de Consiliul Comunal al orașului Tecuci, iar în cadrul acestei ședințe consilierii și-au exprimat mulțumirea și recunoștința față de actul domnului Teodor Cincu. Consilierul M. Dumitrescu arată: „Incontestabil că fapta d-lui T. Cincu iese din comun și are o importanță deosebită pentru oraș. Stărui a lua ființă cât mai curând muzeul, fiind unul dintre cele mai frumoase muzee din toată țara!"

Imagine din cadrul expoziției (stânga) și sala unde este adăpostită colecția numismatică

Ceramică romană, așezarea Piroboridava, comuna Poiana, județul Galați (stânga); ceașcă cu două toarte, cultura Monteoru, necropola de la Piroboridava, comuna Poiana, județul Galați (centru); ceașcă cu o toartă, cultura Noua, așezarea de la Gârbovăț, județul Galați

precum și din tezaure descoperite întâmplător la Tecuci, Ciorăști, Podoleni, Țigănești și Țepu. Ca piese reprezentative menționăm descoperirile monetare din așezarea getică Piroboridava: un tezaur alcătuit din 32 de monete callatiene din bronz, 281 – 72 î.H., monete geto-dacice din bronz și argint (tip Huși – Vovrieşti, Vârteju – București, Inotești – Răcoasa), denari republicani din argint (Marcus Antonius sec. II – 32/31 î.H.), denari imperiali din bronz și argint (Augustus, Tiberius, Vespasianus, Antoninus Pius, Elagabalus). La acestea adăugăm tezaurul monetar descoperit la Țigănești – 34 ducați emiși de orașul dalmat Ragusa între anii 1753 și 1773 – și un depozit monetar impresionant (peste 15.000 de monete), datat în secolul al-XVII-lea, descoperit la Tecuci.

Colecția de artă, constituită în urma unor donații, conține aproximativ 17.500 lucrări de pictură, grafică, sculptură, acuarelă, ceramică, icoană, artă infantilă, textile și pictografie ale unor renumiți artiști recunoscuți național și internațional: Dimitrie Hârlescu, Grigore Patrichi Smulți, Aurel Manole, David Sava, Marcel Chirnoagă etc.

Colecțiile de istorie, medalistică și etnografie s-au creat în decursul anilor cu sprijinul donatorilor care, acordând un merit deosebit și încredere în valorile instituției, au donat diferite obiecte, mare parte dintre ele de mare valoare. Toate acestea vorbesc despre o istorie a locului, a zonei, despre identitatea locală și națională. Documente valoroase de istorie locală, datate în secolele XVIII – XX, fotografii – mărturii ale existenței unor instituții sau ale unor evenimente istorice desfășurate în această zonă (Primul și Al Doilea Război Mondial), viața socială și economică din perioada interbelică și postbelică, tehnică militară, obiecte tridimensionale din diferite perioade (obiecte de mobilier, tehnică casnică), obiecte de uz gospodăresc, textile, obiecte ce vorbesc despre învățământul din diferite perioade de timp. Toate acestea alcătuiesc un tablou al colecțiilor create de oameni pentru oameni.

Rolul muzeului este acela de a păstra, de a valorifica și de a transmite aceste valori generațiilor viitoare. Respectarea valorilor istorice și identitare a inspirat oamenii pentru a veni la muzeu cu aceste donații. Muzeul deține în patrimoniul său un obiect unicat în România – automobilul de tip Cabriolet, marca EGO 4/14, fabricat în anul 1924 în uzina de avioane „Merkur" din Germania. În lume mai există doar un singur exemplar. Valorificarea acestuia prin prezența la diferite activități expoziționale (Sinaia – 2017, Constanța – 2017) și cinematografice (Filmul *Restul e tăcere*, regizor Nae Caranfil) a făcut cunoscută instituția noastră și orașul Tecuci.

Muzeul de Istorie „Teodor Cincu" Tecuci este o instituție de cultură cu vechi tradiții, cu un patrimoniu deosebit, cu obiecte care fac parte din patrimoniul cultural național și care, după 86 ani de funcționare, a devenit o instituție de referință nu doar pe plan local, ci și în județ, în țară și peste hotare, prin implicarea multor generații de specialiști, urmând o linie ascendentă de dezvoltare a patrimoniului cu bunuri culturale deosebite. ■

interesanta inițiativă și pentru buna broșură de propagandă ce ai publicat. Bun început. Trebuie să-l continuați prin conlucrarea celor care înțeleg […], ba chiar și pe cetățeni să-i faceți să înțeleagă valoarea bunurilor vechi și antice."

Aspect al expoziției din sala donatorilor

UN PATRIMONIU ARHEOLOGIC IMPRESIONANT

Efortul pasionaților de istorie Mihail Dimitriu și Constantin Solomon nu trebuie uitat. Colecțiile lor au stat la baza înființării muzeului la care, ulterior, s-au adăugat și alte obiecte de patrimoniu. Din acest motiv, trebuie exprimată recunoștința față de cei doi, prin păstrarea acestuia așa cum a fost gândit, conceput și visat de ei.

Instituția a crescut constant, adăugând an de an numeroase obiecte de valoare provenite din cercetările arheologice efectuate de specialiștii muzeului, în colaborare cu omologi din instituții de profil din țară.

Muzeul deține în depozite o serie de colecții valoroase din domenii precum arheologie, numismatică, medalistică, artă, istorie modernă și contemporană, documente și fotografii, etnografie, piese de mobilier, tehnică. Toate acestea însumează 56.000 piese de patrimoniu.

În colecția de arheologie, preponderente sunt rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în situl Poiana – așezarea Piroboridava –, de prof. Radu Vulpe și Ecaterina Dunăreanu Vulpe, începând din anul 1927, și continuate de prof. Silvia Teodor (Institutul de Arheologie Iași) și colectivul de specialitate al muzeului tecucean, până în anul 1990. Este un patrimoniu arheologic impresionant, care a reprezentat în decursul timpului material de studiu pentru mai multe generații de arheologi.

În această colecție mai regăsim vestigii reprezentative pentru cunoașterea istoriei locale, zonale și naționale, cuprinse în arealuri extinse ale unor culturi materiale de pe teritoriul României, începând din neolitic până în secolul VI d.H. Menționăm aici așezarea eneolitică din satul Toflea, cercetată de Marilena Florescu și Mircea Nicu, între anii 1970 – 1974; necropola birituală de secolul IV d.H. din comuna Barcea, cercetată de Mircea Nicu și Stela Țau între anii 1975 – 1982; așezarea de epoca bronzului târziu, din comuna Gârbovăț, cercetată de Radu C. Florescu în anul 1967; situl arheologic pluristratificat (neolitic – epoca modernă) Negrilești – Curtea școlii, unde și astăzi se realizează cercetare arheologică în colaborare cu Muzeul de Istorie „Paul Păltănea" Galați.

Muzeul deține o impresionantă colecție de paleontologie ce adună un număr de peste 600 de obiecte faunistice-osteologice de diferite dimensiuni, ce provin de la diferiți membri faunistici specifici din perioada cuaternară: Mamutul lânos (*Mammuthus primigenius, Mammuthus rumanus, Mammuthus meridionalis, Mammuthus trogontherii*), Rinocerul lânos (*Coelodonta antiquitatis*), Cerbul gigant (*Megaloceros giganteus*), Bourul (*Bos primigenius*), Bizonul de stepă (*Bison priscus*) etc. Fragmentele osteologice au fost descoperite în depozitele cuaternare de pe terasa inferioară a Bârladului – rezervația naturală Rateș –, de unul dintre fondatorii muzeului, Mihail Dimitriu. Aceasta este și cea mai veche colecție a muzeului (anul 1924).

O ISTORIE A LOCULUI

Colecția numismatică este constituită din peste 20.000 de monete și cuprinde piese de o mare valoare descoperite în urma cercetărilor arheologice în așezarea getică de la Poiana (Piroboridava),

„[În muzeu] sufletul obosit de truda zilei este eliberat de tirania momentului și micimile vieții, el se avântă la înălțimea omului întreg, a omului adevărat și general. Muzeele devin centre de contemplare istorică și filosofică a vieții, legându-ne cu trecutul și împiedicându-ne a fi unilateral moderni; ele devin într-adevăr lăcașuri ale muzelor în înțelesul elenic al cuvântului, destinate concentrațiunei tacite și meditării asupra scopurilor vieții și asupra legilor desvoltărei."

(Coriolan Petreanu, istoric de artă din Transilvania)

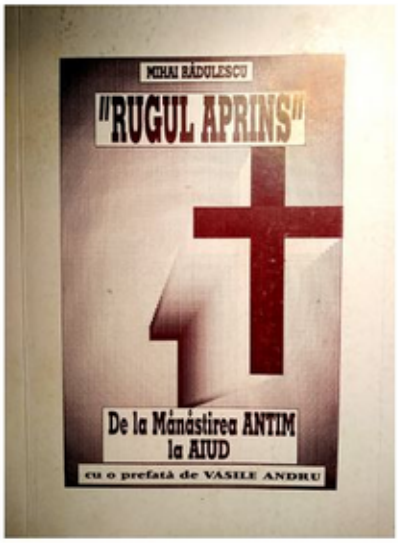

Volumul Rugul Aprins. De la Mănăstirea Antim la Aiud

16 ani, etatea când mi-am asumat existența ca pe ceva ce-mi aparținea în exclusivitate. Nu am mai acceptat să viețuiesc la voia întâmplării, nici la îndemâna părinților, profesorilor, prietenilor. A nimănui." Adolescentul era frământat de anumite pasaje din Biblie și s-a dus la Mănăstirea Antim pentru a întreba vreun călugăr, pentru a se lămuri. Descrierea părintelui Daniil este plină de talent literar: „Ceea ce-mi pot aminti este că vorbele părintelui Daniil mă cercetau cu multă delicatețe și cu perspicacitate, încât nu-mi rămăsese decât să mă las pradă deliciilor propriei mele dezghiocări. Subliniez că n-am folosit termenul: blândețe. Nu era un monah blând. Dădea dovadă, poate, de duritați. Dar erau cele de care tocmai aveam nevoie. Era tonul aspru și drept al... iată că nu găsesc termenul potrivit comparației; ba da; e tonul duhovnicului. Și nu al oricărui duhovnic, ci cel al celui obișnuit cu viața în singurătate. Nu sălbăticit acolo, ci dedat suferinței, rugăciunii și luptei datorate incapacității celorlalți de a fi fericiți."

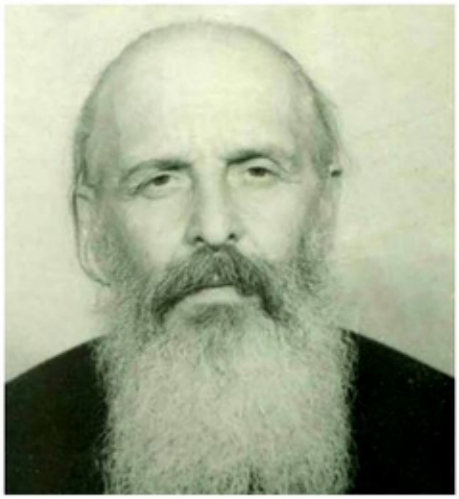

Părintele Daniil Sandu Tudor, arestat în 1958

Am preluat premeditat acest pasaj pur literar, întrucât autorul nostru nu realizează un „amănunt" de ordin istoric, presupunând că întâlnirea respectivă s-ar fi petrecut realmente în primăvara lui 1952: la acea dată, părintele Daniil nu avea cine știe ce experiență de retragere în singurătate. Fusese, este adevărat, pentru o scurtă perioadă, înainte de arest, stareț la Schitul Crasna (Gorj), timp de doar câteva luni în anul 1950. Ceea ce vreau să subliniez este că, indubitabil, știind traseul ulterior al părintelui Daniil, scriitorul Mihai Rădulescu suprapune istorisirea propriei întâlniri cu perioada de retragere pe Rarău a părintelui, începută abia în noiembrie 1953. Cu precizarea că sihăstria adevărată avea să înceapă cu un an mai devreme: finalul anului 1952, la Schitul Sihla, Neamț. Presupunând că memoria scriitorului ar fi fost exactă, este un bun exemplu de „contaminare" a surselor istorice noi, apărute cu precădere după 1989, suprapuse celor originale.

Cu toate acestea, întâlnirea tânărului cu îndrumătorul său, căruia ajunge să i se și spovedească, rămâne memorabilă și, indubitabil, esențială pentru Mihai Rădulescu. Cu prilejul aceleiași întâlniri, este introdus în abc-ul rugăciunii isihaste – ceea ce îi va aduce mult folos duhovnicesc.

UN SCRIITOR CU TALENT

În tradiția ortodoxă, precum și în spiritualitatea universală, există numeroase cazuri în care fie și o singură astfel de întâlnire se dovedește a fi fundamentală: viața ucenicului este readusă pe Calea Împărătească. În volumul dedicat Rugului Aprins, a cărei primă ediție va fi publicată în anul 1993, Mihai Rădulescu se dovedește a fi mai degrabă un scriitor cu talent, un reporter și mai puțin un memorialist. Este una dintre primele cărți dedicate Rugului Aprins publicată în anii '90, astfel încât este luată și astăzi drept punct

PROFESORUL MIHAI RĂDULESCU ȘI RUGUL APRINS

MARIUS VASILEANU

Ucenic atipic al părintelui Daniil Sandu Tudor, Mihai Rădulescu a avut o biografie plină de peripeții, inclusiv câțiva ani de arest ca deținut politic, timp în care, susține acesta, întâlnirea inițială cu rugăciunea isihastă i-a fost de un real folos.

Profesorul Mihai Rădulescu spre finalul vieții, alături de părintele Mihail Stanciu

Fac din start precizarea că vorbim aici despre profesorul de engleză, traducătorul, scriitorul și colecționarul de artă Mihai Rădulescu (1936 – 2009), care aparținea prin naștere comunității armene din București. În închisorile comuniste a mai fost (cel puțin) un arestat numit Mihai Rădulescu (1919 – 1959), absolvent de drept și muzică, reținut în lotul Noica – Pillat, al cărui destin a fost tragic: acesta moare în temniță, în condiții neelucidate, la puțin timp după condamnare. Din păcate, fiind sensibil mai puțin cunoscut decât scriitorul armean, în câteva surse biografice, cea mai importantă operă scrisă a muzicianului, volumul publicat postum, intitulat *Violonistica enesciană* (Editura Muzicală, 1971), este atribuit greșit profesorului de engleză.

ÎNCEPUTUL CEL BUN

Așadar, Mihai Rădulescu se naște în Capitală, în anul 1936 și, după un parcurs sinuos, devine profesor de engleză la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București, de unde va și ieși la pensie. Fire nonconformistă, pasionat de căutarea de ordin spiritual încă din adolescență, Mihai Rădulescu are o șansă uriașă: îl întâlnește la vârsta de 16 ani pe părintele Daniil Sandu Tudor. Din relatările (un pic neclare) ale scriitorului de mai târziu rezultă că a fost o singură întâlnire, petrecută la Mănăstirea Antim din București, la puțin timp după primul arest al părintelui Daniil, așadar undeva în prima jumătate a anului 1952 (reamintesc, părintele fusese eliberat după doi ani, timp în care a pătimit inclusiv la Canal, la 9 februarie, 1952).

Aflat așadar în trecere prin București, părintele Daniil îl primește cu prietenie – așa cum proceda cu majoritatea tinerilor – pe tânărul Mihai Rădulescu, îl spovedește și-l introduce pe calea rugăciunii isihaste. Relatarea acestei întâlniri, care a pus bazele unui început bun pentru tânărul M. Rădulescu, este astfel (vezi volumul *Rugul Aprins. De la Mănăstirea Antim la Aiud*, Editura Ramida, București, 1998, p. 44 și următoarele): „Era o zi cu șoapte, caldă, de început de primăvară timpurie, iar eu aveam...

mod deosebit. În paralel, face traduceri, scrie despre viața armenilor, devine colecționar de artă etc. După 1989, are propria sa emisiune la Radio România Cultural, scrie îndelung despre închisorile comuniste și despre deținuții politici, volume pe care le publică în special la editura proprie numită Ramida. Este autorul, între altele, a unei ample lucrări intitulate *Istoria literaturii de detenție la români* (trei volume).

Cazul lui Mihai Rădulescu ne pune în fața unor serioase întrebări legate de antropologia religiei. Există posibilitatea unei unice întâlniri „fondatoare" în relația maestru – discipol? Fiindcă, din mărturia proprie, se pare că astfel s-a consumat întâlnirea scriitorului Mihai Rădulescu cu părintele Daniil: într-o singură zi, nu mai mult. Răspunsul este afirmativ. Până la urmă, fie și un meteorit mai mare poate atrage atenția pământenilor, cu atât mai mult întâlnirea cu o cometă.

Literatura lui Mihai Rădulescu dedicată Rugului Aprins este inegală, înțesată cu destul de multe inexactități. Un volum aparte este dedicat celor câteva numere din revista de cultură *Floarea de Foc*, scoasă de același Sandu Tudor în anii '30 (a se vedea: *Sandu Tudor și Floarea de Foc*, Editura Panaghia, 2008). Este prima cercetare de acest gen și singura de până acum, chiar dacă pare realizată cam grăbit și cu o insuficientă documentare. Cercetătorul trebuie să facă un fel de „slalom" prin paginile acestui volum ori prin celelalte dedicate Rugului Aprins, căci nu sunt singurele. Deschiderea arhivelor, fapt petrecut mai ales în ultimul deceniu, aduce informații prețioase, care trebuie confruntate cu paginile de memorialistică, condamnate din start la subiectivism, fără a fi prin aceasta mai puțin prețioase.

Pornind de la cineva care-l caută personal, tot pentru o mărturie privitoare la închisorile comuniste, una dintre însemnările lui Mihai Rădulescu este edificatoare: „Îl interesează să depună mărturie. Și el ca și mine? Numai că el mărturisește ceea ce a văzut. Eu, de obicei, ceea ce am auzit. Prin mine tema este reluată, o transpun în circuitul public. Nu mă necăjește poziția măruntă ce mi-a fost dată. Am și eu un rost. Poate că nici nu sunt destul de tare să sufăr a vedea Adevărul. M-ar arde până m-ar face scrum." ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 martie 2022, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– Cum a apărut ciuma în Porumbac, în anul 1710?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din decembrie 2021 este:

„V.L. Davîdov"

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de **domnul Petru Balint**, din **Galați**, jud. **Galați**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2022.

Adresa noastră: **Magazin istoric, C.P. 15–702, Of. P. 15, sect. 1, București**
E-mail-ul nostru: **mistoric@gmail.com**

FLOAREA DE FOC

PROLOG PENTRU CEASUL ACESTA

Primul număr al revistei Floarea de Foc, *ianuarie 1932*

de reper. În realitate, există câteva mărturii și amintiri (majoritatea, preluate din alte surse) care merită atenție, dar și un exces de literatură.

Însă și aceste pagini literare au greutatea lor, de pildă un portret al părintelui Daniil, poate printre cele mai fidele, presupunem (bazându-ne pe numeroase alte surse): „Din penumbra pronaosului am văzut făcându-și loc spre ieșire, printre trupurile înghesuite ale credincioșilor, o siluetă înaltă ce plutea între faldurile semețe ale rasei negre, cu plete albe, ondulate, acoperite de un fes din dimie, ce ținea loc de felon. Călugărul era puțin lăsat de spate, cu barba nu prea lungă, ca tăciunele, pomeți osoși mânjiți cu o pieliță trandafirie, nas coroiat și vânjos, gură mobilă și plină de haz în sinuozitățile ei, cu pupile inteligente, șirete, dar, revin, mai presus de orice, inteligente. Ochii aceia care-ți dau convingerea că știu să-ți urmărească pe figură limbajul secundar al trăsăturilor, cheia *fa* ce consemnează-n contrapunct și lămurește cuvintele rostite-n cheia *sol*. M-a impresionat aerul stăpânitor cu care despica, din trecere, ciorchinele uman, siguranța de sine respirată de fiece modulare a trupului precum și respectul cu care i se făcea loc ca unui bine cunoscut frecventator al acelei biserici.“ Un portret memorabil al unui viitor martir al Bisericii, pe care tânărul îl abordează frontal: „Nu vă supărați, părinte, aș vrea să-mi explicați ce se ascunde-n Biblie, dincolo de textul pe care-l citim?“ Puritatea întrebării este depășită doar de inocența tinereții care o emite.

A VEDEA ADEVĂRUL

Vom mai întâlni, rând pe rând, mărturii sau relatări despre alte câteva „personaje“ ale Rugului Aprins, pe care adolescentul Mihai Rădulescu le-a întrezărit la Antim (precum monahul Andrei Scrima) sau a căror legendă a auzit-o de-atunci încoace. Căci, precizăm pentru necunoscători, întâlnirile Rugului Aprins nu mai erau posibile în anii ’50, fuseseră interzise încă din 1948, astfel încât fiecare dintre participanți își luase zborul prin locurile unde îl purtase destinul.

La maturitate, profesorul Mihai Rădulescu a mai întâlnit membri ai Rugului Aprins, pe câțiva tineri, chiar în închisoare. Despre toți aceștia are mărturii în acest volum, câteva, prețioase prin ineditul lor. Cum spuneam, drumurile lui Mihai Rădulescu au fost întortocheate: înscris la Facultatea de Filologie, secția de Limbă și Literatură Engleză, este arestat înainte de a o termina. Împreună cu câțiva colegi a organizat o manifestație anticomunistă, fapt pentru care între anii 1956 și 1960 face închisoare politică. Ieșit din temniță, își încheie cu greu studiile, are angajamente minore (hamal, horticultor, montator calorifere etc.), până să ajungă să predea el însuși. Devine un punct de reper pentru studenții teologi cărora le va preda engleză și care-l simpatizează în

Întâmpinarea Domnului, sau Stretenia, la 2 februarie, zi în care „Fecioara Maria și Dreptul Iosif l-au dus pe Iisus la Templu pentru a fi închinat lui Dumnezeu“ (Matei, 5, 17).

O icoană a Sfântului Mucenic Trifon

În alte legende se vorbește despre o pedeapsă aspră dată de Maica Domnului Sfântului Trifon. Se spune că Trifon lucra în vie cu soția sa și aceasta l-a prevenit să fie atent, să nu se taie când tunde lăstarii de vie cu cosorul. Trecând Maica Domnului prin fața sa, acesta i-a adresat vorbe nepotrivite. Tocmai când Trifon îi arăta soției că nu are cum să se taie, și-a tăiat nasul. Maica Domnului a trimis-o pe nevastă să aducă sare, să o pună pe rană, pentru a-l vindeca. La 1 februarie se sărbătorește și Gurbanul viilor, obicei agrar de primăvară, când viile se stropesc cu vin din recolta veche. În această zi nu trebuie să se consume alcool, pentru că astfel cei care dețin vii întinse pe suprafețe mari își vor asigura premisele unei recolte bogate de struguri. În satele din Muntenia se credea că cei care lucrează în gospodărie în această zi vor înnebuni, ca Trif cel Nebun.

În Moldova se credea că Sf. Trifon este mai mare și peste toate animalele. Acestora le lega gurile pentru a nu ataca vitele și recoltele gospodarilor. În Teleorman este considerat sfântul protector al pădurilor, al fiarelor pădurii, al turmelor de vite. Bucovinenii îl numesc „sfântul care îi apără de omizi și gândaci, jugului stricăciose“. Tot ei stropeau cu apă sfințită grădinile de zarzavat, livezile, holdele sau chemau preotul să le binecuvânteze, pentru a da rod bogat în noul an (N. Cojocaru, *O așezare din Bucovina*, 1980). Locuitorii din satele ialomițene credeau că Sf. Trifon „umbla cu lăcustele și stârpea tot felul de viermi care făceau stricăciuni pometelor“.

Ziua lui Trifon este sărbătorită și de oierii care își duc turmele la munte. Ei se roagă sfântului să nu fie atacați de lupi sau de urși și să fie feriți de accidente.

Vâlcenii chemau la 1 februarie preotul să le sfințească gospodăria, grădina, livezile și holdele. Aveau la ei o lumânare și praful măturat în prima zi de Paști (se mătura casa de la ușă spre interior, pentru a nu îndepărta belșugul din gospodărie).

După sfințire, se făcea o petrecere cu tot felul de bucate alese. În dimineața următoare, bărbații înconjurau viile cu lumânarea aprinsă, „zvârlind în cele patru zări țărâna, rostind Blestemul Mucenicului Trifon împotriva tuturor gângăniilor și insectelor“ (Artur Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*, Editura Grai și suflet – Cultura națională, 1995). În zona Tecuciului localnicii țineau această sărbătoare pentru ca vitele lor să nu fie sfâșiate de lupii Sfântului Petru.

Țăranii zugravi de icoane l-au înfățișat pe Sfânt în ipostaze de învingător, purtând mantie strălucitoare, stând călare pe cal, ținând o pasăre în mână sau ținând cosorul în mâna stângă. Sărbătorit la început de an, Sfântul are chip de tânăr, ca și Sf. Vasile (în timp ce anul se scurge, sfinții îmbătrânesc și ei).

Credicioșii ortodocși trebuie să știe că mici fragmente din moaștele Sfântului se află depuse la Biserica Cărămidarii de Jos (București). Aici se pot ruga Sfântului pentru a le fi protejate grădinile, livezile, viile, holdele și animalele din gospodării.

Preoții aduși să binecuvânteze în această zi casele, grădinile, holdele și viile le stropesc cu „agheasma Sfântului Trifon“. ■

Biserica Cărămidarii de Jos

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ

TRIFON CEL NEBUN ȘI MAICA DOMNULUI

Dr. GEORGETA ROȘU

Sfântul Mucenic Trifon, cunoscut în popor și ca Sfântul Trifon, Trifon cel Nebun sau Trifonul viermilor și al lăcustelor, este sfântul care ocrotește oamenii alungând insectele care distrug recoltele. Se sărbătorește la 1 februarie. El a trăit în secolul al III-lea și a fost hărăzit de Dumnezeu să facă minuni, „să vindece oamenii suferinzi de diferite boli, dar și pe cei posedați de Diavol". Este prăznuit și ca ocrotitor al livezilor, al grădinilor de zarzavaturi și al holdelor.

Legendele spun că Sfântul a salvat localitatea natală (satul Lampsac, Turcia de astăzi) de la foamete, oprind o mare invazie de lăcuste. Mai spun legendele că la vârsta de 17 ani Sfântul a eliberat de diavoli trupul fiicei împăratului roman Gordian III (238 – 244), minune prin care a atras mulți păgâni la creștinism. Se mai spune că, „în timpul exorcizării, la porunca sa, Diavolul s-a înfățișat tuturor aflați acolo ca un câine negru, cu ochi de foc" (*Viețile Sfinților*).

Sfântul Mucenic Trifon este păstrat în imaginarul popular în două ipostaze. Una dintre acestea îl prezintă ca Trif cel Nebun, fiindu-i asociat temperamentul cu vremea schimbătoare de la 1 februarie. În această zi, când anotimpul rece e pe sfârșite și e așteptată primăvara, au loc cele mai multe anomalii meteorologice. Dacă vremea e frumoasă și soarele strălucește, aceasta se poate schimba imediat și pământul să fie acoperit de zăpadă și de îngheț. Și invers, după un ger de crapă pietrele, soarele să iasă și să încălzească pământul. În această ipostază, Sfântul Mucenic Trifon este perceput ca apărătorul începutului de primăvară și ca ocrotitor al vitelor, al stânelor, al grădinilor, livezilor și holdelor, pe scurt, al bogăției hambarelor.

Mentalul colectiv a păstrat și numeroase legende în care Trifon e asociat cu nebunia, pentru că ar fi fost necuviincios cu Maica Domnului. Unele dintre acestea spun că ar fi aruncat priviri nepotrivite Mariei, când aceasta se îndrepta cu Pruncul Iisus la Templu, la trecerea celor 40 de zile de la naștere. Supărată de această întâmplare, Maica Domnului s-a întors din drumul său. Se zice că de aceea Sf. Trifon se sărbătorește la 1 februarie și

Afiș care făcea reclamă primelor călătorii organizate cu trenul

cum se pot face bani adevărați.

La 18 ani, după cum nota în jurnal, se pare că și-a descoperit adevărata chemare: să împărtășească cuvântul Domnului, bătând, la pas, satele și orașele învecinate. Și chiar a dat dovadă de zel; după propriile calcule, doar în 1829 ar fi acoperit o distanță de peste 4.000 km!

La 24 de ani, s-a mutat într-un alt comitat, Leicestershire, în pitorescul orășel Market Harborough. Acolo, sub influența pastorului local, s-a implicat activ în campania împotriva consumului de alcool, participând la întâlniri și la marșuri.

Tocmai la un asemenea eveniment i-a venit ideea alăturării credinței unei proprii afaceri de succes. Inițial, a fost vorba doar de organizarea de călătorii spre locurile de întâlnire ale diverselor societăți ce propovăduiau cumpătarea. Prima a avut loc la 5 iulie 1841 și a implicat planificarea deplasării cu trenul a 485 de persoane, pe o distanță de aproximativ 17,5 km, între Leicester și Loughborough. S-au adăugat o sărbătoare în aer liber, unde participanții au putut urmări concertul unei formații locale și o partidă de cricket, oferindu-li-se spre consum biscuiți și bere de ghimbir. Pentru toate acestea, fiecare călător a plătit o taxă de un șiling.

Au urmat alte călătorii, cu un itinerar din ce în ce mai elaborat. Chiar dacă, după cum sublinia unul dintre biografi, Piers Brendon, Thomas Cook nu a inventat propriu-zis așa-numitul turism de masă sau turul ghidat, el a fost capabil să identifice potențialul neexplorat dintr-o piață în continuă ascensiune și să depășească obstacolele inerente perioadei de pionierat. De pildă, la momentul primei excursii organizate în Scoția (1846), aceasta nu era legată efectiv de Anglia printr-un sistem de căi ferate, astfel încât a fost nevoit ca pentru transportul celor 350 de călători plătitori să recurgă la un transfer: din Leicester în portul Fleetwood. S-a mers cu trenul; apoi, la bordul unui vapor cu aburi au ajuns pe coasta Ayrshire, la Ardrossan (S-V Scoției). Manevra s-a dovedit destul de costisitoare, primele sale voiaje organizate în acea parte a Angliei aproape că l-au falimentat. Însă inaugurarea unor noi legături feroviare (Newcastle – Edinburgh, în special) l-a repus pe picioare. Mai târziu, a declarat chiar că turismul spre Scoția a reprezentat un factor cheie în transformarea companiei sale.

Din 1851, fiul cel mare, John (un al doilea născut, Henry, s-a stins prematur din viață la doar câteva luni de la naștere), care abia împlinise 17 ani, i s-a alăturat. Ceea ce părea afacerea de familie perfectă s-a dovedit în realitate confruntarea dintre două tabere total opuse. Ambițios, tânărul John considera că venise vremea să lucreze mai mult pentru profit, în detrimentul credinței și al militantismului pentru cumpătare. Venise vremea ca numele Cook să fie cunoscut în întreaga Anglie, compania să-și deschidă sucursale în marile orașe. Să investească în contracte cu hoteluri renumite și nave de croazieră, și nu în acțiuni caritabile, precum o făcuse până atunci părintele.

Într-un mod total neașteptat, anul 1872 avea să fie unul decisiv atât pentru unul, cât și pentru celălalt. Profitând de absența părintelui și conștient de importanța vizibilității, John

O agenție Thomas Cook

UN PREOT BAPTIST, LUPTA ÎMPOTRIVA ALCOOLULUI ȘI... PRIMELE CĂLĂTORII ORGANIZATE

THEO STĂNESCU-STANCIU

● Tururi în orașe învecinate, pentru a asculta cuvântul Domnului și a trăi cu cumpătare ● O călătorie pentru toți: atât pentru oameni obișnuiți, cât și pentru cei bogați ● Primele bilete în circuit, ... ● ... primele cupoane pentru hoteluri, ... ● ... dar și primele cecuri de călătorie

Pentru mulți, Thomas Cook nu a reprezentat decât numele celei mai vechi firme de turism din lume, al cărei faliment, declarat în toamna anului 2019, a șocat generații întregi care s-au folosit peste un veac și jumătate de serviciile sale. Povestea din spate este însă cu atât mai remarcabilă cu cât vorbește despre determinarea unui preot baptist care a revoluționat ideile despre turism într-o Anglie destul de ancorată în tradiționalism.

Melbourne, Derbyshire, un comitat din centrul Angliei, înverzit, primii ani ai veacului al XIX-lea: familia Cook făcea parte dintr-o comunitate baptistă. Biblia le era singura sursă cu autoritate a cuvântului lui Dumnezeu. Susțineau cu tărie că mântuirea nu putea fi adusă decât de credință; că doar muncă îți garanta succesul. Principiile, transmise din tată în fiu, au fost urmate cu strictețe.

Lui Thomas (venit pe lume la 22 noiembrie 1808), viitorul îi era ca și trasat. După ce își va căli forța brațelor și a minții, va deveni misionarul credinței părintești. Dar, până la urmă, planul Domnului s-a dovedit mai complicat. În 1812, intervine o lovitură teribilă: capul familiei își pierde viața, iar mama, Elizabeth, se vede nevoită să se recăsătorească. Aduce pe lume încă doi copii, dar, din nou, destinul nu îi permite să guste prea mult fericirea. Șase ani mai târziu, și al doilea soț se stinge, astfel că Thomas, la doar 10 ani împliniți, trebuie să părăsească școala și să învețe să câștige pentru a-și întreține frații și mama.

Mai întâi, ca ajutor de nădejde la un vecin care avea o grădină de legume, adolescentul nu primea decât un penny pe zi. Peste patru ani, la atelierul de mobilă al unchiului, John Pegg, descoperea cum lemnul poate spune povești, cum el se înclină umil în fața mâinilor pricepute; dar și, mai important,

Flotila de nave a Companiei Thomas Cook pe Nil

În mod obișnuit, tichetele aveau mai multe foi – de regulă cinci sau șase –, călătorii purtându-le cu ei în funcție de cât de lungă era călătoria. Cele mai multe au fost achiziționate în Marea Britanie, dar, din 1869, au început să se vândă și în Peninsulă. Reclamele și prezentările din paginile publicației companiei, *The Excursionist*, demonstrează că, spre 1870, biletele erau valabile pentru mai bine de 20 de trasee turistice din diverse regiuni italiene. De pildă, deținătorul putea să petreacă o întreagă lună pe drum, călătorind de la Londra, prin Paris, apoi spre Milano, Padova, Veneția, Bologna, Florența, Roma, Civitavecchia, Livorno, Genova, Alessandria, Torino și înapoi la Londra, cu doar 16 lire pentru o călătorie la clasa I, respectiv, 13, la clasa a II-a.

Cheia succesului unui asemenea sistem?!

Pentru istoricul fenomenului turistic din spațiul european între 1800 și 1918, James Buzard, recent descoperita „forță a aburului" a jucat un rol decisiv. Expansiunea rapidă a rețelei de căi ferate i-a permis firmei Cook să organizeze călătorii rapide și, mai ales, eficiente într-un mod care ar fi fost imposibil cu doar câteva decenii înainte. După cum a afirmat și Thomas, călătoria pe calea ferată deschidea noi oportunități „pentru un milion de oameni: atât oameni obișnuiți, cât și cei bogați".

Un alt factor important îl pot constitui două realități de nivel social: creșterea veniturilor reale în Marea Britanie și, totodată, cea a timpului liber (inclusiv sărbătorile oficiale, remunerate conform legii din 1870). Acestea au făcut ca din ce în ce mai mulți indivizi să se gândească și să își planifice organizarea unui concediu, atât în țară, cât și în străinătate.

Dar, peste toate, este convins istoricul F. Robert Hunter, puterea imperiului, sprijinul Guvernului britanic și al reprezentanților săi diplomatici din străinătate au atârnat foarte greu în sporirea prestigiului Companiei Cook.

După acele tichete de

Grup de excursioniști la piramide

Interesant este că un procent mare dintre clienții companiei Cook a fost reprezentat de femei singure sau neînsoțite, care, cel mai probabil, nu ar fi fost capabile să călătorească în alte condiții în acele timpuri. Faptul că se alăturau unui ghid, le oferea atât protecție, cât și independență.

A fost și cazul surorilor Lincoln, patru femei din clasa de mijloc, din Suffolk, care au participat la o excursie organizată de Thomas Cook în 1855, pe Valea Rinului. Ele își aminteau de numeroasele obiecții cu care s-au confruntat din partea camarazilor de drum. „Domnii au crezut că ne-am aventurat prea departe, dând dovadă de prea multă independență." Avându-l însă pe Thomas Cook pe post de ghid, acesta nu numai că i-a redus la tăcere pe cei care ridicaseră vocea, ci le-a și oferit un sprijin special doamnelor: „Ne-am bucurat de prietenia d-lui Cook, care ne-a făcut să uităm de orice problemă, ne-a luat de pe umeri greutățile de a selecta hotelurile, de a aranja cu proprietarii, de a ne procura biletele de cale ferată, schimbul de bani sau banala cunoaștere a graficului de circulație feroviară."

a mutat birourile firmei din Leicester la Londra. În acea perioadă, Thomas era plecat departe, organizând primul său circuit în jurul lumii. O călătorie care a costat 200 de guinee, al cărei start s-a dat în septembrie, din Leicester, și s-a finalizat în septembrie anul următor. Un itinerariu ce a acoperit traversarea continentului nord-american, orașe americane, nipone, chineze, din Malaya și Ceylon, indiene, egiptene și palestiniene. La bordul vapoarelor cu aburi, în diligențe mai mult sau mai puțin comode, pe spatele cămilelor – o experiență uimitoare pentru cei care au participat, un adevărat succes pentru Compania Cook.

Conștient de dificultățile pe care un turist britanic le întâmpina când pleca peste hotare la achiziția biletelor de călătorie – datorate fie barierelor lingvistice, fie diferențelor de valută –, Cook a gândit și pus la punct un sistem de succes. În câțiva ani, firma sa a implementat trei instrumente ce au transformat definitiv călătoriile în străinătate: biletele de transport în circuit, cupoanele de cazare și cecurile de călătorie.

Inițial, acele *circular tickets* – denumite și tichete turistice sau cupoane de călătorie – au putut fi utilizate pe marea majoritate a rutelor feroviare italiene. Foarte asemănătoare cu actualul Pass Interrail (legitimația de călătorie nominală, valabilă numai însoțită de un act de identitate, ce permite călătorii nelimitate cu majoritatea trenurilor din Europa), acele tichete le permiteau posesorilor un voiaj cu trenul sau cu vaporul cu aburi pentru un număr fix de zile, pe rute predeterminate.

Sistemul a fost gândit de

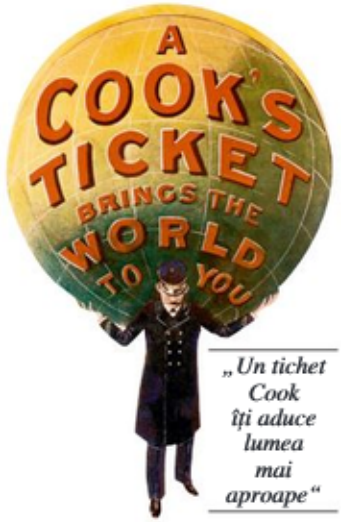

„Un tichet Cook îți aduce lumea mai aproape"

Thomas Cook în prima parte a anului 1864. Încă de la începutul verii, el a și început negocierile cu autoritățile italiene pentru a putea fi pus efectiv în practică. Iată cum prezenta demersurile în publicația *The Excursionist* (ziarul pe care îl lansase încă din 1851, pentru a-și informa clienții despre pachetele sale turistice oferite): „Deoarece această idee de călătorie este una destul de nouă pentru oficialitățile, dar și pentru italianul de rând, vrem să vedem dacă și în ce măsură vor fi ei încântați de propunerile noastre."

Cu toate că acele bilete în circuit au fost folosite simultan de clienții agenției Cook în mai multe state europene (Germania, Elveția, Franța), cel mai mare succes l-au înregistrat în Italia. Explicația e una destul de simplă: după 1861, una dintre principalele provocări cu care se confrunta statul a fost unificarea monetară, pe atunci existând mai multe tipuri de monete pe piețele regionale. Mai mult chiar, după cum au subliniat istoricii economici Michele Fratianni și Franco Spinelli, în primele decenii de după unificare, statul italian s-a confruntat cu o serie de crize bancare și șocuri monetare, care nu au încetat nici chiar atunci când a fost lansată pe piață, în 1874, lira italiană de hârtie.

Succesul a fost unul atât de mare, încât Cook a ajuns să-și declare supremația în ceea ce privea organizarea, în cele mai mici detalii, a turismului înspre Italia: „De șase ani am explorat și am vizitat în mod repetat Italia, pentru a pune la punct toate detaliile organizării de călătorii în această țară. Tichetele noastre au fost special pregătite de o agenție destinată exclusiv pentru Italia superioară și au fost tipărite atât în engleză, cât și în italiană, pentru a putea fi folosite cu ușurință atât de turistul britanic, cât și de operatorul de transport din Italia."

Exemplar al revistei The Excursionist

TELEX TELEX TELEX TELEX TELEX

PICTURI JAPONEZE REGĂSITE

British Museum din Londra a achiziționat 103 opere ale artistului japonez Katsushika Hokusai (1760 – 1849). Fuseseră create în 1829 pentru a fi publicate într-o carte intitulată *Great Picture Book of Everything* (Marea carte ilustrată a tuturor lucrurilor), ceea ce nu s-a mai întâmplat din cauza bolii artistului și a decesului soției sale. Operele fuseseră achiziționate de colecționari francezi și au rămas uitate de publicul larg, după o licitație din 1948. Capodoperele pot fi vizualizate online, alături de alte sute de picturi ale artistului, pe site-ul: https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG1820

URGENȚĂ ARHEOLOGICĂ ÎN ALPI

Din pricina încălzirii globale, gheţarii din Munții Alpi se topesc rapid, dezvăluind nenumărate artefacte din epoci preistorice. Descoperirile au dovedit că oamenii preistorici au locuit și au străbătut lanțul montan, inclusiv la altitudini de 3.000 m. Prima și poate cea mai cunoscută descoperire din Alpi este trupul așa-numitului „Oetzi", din 1991, un războinic ucis cu săgeți acum 5.300 de ani, păstrat extraordinar de bine mulțumită condițiilor climatice.

Topirea rapidă a gheţarilor a creat însă o situație dificilă pentru arheologi. Artefactele și rămășițele, conservate în interiorul acestora, încep să se deterioreze rapid odată expuse aerului. Arheologii se bazează în mare parte pe excursioniști și pe localnici ca să le semnaleze când apar astfel de obiecte. Aceștia, cel mai adesea însă, preferă să ducă descoperirile acasă. Cele mai pesimiste estimări spun că cercetătorii au la dispoziție doar aproximativ 20 de ani înainte să se piardă majoritatea potențialelor descoperiri. După cum a spus arheologul francez Pierre Yves Nicod, „este o urgență arheologică".

CEA MAI VECHE HARTĂ

Arheologii francezi au redescoperit o piatră, lungă de 2 m și lată de 1,5 m, datată acum 4.000 de ani, în Epoca Bronzului, considerată a fi cea mai veche hartă tridimensională din Europa. Fusese găsită inițial în 1900, în cadrul unui sit preistoric din Finistère, în vestul Bretaniei, însă a fost uitată într-un depozit până în 2014.

În urma evaluărilor recente, cercetătorii au ajuns la concluzia că ar fi într-adevăr o hartă, ce înfățișează valea râului Odet. În mod remarcabil pentru un instrument atât de vechi, nu este doar o interpretare simbolică, ci o reprezentare „80% precisă a unei suprafețe, 29 km din valea râului Odet".

SANDALE BIZANTINE

În timpul săpăturilor pentru realizarea metroului subteran între partea europeană și cea asiatică a orașului Istanbul, au fost scoase la iveală în jur de 60.000 de artefacte. Au fost descoperite urme de pași vechi de 8.500 de ani, portul Constantinopolului, ctitorit de împăratului roman Teodosiu (379 – 395), zeci de mii de fosile și cea mai mare cantitate de epave medievale din lume.

Printre descoperiri se numără și o pereche de sandale ce au aparținut unei doamne, veche de peste 1.500 de ani, aflate astăzi în muzeul de arheologie din Istanbul. Talpa este inscripționată în limba greacă: „Să le folosești sănătoasă, domniță, să le porți frumoasă și fericită". ■

călătorie gândite în special pentru calea ferată, Cook a pus în circulație și o serie de cupoane pentru hoteluri, cu care se puteau achita, în timpul călătoriilor, atât cazarea, cât și unele dintre mese. Și acestea au fost tipărite cu mai multe pagini – de regulă, tot cinci sau șase –, fiecare foaie reprezentând contravaloarea unei nopți, respectiv unei mese principale. În practică, turiștii ajunseseră să cumpere un asemenea bilet circular pentru a călători, de pildă, de la Florența la Pisa și, apoi, să plătească cu bani gheață la un hotel predeterminat. Pe lângă cazarea propriu-zisă, marea majoritate dintre acestea includeau micul dejun, dar și cina.

Influența sistemului bazat pe utilizarea tichetelor hoteliere a crescut rapid, astfel că, începând cu anul 1869, mai bine de 20 de hoteluri le acceptau ca modalitate de plată, atât în zona Torino, cât și la Brindisi. În chiar anul inaugural, Cook s-ar fi lăudat că ar fi vândut 40.000 în Italia, dar, din păcate nu există date oficiale în acest sens pentru a valida sau a-l contrazice.

Inițial, până spre 1874, ele erau valabile doar la anumite hoteluri, prin intermediul doar al unor agenți de călătorie, care erau cetățeni britanici expatriați. Din 1874, compania a deschis mai multe birouri în Italia, primul la Roma, în Piața de Spania, apoi la Napoli (1880). Spre sfârșitul secolului, în 1897, deținea birouri și la Florența, Milano, Torino, Veneția, Brindisi, Genova.

În 1872, Cook a introdus și așa-numitele *circular note*, care astăzi sunt considerate, de marea majoritate a istoricilor din domeniul turismului, adevăratele precursoare ale cecurilor de călătorie contemporane. Ele puteau fi schimbate la stabilimente determinate – hoteluri, bănci, oficii poștale –, beneficiind de un schimb valutar liră sterlină – liră italiană prestabilit și favorabil. S-a ușurat astfel acoperirea multor cheltuieli neprevăzute: inerentele bacșișuri sau alte servicii suplimentare care nu intrau în pachetul turistic inițial. Doi ani mai târziu, existau pe piață cecuri cu valoare echivalentă a cinci, respectiv zece lire sterline.

În anul 2019 călătoria s-a sfârșit

Bineînțeles că au apărut, mai ales în primii ani de utilizare, și numeroase disfuncționalități. Iată cum descrie experiența schimbului cec de călătorie – monetă locală un anume Thomas William Tidmarsh (originar din Londra), care, în călătoria prin Europa, în orașul belgian Antwerp, a cerut indicații către oficiul poștal de la un copil întâlnit pe stradă: „Băiatul, care s-a dovedit cam încet la minte, ne-a dus până la urmă la oficiul poștal – dar doar după multe dificultăți în a ne înțelege dorința. Pentru a-l face să priceapă, am fost nevoiți să scoatem o carte poștală și să-l amenințăm că i-o îndesăm pe gât, pretinzând că gura lui ar fi recipientul pentru scrisori."

Au existat și critici efective, precum reacția romancierului irlandez Charles Lever (1806 – 1872), care a funcționat câțiva ani pe postul de consul britanic la Trieste, care l-a atacat, prin 1865, pe Cook că ar fi trimis în Italia membri ai claselor inferioare, „prea necopți, vulgari și ridicoli". A fost și cazul fiicei lui William Thackeray, Harriet Marian (Minnie, 1840 – 1875), care, alături de soț, criticul și istoricul Leslie Stephen (1832 – 1904), în luna de miere, au vizitat Zermatt. O experiență mai puțin plăcută, deoarece hotelul lor ar fi fost „plin de cei mai periculoși dăunători", iar orașul, pe care îl considerase anterior ca un fel de „mic rai", acum era „inundat de ființe din ordinul de disprețuit al negustorului de rând".

În 1878, prea obosit, nedorind să mai continue nenumăratele dispute cu fiul, Thomas i-a predat în totalitate conducerea companiei și s-a retras să-și trăiască ultimii ani din viață (până în 1892), în liniște, într-o căsuță din Leicester, acolo unde se și născuse ideea unei afaceri care avea să dureze mai bine de un veac și jumătate. ■

BĂTĂLIILE ROMÂNILOR

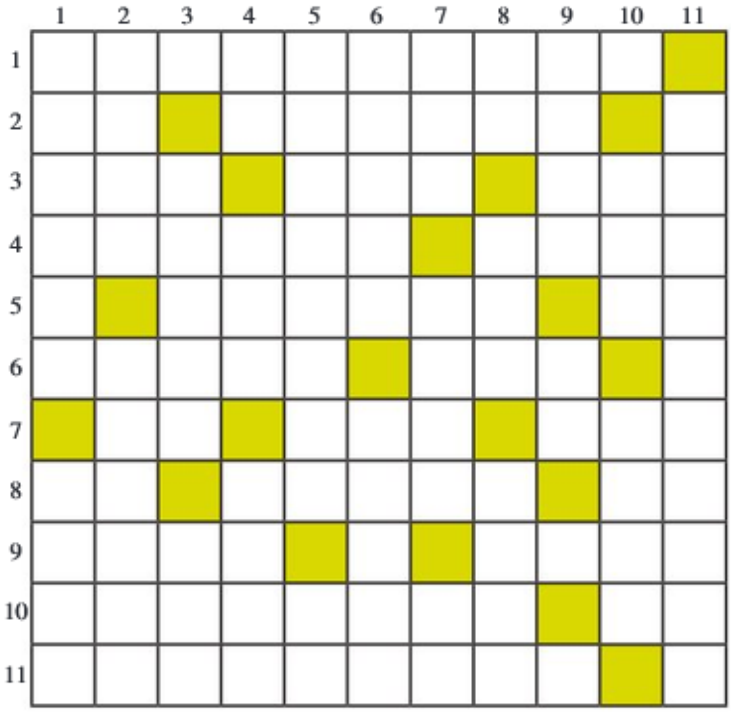

ORIZONTAL: 1) Localitate în județul Giurgiu, la confluența Neajlovului cu Câlnișteа, unde la 13/23 august 1595, armata Țării Românești, condusă de Mihai Viteazul, a înfruntat armata otomană. 2) Radu Vulpe – Loc neidentificat exact în Țara Românească, unde, la 10 octombrie 1394, armata Țării Românești condusă de Mircea cel Bătrân a biruit armata otomană condusă de sultanul Baiazid I Yldîrîm. 3) În afara terenului de joc – Botul porcului – Tot, prin Moldova. 4) Domn al Moldovei care a purtat 36 de bătălii, dintre care în 34 a ieșit victorios, cea mai renumită fiind cea de la 10 ianuarie 1475, contra armatelor otomano-muntene, conduse de Soliman Pașa (... cel Mare; 1457 – 1504) – Localitate în județul Suceava, unde domnul Moldovei l-a învins pe Matia Corvin, regele Ungariei, la 14 – 15 decembrie 1467. 5) Loc neidentificat, probabil în Banatul de Severin, unde între 9 și 12 noiembrie 1330, oastea Țării Românești, condusă de Basarab I, a înfrânt-o pe cea a regelui ungur Carol Robert de Anjou – 1574 este cel în care, la 14/24 aprilie, Ioan Vodă cel Cumplit a învins oastea otomano-munteană ce urmărea să-l instaleze domn pe Petru Șchiopul. 6) Teritoriu rezervat unei anumite specii – A face o alianță. 7) Campion – Abreviere pentru „Anno orbis conditae", anul de la facerea Lumii – Talaz. 8) Ion Horea – Sultan otoman care l-a înfrânt pe Iancu de Hunedoara în 1444 la Varna și în 1448 la Kosovopolje, bătălii la care a participat și oastea Țării Românești – Început de revoltă! 9) Localitate pe țărmul Mării Negre, unde domnul Moldovei l-a învins pe Radu cel Frumos, voievodul Țării Românești, la 7 martie 1471 – Merge cu motocicleta. 10) Mareșal și om politic român care a condus trupe în timpul Primului Război Mondial, obținând victoriile de la Mărăști și Oituz, din 1917 (Alexandru; 1859 – 1938) – Dumitru Tudor. 11) Localitate în județul Vrancea unde, între 24 iulie / 5 august – 6/19 august 1917, s-au dat lupte sângeroase între armata română, condusă de generalul Constantin Christescu, iar apoi de generalul Eremia Grigorescu, și armata germană, condusă de generalul Johannes von Eben, încheiate printr-o importantă victorie a românilor.

VERTICAL: 1) Pădure în Podișul Bârladului, lângă Vaslui, unde la 6 septembrie 1450, domnul Moldovei, Bogdan al II-lea, a înfrânt armata polonă ce urmărea să îl aducă pe tron pe pretendentul Alexăndrel – Prenume arab, denumirea unei dinastii care a domnit în nordul Marocului în veacul al IX-lea. 2) Bogat – Fortăreață otomană situată în nord-vestul Bulgariei, asediată și cucerită de armata română în ziua de 9/21 noiembrie 1877, în timpul Războiului pentru Independență din anii 1877 – 1878. 3) Domn al Țării Românești care, în 1459, a refuzat să mai plătească tributul, declanșând războiul antiotoman, iar în urma campaniilor fulgerătoare din iarna anilor 1461 – 1462, a nimicit garnizoanele otomane de la Dunăre (Vlad; 1448; 1456 – 1462) – Firmament. 4) Aflate în tură! – Insulă din Arhipelagul Tonga – A se minuna. 5) Localitate în Transilvania, la 20 km de Zalău, unde s-a dat bătălia dintre Mihai Viteazul și Sigismund Bathory, în care domnul Țării Românești a ieșit biruitor – În vest! 6) Amarnică – Este Carei, ultima așezare de pe teritoriul României eliberată de armata română la 25 octombrie 1944 de sub ocupația maghiară și germană (pl.). 7) Ritual – Domn al Moldovei (1665 – 1666, 1668 – 1672, 1678 – 1683) și al Țării Românești (1673 – 1678) care a participat, alături de armata otomană, la ocuparea Ciîhîrînului, cetatea de scaun a cazacilor, în iulie-august 1678, fiind numit în urma victoriei de Poartă hatman al Ucrainei apusene (Gheorghe) – Coș gol! 8) În vină! – Monedă – Prenume albanez. 9) Clară – Ion Voicu. 10) Aceea – Oraș din Banat unde, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a acționat „Detașamentul Păuliș", care a rezistat mai multe zile împotriva unor atacuri feroce ale armatei maghiare. 11) Localitate în județul Vaslui unde, la 18 – 22 iulie 1711, armata ruso-moldoveană a fost înfrântă de otomani, domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, fiind nevoit să se refugieze în Rusia.

Dicționar: ISAM, FOA, DAUT.

Gheorghe BRAȘOVEANU

HOOVER INSTITUTION
ON WAR, REVOLUTION AND PEACE
STANFORD UNIVERSITY

POTRIVNICIILE EXILULUI

Iată și cea de a treia scrisoare, pe care o anunțam în numărul anterior, adresată de Vișoianu lui Ion Vardala, secretar general al Comitetului Național Român. Și aceasta face parte din fondul Constantin Vișoianu, păstrat la Arhivele Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Ca de obicei, mulțumim doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU pentru posibilitatea de a le publica.

Washington, 31 martie 1975

Dragă domnule Vardala,

Te rog foarte mult:

1) Să scrii, să mă semnezi și să trimiți regelui alăturata scrisoare, după ce completezi cu data demisiei noastre;

2) să alături scrisoarea anexată (către gen. Lazăr);

3) să dai o copie după scrisoarea către rege d-lui Al. Bunescu;

4) să ai bunătatea să îmi trimeți și mie două copii. Una o voi trimite cu lui Veniamin;

5) Bineînțeles, să păstrezi copie la dosarul Comitetului.

Deocamdată, nu facem publică nici această scrisoare prin care reînnoim demisia Comitetului.

Poate ar fi bine să trimetem recomandat scrisoarea către rege.

Mulțumesc foarte mult.

Cu prietenie

Const.[antin] Vișoianu

New York, [tăiat: martie] 1975

Sire,

Scrisoarea d-lui general C. Petre-Lazăr din 16 ianuarie 1975 i-am înapoiat-o, împreună cu o scrisoare a mea, pe care o alătur.

Rog respectuos și insistent pe Majestatea Voastră să nu mai autorizeze pe dl general C. Petre-Lazăr să scrie asemenea scrisori.

Dl general C. Petre-Lazăr nu știe să scrie în numele suveranului. D-sa nu are aptitudinile, nici pregătirea cerute de această înaltă și delicată funcțiune.

Așa crede dl general Petre-Lazăr că scriau regii țării noastre sfetnicilor lor?

De peste 20 de ani, dl general Petre-Lazăr trăiește în Anglia, unde domnește o dinastie iubită și respectată de întreg poporul englez. D-sa ar fi putut observa și înțelege raporturile de demnitate și respect dintre Coroană și sfetnicii săi.

Sire,

În scrisoarea sa din 16 ianuarie 1975, dl general C. Petre-Lazăr ne comunică: „Cererea dv de demisie a Comitetului Național Român se respinge".

Respingerea demisiei însă nu înlătură motivele care au determinat demisia Comitetului și care sunt menționate în scrisoarea noastră din … supusă Majestății Voastre.

De aceea, reînnoiesc demisia Comitetului Național Român și rog respectuos pe Majestatea Voastră să constituie un nou Comitet, care să continue să apere interesele și să reprezinte în lume aspirațiile națiunii române.

Sunt, Sire, al Majestății Voastre,
cu adânc respect, prea supus
și plecat servitor

Const.[antin] Vișoianu

Președintele Comitetului Național Român ■

CONTENTS (Romanian History) **M. Maliţa** Est modus in rebus ● **M.E. Ionescu** The man with the iron hand ("the vizier") in Romanian politics (III) ● **C. Niţulescu** Romanian diplomats pursued by the Securitate ● **C. Woehrle** The French graves of Romanian prisoners of war from WWI ● **Queen Mary** A journey through the Egypt of pharaohs ● **Ş. Solcan** Times of plague in 16th – 18th century Transylvania ● **N. Macovei** How the "Oltcit" cars never reached the United States ● **Al. Rusu** The fashion of Bucharest during La Belle Époque ● **A. Manoliu-Vorobchievici, M. Nicolae-Posescu** I was the lady-in-waiting of the Afghan Queen Soraya (V) ● **C. Borangic** The sica, the curved dagger of Dacian aristocracy (II) ● **P.-N. Constantin** The stories of the Giuleşti stadium ● **Ü. Bencze, L.-L. Zólya** Archaeological research at the Bethlen Castle of Criş village ● **R.-A. Sorescu** An invitation to the Romanian Academy Library: a rare sheet music ● **T.D. Lazăr** Theodor Pâslaru – recollections from the year of the Great Union (V) ● **D. Dojan, D. Alecsă, P. Ciobotaru** The "Teodor Cincu" history museum of Tecuci ● **M. Vasileanu** Mihai Rădulescu and the Burning Bush ● **G. Roşu** Once upon a time, there was: the Great Martyr Tryphon ● Romanian Documents at Hoover Institution (CLXL)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **М. Малица** Есть мера в вещах ● **М.Е. Ионеску** Сильный сановник (визирь) в румынской политике (III) ● **К. Ницулеску** Румынские дипломаты, преследуемые Секуритате ● **К. Вёрл** Кладбища румынских военнопленных Первой мировой войны во Франции ● **Королева Мария** Путешествие по Египту фараонов ● **Ш. Солкан** Времена чумы в Трансильвании (XVI – XVIII вв.) ● **Н. Маковей** Почему не был продан автомобиль «Олтсит» в США? ●**Ал. Русу** Мода Belle Epoque в Бухаресте ● **А. Манолиу-Воробкевич, М. Николае-Посеску** Я была придворной дамой Сорайи, королевы-консорта Афганистана (V) ● **К. Боранджик** Сика, изогнутый кинжал дакийской аристократии (II) ● **П.-Н. Константин** Рассказы о стадионе Джулешти ● **Ю. Бенце, Л.-Л. Золя** Археологические исследования замка Бетлен в Криш ● **Р.-А. Сореску** Приглашение в Библиотеку Румынской Академии: редкая партитура ● **Т.Д. Лазэр** Теодор Пыслару – Воспоминания года Великого Объединения (V) ● **Д. Дожан, Д. Алекса, П. Чуботару** Музей истории «Теодор Чинку» в городе Текуч ● **М. Василяну** Михай Рэдулеску и Неополимая Купина ● **Дж. Рошу** Жили-были: Святой мученик Трифон ● Румынские документы в Гуверском Институте (CLXL)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali de la oraşe şi de la sate sau la redacţie (pentru cititorii din Bucureşti).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacţie, pe adresa Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 şi M366, cutia poştală 45, cod 050711, Bucureşti, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Preţul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicaţi adresa poştală unde doriţi să primiţi revista şi data de la care să înceapă abonamentul

ISSN 0541 – 88IX **Lei 8.50**

DIALOG CU CITITORII

Dragi cititori și colaboratori, revista Magazin istoric **și-a schimbat sediul în clădirea Academiei Române, din Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, sectorul 5, București. Ne puteți suna la numărul de mobil 0755 290 606. Facem demersuri pentru mutarea postului telefonic 021 312 68 77 și vă vom anunța când a redevenit funcțional. Adresele de mail și Facebook au rămas neschimbate. Cei care ne caută la noul sediu ne pot suna, de la intrare, la interior 3706 sau la numărul de mobil. Pe lângă vechea adresă de corespondență – Magazin istoric, Oficiul poștal nr. 15, Căsuța poștală 15 – 702, cod 010155, sector 1, București –, ne puteți scrie la adresa Magazin istoric, Calea 13 Septembrie, nr. 13, cutia poștală 45, cod 050711, sector 5, București.**

UNIȚI ȘI UNITARIENI

Domnul ION-HOREA CERGHIZAN, **din mun.** Câmpia Turzii, **jud.** Cluj, **ne scrie:** Apreciez mult revista *Magazin istoric*, la care sunt abonat de mulți ani, având întreaga colecție de la nr. 1, din aprilie 1967.

În numărul 2/2021 am citit cu interes articolul „Profesorul Keith Hitchins (1931 – 2020)". Sunt în posesia a două volume scrise de acest autor, apărute la editura Humanitas: *Românii. 1774 – 1866, ed. III* și *România. 1866 – 1947, ed. V*, primite cadou la împlinirea vârstei de 80 de ani.

Din păcate, în paginile volumului *Românii. 1774 – 1866* am găsit o afirmație care se abate de la adevăr, provenind dintr-o regretabilă confuzie. La capitolul 5, „Românii din Monarhia Habsburgică", la pagina 248, am citit: „Românii fuseseră excluși din viața politică și din cauza religiei lor. Reforma protestantă, care îi făcuse pe mulți să se convertească la luteranism, la calvinism sau să treacă la Biserica Unită – sașii la luteranism, maghiarii și secuii la calvinism și greco-catolicism – a impus o redefinire a privilegiilor religioase."

Aici se face o confuzie între Biserica Greco-Catolică (Unită cu Roma) și Biserica Unitariană – „Unus est Deus". „Nașterea" Bisericii Greco-Catolice nu are nicio legătură cu reforma protestantă, iar maghiarii și secuii nu au fost niciodată greco-catolici, fiind doar romano-catolici, calvini sau unitarieni în Transilvania.

Această confuzie am semnalat-o atunci editurii Humanitas, de la care am primit răspunsul: „Eroarea este cât se poate de gravă și de regretabilă", dar că va putea fi îndreptată doar în ediții viitoare. Mi-aș dori să restabiliți și dumneavoastră adevărul istoric despre acest subiect în paginile revistei.

Îi mulțumim corespondentului nostru pentru aceste observații. Într-adevăr, crearea Bisericii Greco-Catolice – la finalul veacului al XVII-lea, pe baza principiilor stabilite la Conciliul de la Ferrara – Florența (1438 – 1439) – nu are legătură directă cu reforma protestantă și cu Biserica Unitariană. Aceasta din urmă a apărut sub conducerea lui David Ferenc, episcop de Cluj, și avea să devină principala confesiune a locuitorilor cetății respective – la acea vreme, în principal maghiari.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric **prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista** Magazin istoric **figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356. Abonamentul se poate realiza și online, pe website-ul Poștei Române: https://www.posta-romana.ro/abonamente-presa/magazin-istoric-328.html**

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Clădirea Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, sector 5 (interior 3706 sau 0755 290 606). Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

magazin istoric

5 948384 040081 22002